

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА і ОБОРОНА

№ 7-8 (125-126)

2011

Засновник і видавець:

УКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР ЕКОНОМІЧНИХ І ПОЛІТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ ОЛЕКСАНДРА РАЗУМКОВА

Генеральний директор Анатолій Рачок
Шеф-редактор Людмила Шангіна
Редактор Алла Чернова
Макет Олександр Шаптала
Техніко-комп'ютерна підтримка Володимир Кекух

Журнал зареєстровано в Державному
комітеті інформаційної політики України,
свідцтво KB № 4122

Журнал видається з 2000р.
українською та англійською мовами

Загальний тираж 3800 примірників

Адреса редакції:
01015, м. Київ, вул. Лаврська, 16
2-й поверх
тел.: (380 44) 201-11-98
факс: (380 44) 201-11-99
e-mail: info@razumkov.org.ua
веб-сторінка: http://www.razumkov.org.ua

При використанні матеріалів
посилання на журнал
“Національна безпека і оборона”
обов'язкове

Фотографії:
Офіційний Інтернет-портал
Політичної Партії “Фронт Змін” – обкладинка
Офіційне Інтернет-представництво
Президента України – стор.51
Tymoshenko.ua – стор.52
www.clujtoday.ro – стор.54
LB.ua – стор.60
novostey.com – стор.65

© Центр Разумкова, 2011

З М І С Т

ОПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАН, УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ, ВІДНОСИНИ З ВЛАДОЮ (Аналітична доповідь Центру Разумкова).....	2
РОЗДІЛ 1. ОПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ у 2005-2011рр.	3
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОПОЗИЦІЇ	24
РОЗДІЛ 3. ВІДНОСИНИ ВЛАДИ ТА ОПОЗИЦІЇ: 2005-2011рр.	32
РОЗДІЛ 4. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	44
Додаток. ПРОТЕСТНІ НАСТРОЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ	48
ОПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ НАЛАГОДЖЕННЯ КОНСТРУКТИВНИХ ВІДНОСИН З ВЛАДОЮ (Інтерв'ю).....	51
■ ЛІДЕРИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ	
Анатолій ГРИЦЕНКО.....	51
Віталій КЛИЧКО.....	53
Юлія ТИМОШЕНКО.....	54
Олег ТЯГНИБОК.....	55
Арсеній ЯЦЕНЮК.....	57
■ ЕКСПЕРТИ	
Ігор ЖДАНОВ.....	58
Максим РОЗУМНИЙ.....	60
Володимир ФЕСЕНКО.....	61
Василь ЯБЛОНСЬКИЙ.....	62
■ ПРЕДСТАВНИКИ ЗМІ	
Діана ДУЦИК.....	63
Соня КОШКІНА.....	64
ОПОЗИЦІЯ ТА ЇЇ ВЗАЄМИНИ З ВЛАДОЮ В ОЦІНКАХ ЕКСПЕРТІВ	66
ОПОЗИЦІЯ І ВЛАДА В УКРАЇНІ: ЧИ Є ШАНС НА ПОДОЛАННЯ КОНФРОНТАЦІЇ? (Виступи учасників Круглого столу).....	73
Арсеній ЯЦЕНЮК.....	73
Сергій ГРИНЕВЕЦЬКИЙ.....	74
Вадим КАРАСЬОВ.....	74
Сергій МІЩЕНКО.....	76
Станіслав НІКОЛАЄНКО.....	76
Олександр ТРЕТЬЯКОВ.....	77
Володимир ФЕСЕНКО.....	78
Андрій ШЕВЧЕНКО.....	79
Ігор МІРОШНИЧЕНКО.....	80
Юрій БУЗДУГАН.....	81
Ігор ЖДАНОВ.....	81
Віктор ЧУМАК.....	82
Юрій МІРОШНИЧЕНКО.....	83
Світлана БАРМАТОВА.....	84

Проект “Опозиція в Україні: нові умови діяльності, проблеми, виклики” здійснюється за підтримки Відділу демократії і врядування Місії USAID в Україні, Молдові та Білорусі в межах проекту “Програма сприяння Парламенту II (PDP-II)”.
Видання журналу здійснено за сприяння Національного Фонду підтримки демократії (США).

ОПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ: СТАН, УМОВИ ДІЯЛЬНОСТІ, ВІДНОСИНИ З ВЛАДОЮ

За 20 років незалежності України опозиція стала невід'ємною складовою політичної системи. Практично всі провідні політичні сили встигли побувати як при владі, так і в опозиції. Опозиційність була майданчиком, з якого стартувала більшість переможців на президентських виборах.

Водночас, сам термін “опозиція” в українському контексті переважно асоціюється з протистоянням. Попри незначні періоди покращання, характер відносин між опозицією й владою не змінився. Залишаються актуальними проблеми гарантії діяльності опозиції, тиску на неї з боку влади, порушення прав опозиційно налаштованих громадян.

Разом з тим, у розвинутих демократичних державах, на місце серед яких претендує Україна, опозиція є органічною складовою механізму представництва суспільних інтересів, функціональним елементом державного управління. Політичні партії, змагаючись за довіру громадян на виборах, виборюють право реалізувати свої політичні пропозиції через систему владних інститутів. Партії, які не отримали владу, представляють альтернативи політиці влади, здійснюють контроль над її діяльністю. Демократичні “правила гри” передбачають ротацію влади й опозиції.

Цивілізовані взаємини між владою та опозицією, надання останній можливостей впливати на процес вироблення і прийняття політичних рішень, доносити думку до влади й громадськості уможливорює врахування в діяльності держави інтересів не лише більшості, а й меншості громадян.

Українські реалії є поки що іншими. Недостатня спроможність політичних партій вирішувати завдання ідеологічної ідентифікації та представлення інтересів певних соціальних груп, а також особливості побудови системи влади в Україні ускладнюють визначення політичних сил у координатах “влада-опозиція”, переважає інституційний вимір опозиційності (ті, хто не є владою – ті в опозиції) над змістовним.

Відсутність демократичних традицій і політичної культури правлячої “еліти”, бачення влади як інструменту реалізації групових цілей, а не досягнення суспільного блага, заважають формуванню правовідносин між владою й опозицією, створенню правових гарантій її діяльності.

Ці особливості політичних інститутів і процесів в Україні повною мірою проявилися у 2005-2011рр., коли політична система зазнавала особливо інтенсивних змін. На цей час припали дві конституційні реформи, що кардинально змінювали геометрію трикутника влади. За відносно короткі проміжки часу одні й ті ж партії були у владі й в опозиції. Став можливим такий феномен як одночасне перебування в Уряді й опонування Президентові та іншій частині Кабінету Міністрів.

Така специфіка української опозиційності призвела до негативного ставлення громадян до партій, появи запиту на “третю силу”. Через відсутність у партій ідеологічного обличчя виборці перестали розрізняти владні й опозиційні партії за їх програмними документами. Опозиція не змогла подолати найхарактерніших “хвороб зростання”: гіперболізації другорядних відмінностей і надмірну значущість лідерського чинника.

Поразка нинішніх опозиційних сил на президентських виборах 2010р., відсутність реального балансу новій владі у вигляді потужної, дієздатної опозиції, призвели до згорання демократії в Україні, обмеження політичної конкуренції, основних політичних прав і свобод громадян. Опозиція втратила правові гарантії діяльності в Парламенті, лідери окремих опозиційних сил зазнають переслідувань із використанням правоохоронних і судових органів.

Чинна влада своїми діями, з одного боку, сприяє зростанню суспільного невдоволення, а з іншого – обмежує легальні канали його виявлення. Це веде не лише до зростання рівня радикалізму та готовності громадян до активного протесту, а й до можливої дестабілізації ситуації в країні. Заради збереження влади правляча політична сила може вдаватися до подальшого обмеження прав громадян і погіршення умов діяльності опозиції. Водночас, у неї залишаються можливості для початку діалогу та налагодження цивілізованих відносин із опозицією. Яким шляхом піде влада, покаже час.

У цій Доповіді аналізуються зміни, що відбувалися упродовж 2005-2011рр. безпосередньо в опозиції, в її правовому статусі, відносинах між опозицією і владою.

Аналітична доповідь складається з чотирьох розділів.

У першому розділі надаються загальні характеристики опозиції та критерії її визначення, аналізуються зміни у складі суб'єктів опозиції та їх характері, наводяться оцінки опозиції громадянами.

У другому розділі аналізуються підходи та виокремлюються основні етапи нормативного регулювання прав і гарантій діяльності парламентської опозиції.

У третьому розділі розглядаються відносини більшості та опозиції в Парламенті, спроби і механізми врегулювання цих відносин, наводяться приклади використання влади для тиску на опозицію та ставлення громадськості до таких дій.

У четвертому розділі наводяться висновки та формулюються пропозиції, спрямовані на припинення конфронтації між владою та опозицією, налагодження цивілізованих відносин і забезпечення їх стабільного характеру.

1. ОПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ: ОСОБЛИВОСТІ ЕВОЛЮЦІЇ у 2005-2011рр.

Від часу проведення першого дослідження Центру Разумкова, присвяченого проблемі діяльності опозиції в Україні відбулися значні зміни в конституційно-правовому полі держави, її політичній і партійній системах, характері політичного режиму в цілому.

Ці зміни подекуди були дуже інтенсивними та різкими, супроводжувалися періодичними політичними кризами, протистояннями між різними політичними силами та їх прихильниками. В деяких випадках подальше загострення ситуації могло призвести до виникнення громадянського конфлікту. Значною мірою такий розвиток подій зумовлювався характером відносин між владою та опозицією, партійний склад якої постійно змінювався.

У цьому розділі розглядаються загальні характеристики опозиції у 2005-2011рр., досліджується вплив особливостей партій і партійної системи України на діяльність опозиції, простежуються зміни у складі її суб'єктів, аналізується сприйняття опозиції та опозиційних сил громадянами.

1.1. ЗАГАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ОПОЗИЦІЇ у 2005-2011рр.¹

Згідно з робочим визначенням, опозиція є сукупністю “суб'єктів політичного життя, які виступають проти змісту політики, що реалізується діючою владою, та/або методів реалізації цієї політики, ведуть активну діяльність, спрямовану на те, щоб самим зайняти центральне місце у владній системі”². Відповідно до нього, для аналізу проблеми опозиції можна виділити наступні складові відносин опозиційності:

- **суб'єкт опозиції.** До суб'єктів політичної опозиції належать політичні партії та їх парламентські фракції (парламентська опозиція). В ширшому контексті, якщо йдеться про опозицію як суспільне явище, то суб'єктами опозиції можуть виступати як певні об'єднання громадян (формалізовані чи не формалізовані), так і окремі громадяни;
- **об'єкт опозиції.** Головною ознакою об'єкта опозиції є наявність владного статусу, який передбачає наявність легітимних можливостей з формування і реалізації певної політики через інститути держави. Відповідно, визначення певного інституту в якості основного об'єкта опозиції (за ставленням до якого визначається опозиція) передбачає наявність у нього відповідних повноважень і залежить від конструкції політичної системи;
- **підстави (причини) опозиції.** Серед підстав опозиції можуть бути: зміст політики, що реалізується владою; засоби реалізації цієї політики; прагнення певного суб'єкта (політичної партії) самому зайняти місце влади. Останній чинник виокремлюється на тій основі, що влада може

бути не лише засобом реалізації альтернативної політики, але й засобом доступу до публічних ресурсів, а також – і самоціллю.

Такий підхід дозволяє виділити два виміри опозиційності: інституційний (відносно об'єкта опозиції) і змістовний (відносно підстав опозиції).

З точки зору інституційного виміру, до набуття чинності в повному обсязі змінами до Конституції від 12 грудня 2004р., головним об'єктом політичної опозиції був Президент України, оскільки він концентрував у себе всі важелі впливу на виконавчу владу, а також мав суттєвий вплив на законодавчу та судову влади³.

Відповідно, головним критерієм опозиційності політичних сил було запропоновано вважати їх ставлення до політики Президента, що передбачало: “(1) чітко артикульоване, публічно висловлене критичне ставлення до цієї політики; (2) неучасть у її реалізації (тобто відсутність представників на керівних посадах в Адміністрації Президента, Кабінеті Міністрів та інших центральних органах виконавчої влади)”⁴.

Після обрання Верховної Ради України 26 березня 2006р. і набуття чинності конституційними змінами критерії визначення політичної опозиції змінилися.

Перерозподіл повноважень між Президентом і Парламентом, запровадження поняття “коаліція депутатських фракцій” та надання їй повноважень з формування (за участі Президента) персонального складу Кабінету Міністрів створили новий об'єкт опозиції – парламентську коаліцію. Це наблизило політичну систему України до європейських моделей і, відповідно, дозволило запровадити парламентський критерій визначення опозиції – неналежність до парламентської більшості (коаліції).

¹ У попередній Аналітичній доповіді Центру Разумкова, присвяченій проблемам взаємодії влади та опозиції в Україні, викладені різні політологічні підходи до визначення поняття “опозиція”, її класифікації на підставі різних критеріїв, функцій опозиції, її характеристик та головних цілей. Тому в цій доповіді зазначені теми не деталізуються. Докладно див.: *Влада і опозиція в Україні. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2002, №7, с.2-43.*

² Там само, с.6.

³ Див.: *Влада і опозиція в Україні...*, с.5.

⁴ Там само, с.3.

Водночас, цей критерій не був вичерпним. Конституційні зміни зберегли значний обсяг повноважень із формування та реалізації політики за Президентом України⁵. В системі влади утворилося два центри формування політики – Президент і парламентська коаліція, які отримували безпосередню легітимацію своїх програм від виборців і мали вплив на виконавчу владу.

Такий дуалізм влади уможливив існування в якості рівнозначних об'єктів політичної опозиції як парламентської більшості і сформованого нею Уряду, так і Президента.

Зважаючи на те, що Конституція не передбачала механізмів узгодження політичних позицій між Президентом і парламентською коаліцією, а також наявність в Основному Законі численних положень, що уможливлювали конфлікти між вищими владними інститутами⁶, утворилася можливість для опозиційності до Президента у партій, які належали до парламентської коаліції, а також конфлікту між партіями коаліції на підставі лояльності, відповідно, до Президента і Прем'єр-міністра.

Після скасування Конституційним Судом України змін до Конституції від 2004р. і повернення до редакції 1996р., проблема дуалізму влади була знята.

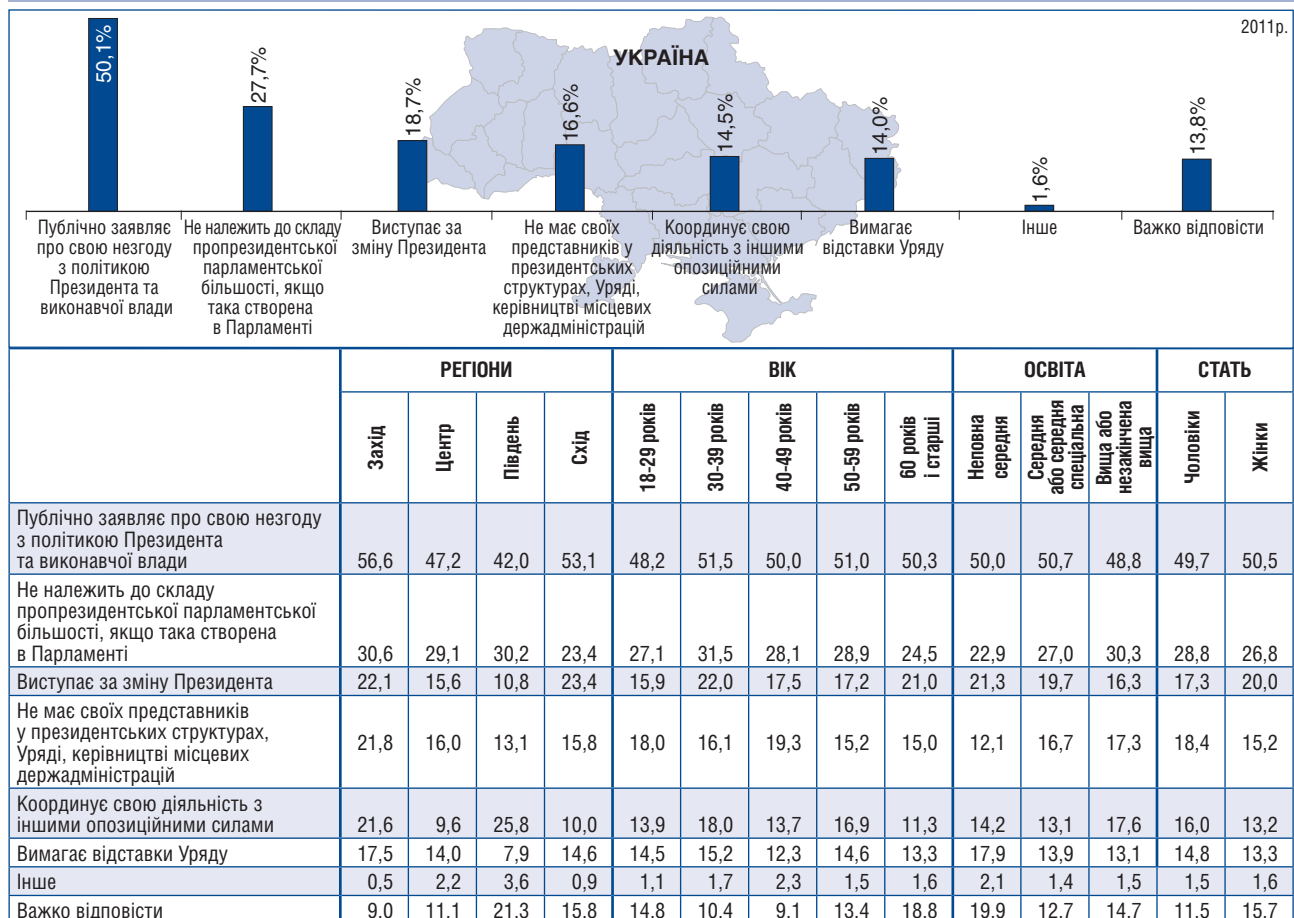
Крім того, протягом першого періоду президентства В.Януковича відбулася масштабна концентрація влади у Президента, який отримав контроль не лише над Урядом і виконавчою вертикаллю, але й над Парламентом (через створення лояльної більшості та звуження повноважень цього органу) та судовою владою (як безпосередньо, так і через вплив на Парламент та інші органи, зокрема Вищу раду юстиції)⁷.

Таким чином, у сучасних умовах критерієм визначення політичної опозиції може вважатися ставлення до політики Президента України. За таких умов до підстав опозиційності можна віднести критику (несприйняття) змісту і способів реалізації політики Президента в різних сферах, включно з актами та діями інших, підконтрольних Президенту, органів влади (парламентської більшості, Уряду та ін.). За даними соціологічного дослідження, такий підхід до визначення опозиції підтримують більшість громадян⁸.

Змістовний вимір опозиційності значною мірою залежить від характеру політичних партій і партійної системи. Партії покликані представляти альтернативні бачення розвитку різних сфер життєдіяльності суспільства, наявність відмінностей між ними створює об'єктивну основу для утворення опозиції.

Яка партія (блок) може вважатися опозиційною?*

% опитаних

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді

⁵ За оцінками Центру Разумкова, Президент України після конституційної реформи мав повноваження значно більші, ніж у президентів європейських парламентських республік, але дещо менші, ніж у Президента Французької Республіки. Див.: Конституційна реформа в Україні: перебіг, стан і перспективи. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2007, №1, с.22.

⁶ Див.: 100 днів коаліційного Уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.5-6.

⁷ Див.: Перший рік діяльності нової влади: наміри, дії, результати. – Національна безпека і оборона, 2011, №3, с.4.

⁸ Опитування проведено соціологічною службою Центру Разумкова 19-26 травня 2011р. в усіх регіонах України. Опитано 2 008 респондентів віком від 18 років. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%.

На сучасному етапі політичні партії в Україні характеризуються низкою проблемних моментів, головними серед яких є:

- відсутність стабільних зв'язків із соціальними групами (усталеної соціальної бази);
- слабкість (відсутність) програмно-ідеологічних засад;
- регіональний характер підтримки;
- підконтрольність ФПГ, непрозорість фінансування та політична корупція; невідповідність виборцям;
- гіпертрофований вплив особистісного чинника⁹.

Зазначені проблеми суттєво впливають на характер діяльності опозиційних сил.

Не маючи **усталених зв'язків із соціальними групами**, політичні партії у виборчих кампаніях мають одночасно апелювати до всіх виборців (бути "всеохоплюючими") та виокремлювати й утримувати "свого" виборця. Ці суперечливі завдання призводять до: (а) використання у передвиборних програмах популістських обіцянок стосовно соціально-економічної проблематики; (б) використання "конфліктних" тем і проблем, що дозволяють ділити виборців на "своїх" і "чужих" на підставі існуючих соціокультурних відмінностей¹⁰.

Так, аналіз передвиборних програм провідних партій і блоків - учасників виборчих кампаній 2006р. і 2007р. засвідчує значну подібність їх соціально-економічних блоків (як правило, це обіцянки підвищення заробітних плат, пенсій, збільшення бюджетних видатків на медицину, освіту, науку, розвиток села, у 2007р. - вже із наведенням конкретних цифр), та наявність принципових відмінностей з "конфліктних" питань¹¹.

Відсутність усталеної соціальної бази в поєднанні зі **слабкістю (відсутністю) програмно-ідеологічних засад** політичних партій призвело до значного послаблення виконання опозицією такої функції, як представлення альтернативних програм розвитку суспільства¹². Відповідно, основними напрямками критики опозицією провладних партій стали не відмінності програм і бачень, а: (1) невиконання провладними партіями взятих на себе обіцянок (у переважній більшості - завідомо нереалістичних) соціально-економічного характеру, що було характерно і для опозиційних сил; (2) протилежні підходи в "конфліктних" питаннях, насамперед - зовнішній політиці, мовному питанні, політиці у сферах освіти та культури. Політизація соціокультурних відмінностей та їх активне використання у виборчих кампаніях призвели до того, що найбільша провладна і найбільша опозиційна політичні сили, починаючи з виборів 2002р., практично гарантовано опинилися по різні боки соціокультурного поділу¹³.

Суттєво впливає на розстановку політичних сил у координатах "провладні" - "опозиційні" **особистісний чинник**. Як свідчить політичний досвід 2005-2011рр., відносини між політичними лідерами можуть впливати на відносини між їх політичними силами значно більше, ніж сумісність програмно-ідеологічних засад політичних партій¹⁴.

Слід окремо відзначити **суттєвий вплив такого чинника, як підконтрольність партій ФПГ та вплив на їх діяльність лобістських груп**¹⁵. Протиріччя між інтересами ФПГ та публічно проголошеними партіями політичними цілями і передвиборними обіцянками може мати наслідком відмову від реалізації останніх¹⁶. Це стосується як провладних партій, так і опозиції. Для перших це створює перешкоди в реалізації передвиборних зобов'язань, для других - змушує відмовлятися від обґрунтованої (з точки зору проголошених цілей і обіцянок) критики певних дій влади.

Крім цього, не можна виключати ситуацій, коли дві партії, одна з яких належить до провладної більшості, інша - до опозиції (парламентської чи позапарламентської), фінансуються однією і тією ж ФПГ. На діяльності опозиційної партії це може позначатися на визначенні певного пріоритетного "об'єкта" опозиційності та, водночас, толерантному ставленні до інших, обранні певних тем для критики, диференціації ступеня її гостроти та ін.

Відповідні проблеми приблизно однаково бачаться як експертами, так і громадянами - вплив на відносини між політичними силами у Верховній Раді такого чинника, як інтереси фінансових спонсорів партій, оцінюється значно вище, ніж вплив ідеологій чи передвиборних програм¹⁷.

Серед особливостей партійної системи найбільше впливають на характер опозиції розмежування партій на основі соціокультурного поділу та блоковий формат.

Перший з названих чинників перешкоджає об'єднанню зусиль опозиційних партій, які виступають з критикою соціально-економічної політики влади, проте мають різні позиції у сферах, де відчутними є соціокультурні відмінності. Навпаки, як свідчить досвід створення парламентських коаліцій у 2006-2008рр., партії, що мають спільні позиції в мовному питанні чи в зовнішньополітичній сфері, утворювали коаліції між собою, а не з партіями, що мали близькі підходи в соціально-економічній політиці¹⁸.

Вплив **блокового формату** партійної системи відбувається на нестійкості парламентських фракцій блоків, схильності їх партійних складових до ситуативної поведінки, незалежно від перебування у більшості чи в опозиції.

⁹ Докладно див.: Партійна система України: особливості становлення, проблеми функціонування, тенденції еволюції. Аналітична доповідь Центру Разумкова. - Національна безпека і оборона, 2010, №5, с.22-26.

¹⁰ Див.: Спільна ідентичність громадян України: особливості і проблеми становлення. Аналітична доповідь Центру Разумкова. - Національна безпека і оборона, 2006, №7, с.2-38.

¹¹ Див.: Якименко Ю. Литвиненко О. Регіональні особливості ідейно-політичних орієнтацій громадян України в контексті виборчої кампанії - 2006. - Національна безпека і оборона, 2006, №1, с.15-17.

¹² Докладно див.: Партійна система України..., с.24-25.

¹³ Докладно див.: Якименко Ю. Особливості еволюції партійної системи України у 2004-2007 роках. - Політичний менеджмент, 2008, №2, с.89-100.

¹⁴ Найбільш виразний приклад - вплив відносин між В.Ющенком та Ю.Тимошенко на відносини між "Нашою Україною" та БЮТ.

¹⁵ Партійна система України: особливості становлення, проблеми функціонування, тенденції еволюції..., с.26-27.

¹⁶ Наприклад, питання реприватизації, підвищення ціни робочої сили та ін.

¹⁷ Див.: Проблеми та перспективи розвитку багатопартійності в Україні: експертні оцінки. - Національна безпека і оборона, 2010, №5, с.49; Політичні партії і партійна система України очима громадян. - Там само, с.75.

¹⁸ Зокрема, це може вважатися однією з найбільш вагомих причин, через які у складі Верховної Ради V та VI скликань не було створено т.зв. "широку коаліцію".

Існування різних підстав для опозиційності в поєднанні зі згаданими особливостями партій і партійної системи України відкривають можливості для існування різних “опозицій”, як в Парламенті, так і за його межами. Цим можна пояснити існування в Україні таких явищ, як “вибіркова”, “тактична”, “персональна”, “конструктивна” опозиція, які в різні періоди використовувалися для характеристики політичної позиції тих чи інших політичних сил.

1.2. СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ: 2005-2011рр.

Президентські вибори 2004р.

Після президентської кампанії 2004р. в політичному середовищі України існував досить чіткий поділ політичних сил на “помаранчеві” (ті, що підтримували кандидатуру В.Ющенка на президентських виборах), які стали паріями влади, та опозиційні до новообраного Президента. До останніх належали як партії, що безпосередньо підтримували В.Януковича як кандидата у Президенти (Партія регіонів, СДПУ(о), “Трудова Україна” та ін.), так і ті, що висували власних кандидатів, які не пройшли у II тур (КПУ, ПСПУ, партія “Братство”).

Однак, після розколу “помаранчевої” команди у вересні 2005р. і відставки лідера БЮТ Ю.Тимошенко з посади Прем'єр-міністра, а також з огляду на наближення парламентських виборів 2006р. розстановка політичних сил ускладнилася.

Крім політичних сил, опозиційних до “влади в цілому”, у владному таборі з'явилися “внутрішня” опозиція – персонально до Президента В.Ющенка (БЮТ). Деякі партії обрали своєю позицією “нейтральність” стосовно влади (т.зв. третьої сили)¹⁹.

За даними соціологічного опитування, громадяни були схильні більше пов'язувати перехід частини партій в опозицію до влади з чинниками персонально-політичного характеру та підготовкою до майбутніх парламентських виборів, ніж з програмними відмінностями між ними²⁰.

Наявність різних підстав для опозиційності і, відповідно, різних “опозицій” спричинила певну дезорієнтацію суспільства стосовно оцінок деяких політичних сил (у першу чергу, БЮТ) у координатах “провладні – опозиційні”²¹.

Вибори до Верховної Ради України 2006р.

У парламентських виборах 2006р. взяли участь 45 суб'єктів виборчого процесу (17 блоків і 28 партій), виборчий бар'єр подолали п'ять суб'єктів – Партія регіонів (32,14%), БЮТ (22,29%), Блок “Наша Україна” (13,95%), СПУ (5,69%) і КПУ (3,66%).

Таким чином, опозиційні “до влади в цілому” політичні партії – Партія регіонів і КПУ, набрали практично стільки ж голосів, скільки дві провідні “помаранчеві” сили – БЮТ і “Наша Україна”. Це стало можливим

не лише завдяки підтримці опозиції виборцями, які не підтримали обрання В.Ющенка Президентом України, а й внаслідок досить сприятливих умов для діяльності опозиції у виборчій кампанії, яка, за висновками європейських інституцій, була проведена відповідно до міжнародних стандартів²².

Як зазначалося, набуття чинності змінами до Конституції в повному обсязі уможливило існування опозиції як до Президента, так і до парламентської коаліції та Уряду.

Після невдалої спроби створення парламентської коаліції між “Нашою Україною”, БЮТ і СПУ, була створена “Антикризова коаліція” у складі фракцій Партії регіонів, СПУ та КПУ²³. Лідер найбільшої опозиційної сили – Партії регіонів – В.Янукович став Прем'єр-міністром України.

Внаслідок цього опозиційні партії (Партія регіонів, КПУ) змінили свій статус на провладний (відносно Кабінету Міністрів), водночас, залишаючись опозиційними до Президента України.

Свою чергою, фракції “Наша Україна” та БЮТ 13 березня 2007р. підписали Угоду про об'єднану опозицію (відповідно, до коаліції).

Конфліктний характер відносин між Президентом, з одного боку, та Кабінетом Міністрів і парламентською коаліцією – з іншого²⁴, спричинений, у т.ч. порушенням учасниками коаліції політичних домовленостей між владою та опозицією, став причиною гострої політичної кризи²⁵, дострокового припинення повноважень Верховної Ради V скликання та позачергових парламентських виборів.

Позачергові вибори до Верховної Ради України 2007р.

У позачергових парламентських виборах 2007р. взяли участь значно менше суб'єктів – 20 (11 партій і дев'ять блоків, загалом – 43 партії). Виборчий бар'єр подолали п'ять політичних сил (Партія регіонів – 34,37%, БЮТ – 30,71%, Блок НУНС – 14,15%, КПУ – 5,39%, Блок Литвина – 3,96%).

Розмежування політичних сил відбувалося в цілому за тією ж схемою, що й у 2006р., але, з огляду на нові конституційні умови (формалізація парламентської коаліції) та, відповідно, виникнення нового об'єкта опозиційності, провідні політичні сили опинилися в ролі і провладних, і опозиційних одночасно.

Блоки НУНС і БЮТ виступали на виборах як “пропрезидентські” (тією чи іншою мірою), і одночасно опозиційні сили до очолюваного на той час В.Януковичем Уряду, Партія регіонів – як “проурядова”, але опозиційна до Президента партія.

Ситуація стала більш визначеною після створення Коаліції демократичних сил у складі БЮТ і НУНС та коаліційного Уряду на чолі з Ю.Тимошенко.

¹⁹ Докладно див.: Якименко Ю., Литвиненко О. Політичні партії за рік до виборів: майбутнє, що починається сьогодні. – Національна безпека і оборона, 2005, №3, с.5-9.

²⁰ Див.: Політичні партії: соціологічне дослідження. – Національна безпека і оборона, №3, 2005, с.14.

²¹ Див.: Вибори-2006: умови, суб'єкти, наслідки. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2005, №10, с.16.

²² Див. зокрема: Резолюція Європейського парламенту №1138 від 6 квітня 2006р. стосовно парламентських виборів в Україні (неофіційний переклад) – Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України; <http://www.mfa.gov.ua>

²³ Докладно див.: 100 днів коаліційного Уряду..., с.8-11.

²⁴ Там само.

²⁵ Докладно див.: 240 днів діяльності влади в новому форматі: оцінка неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2007, №3, с.4-11.

Внаслідок цього **Партія регіонів і КПУ опинилися в опозиції і до Президента, і до Уряду**. Однак, гостра політична конкуренція між В.Ющенком та Ю.Тимошенко, ситуативні союзи очолюваних цими політиками сил з Партією регіонів зробили коаліцію нестійкою, а діяльність влади та політичну ситуацію в цілому – нестабільною²⁶.

Спільне голосування 2 вересня 2008р. фракцій Партії регіонів і БЮТ з низки принципових законопроектів, що обмежували повноваження Президента²⁷, призвело до фактичного розпаду Коаліції демократичних сил, нової політичної кризи і спроби (невдалої) В.Ющенка розпустити Верховну Раду.

Криза завершилася 8 грудня 2008р. (після обрання В.Литвина Головою Верховної Ради) створенням коаліції у складі БЮТ, НУНС і Блоку Литвина²⁸. Однак, **конфлікт між лідером БЮТ - Прем'єр-міністром Ю.Тимошенко і Президентом В.Ющенком зумовлював опозиційність БЮТ до Глави держави**²⁹.

Внаслідок цього політична структура Парламенту залишилася нестабільною, а парламентська опозиція (Партія регіонів та КПУ) отримала можливості реалізації своїх політичних цілей, використовуючи протиріччя між Президентом і Прем'єр-міністром.

Відкрите протистояння у середовищі провладних партій, у кінцевому підсумку, призвело до перемоги В.Януковича на президентських виборах 2010р.

Президентські вибори 2010р.

За результатами **президентських виборів 2010р.** в Україні відбулася чергова зміна політичного ландшафту. 11 березня 2010р. у Верховній Раді було проголошено створення коаліції депутатських фракцій “Стабільність і реформи”, до складу якої увійшли фракції Партії регіонів, КПУ і Блоку Литвина, а також “окремі народні депутати” з фракцій, що не увійшли до складу коаліції – БЮТ і НУНС.

Створення коаліції належної чисельності (понад 225 осіб) стало можливим лише завдяки індивідуальному входженню до неї депутатів. Для цього напередодні були внесені відповідні зміни до Регламенту Верховної Ради. Хоча ці зміни суперечили рішенням Конституційного Суду від 17 вересня 2008р., 6 квітня 2010р. цей орган змінив своє попереднє рішення і легітимізував коаліцію.

Входження до складу очоленого М.Азаровим Уряду лідера партії “Сильна Україна” С.Тігіпка додало його політичну силу до числа “провладних”.

Схеми парламентської опозиції і опозиції до Президента знову збіглися: всі парламентські

політичні сили, що не увійшли до складу коаліції, одночасно є і опозиційними до Глави держави.

Участь у президентській виборчій кампанії 2010р. таких політиків, як А.Яценюк, А.Гриценко, О.Тягнибок сприяла зростанню популярності (різною мірою) очолюваних ними політичних сил – відповідно, партій “Фронт змін”, “Громадянська позиція”, ВО “Свобода”, які представляють “нові” опозиційні сили.

Протягом 2010-2011рр. відбулися суттєві зміни в розстановці опозиційних сил. За рівнем підтримки громадян першу позицію серед них зберігає БЮТ, на другому місці стабільно утвердився “Фронт змін”. Рівень підтримки понад 3% серед опозиційних сил, станом на квітень 2011р., мали неprisутні у Верховній Раді VI скликання партії ВО “Свобода” та “УДАР”, понад 1% – партії “Громадянська позиція” та “Наша Україна”, яка втратила місце серед лідерів опозиції.

Зростання тиску влади на опозицію, застосування проти її лідерів і прихильників правоохоронних структур стало стимулом до **початку спроб консолідації зусиль опозиції, пошуку форматів її організаційного об'єднання**.

Зокрема, 9 березня 2010р. ВО “Батьківщина”, Народний Рух України, партія “Реформи і порядок”, Партія захисників вітчизни, Європейська партія України, Українська соціал-демократична партія, партії “Народна Самооборона” і Християнсько-демократичний союз прийняли Резолюцію про створення об'єднаної демократичної опозиції і створили координаційну раду, яку очолила Ю.Тимошенко³⁰. Пізніше у ЗМІ періодично з'являлась інформація про об'єднаних ініціативи опозиційних сил в інших форматах, проте поки що відповідні наміри не втілювалися в конкретні дії³¹.

Серед позапарламентських політичних сил слід також відзначити спробу створення міжпартійного об'єднання партій лівоцентристського спрямування “Українська демократична лівиця”, до складу якого ввійшли партії “Народна влада”, “Справедливість”, Українська селянська демократична партія, Соціал-демократична партія України (об'єднана) і Соціал-демократична партія України. Це об'єднання позиціюється як опозиційне і до нинішньої влади, і до парламентської опозиції³².

З точки зору ситуації в суспільстві, період після президентських виборів 2010р. характеризується помітним зростанням серед населення протестних настроїв³³ і значним збільшенням кількості акцій протесту, насамперед, організованих не політичними силами, а певними соціальними-професійними групами³⁴. Це створює сприятливі соціальні передумови діяльності політичної опозиції.

²⁶ Див.: 100 днів української влади в новому форматі: оцінка дій в контексті демократичних цінностей. Аналітична доповідь. – Національна безпека і оборона, 2008, №2, с.2-71.

²⁷ Внесено зміни до законів “Про Конституційний Суд України”, “Про Кабінет Міністрів України”, “Про Службу безпеки України”, подолано вето Президента на Закон “Про тимчасові слідчі комісії, спеціальну тимчасову слідчу комісію і тимчасові спеціальні комісії Верховної Ради України”.

²⁸ Тимошенко: парламентська політична криза завершена. – Українська служба BBC, 8 грудня 2008р.; <http://www.bbc.co.uk>

²⁹ Див.: Тимошенко пішла в опозицію до Президента. – Інтернет-видання *Newsru.ua*, 20 грудня 2008р.; <http://www.newsru.ua>

³⁰ Див.: БЮТ і ще чотири партії створили об'єднану опозицію. – “Українські новини”, 9 березня 2010р.; <http://ukranews.com>; Положення про координаційну раду об'єднаної опозиції. – Офіційний сайт Ю.Тимошенко, 16 березня 2010р.; <http://www.tymoshenko.ua>

³¹ Див. наприклад: “БЮТ і НУНС ось-ось створять “об'єднання опозиційних” і розділять “крісла”?”. – Українська правда, 19 березня 2010р.; “Яценюк, Гриценко, Катеринчук і Матвієнко збираються злити партії”. – Там само, 17 січня 2011р.; ВО “Свобода” створює “національну опозицію” за принципом “об'єднання дієвих патріотів”. – *Newsru.ua*, 16 березня 2010р.; <http://www.newsru.ua>; “Наша Україна” оголосила про початок об'єднання опозиції. – *ГолосUA*, 2 березня 2011р.; <http://www.golosua.com>

³² Докладно див.: “Українська демократична Лівиця: Люди не довіряють ні владі, ні опозиції. Вивести країну з кризи можуть тільки нові українські ліві сили”. – Сайт партії “Справедливість”, 18 травня 2011р.; <http://www.spravedliivo.org.ua>

³³ Див. дані соціологічних опитувань Центру Разумкова, узагальнені в таблицях і діаграмах додатка “Протестні настрої громадян України”, вміщеного в цьому журналі.

³⁴ Див.: Протестувати в Україні стало небезпечніше: з приходом нової влади репресій побільшало. – Центр дослідження суспільства, <http://cedos.org.ua>

1.3. ОПОЗИЦІЯ В ОЦІНКАХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ³⁵

Ставлення суспільства до опозиції

Більшість респондентів вважають, що опозиція є необхідною для нормальної життєдіяльності суспільства, тому держава має гарантувати її права, протилежної точки зору дотримуються менше чверті опитаних (діаграма “Чи вважаєте Ви, що опозиція є необхідною для нормальної життєдіяльності суспільства...?”).

Позиція громадян із цього питання, хоча й зазнавала змін, починаючи з 2002р., коли Центр Разумкова вперше порушив це питання, їх не можна назвати істотними. Можна лише відзначити деяке зростання у 2010р. частки незгодних із цим судженням (до 27,1%), однак уже у 2011р. ця частка знизилася до 21,5%.

Найчастіше точку зору про необхідність існування опозиції поділяють жителі Заходу (80,7%), найрідше – Сходу (46,3%)³⁶. Значною мірою відмінності між регіонами зумовлені рівнем поширеності в них симпатій до опозиційних партій. Адже симпатії опозиційних політичних сил значно частіше, ніж прихильники провладних партій, вважають, що опозиція є необхідною для нормальної життєдіяльності суспільства (відповідно, 84,1% і 46,9%).

Більшість громадян згодні з тим, що існування опозиції є необхідною умовою для нормального

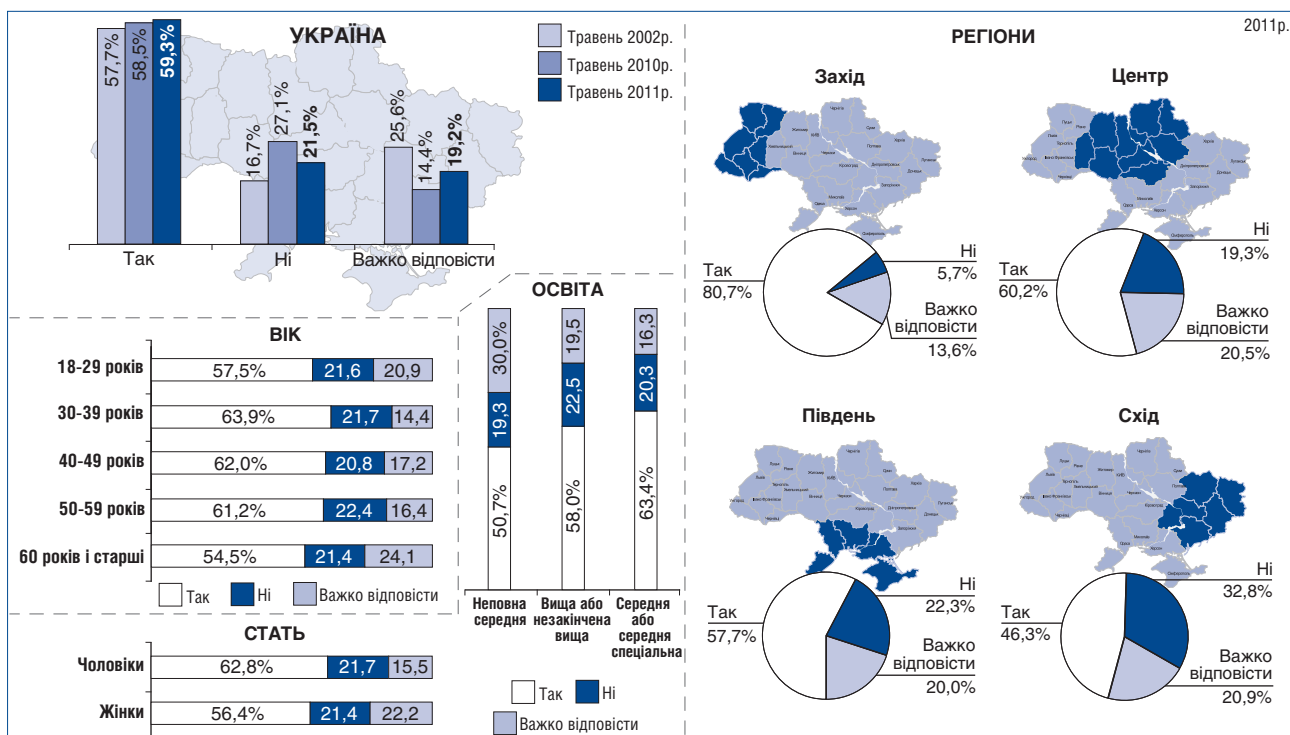
політичного розвитку України, однак помітно менше респондентів погоджуються, що діяльність опозиції має позитивний вплив на ситуацію в країні (діаграма “Наскільки Ви згодні з наведеними твердженнями стосовно діяльності опозиційних структур?”).

Отже, при тому, що необхідність опозиції для демократичного розвитку усвідомлюється двома третинами громадян, менше половини українців бачать реальний внесок української опозиції у покращання ситуації в країні.

Значною мірою це пов'язано з тим, що, на думку більшості опитаних, діяльність опозиції спрямована насамперед на здобуття влади (саме стільки респондентів погодилися із твердженням “Опозиція є групою політиків, які були при владі, але були зміщені з посади і тепер намагаються повернутися до влади”). Також більшість опитаних не погоджуються з тим, що лише опозиція здатна вивести країну з кризи.

Відносна більшість опитаних погоджуються, що опозиція не має жодних конструктивних програм, вона лише критикує Президента та Уряд, дестабілізуючи ситуацію. Водночас, твердження “Опозиція не має ніякої ідеологічної платформи, вона об'єднує як крайніх правих, так і крайніх лівих політиків” і “Опозиція не спирається на широкі верстви населення і фінансово підтримується Заходом” мають більше противників, ніж прихильників.

Чи вважаєте Ви, що опозиція є необхідною для нормальної життєдіяльності суспільства, а тому держава має гарантувати її права? % опитаних

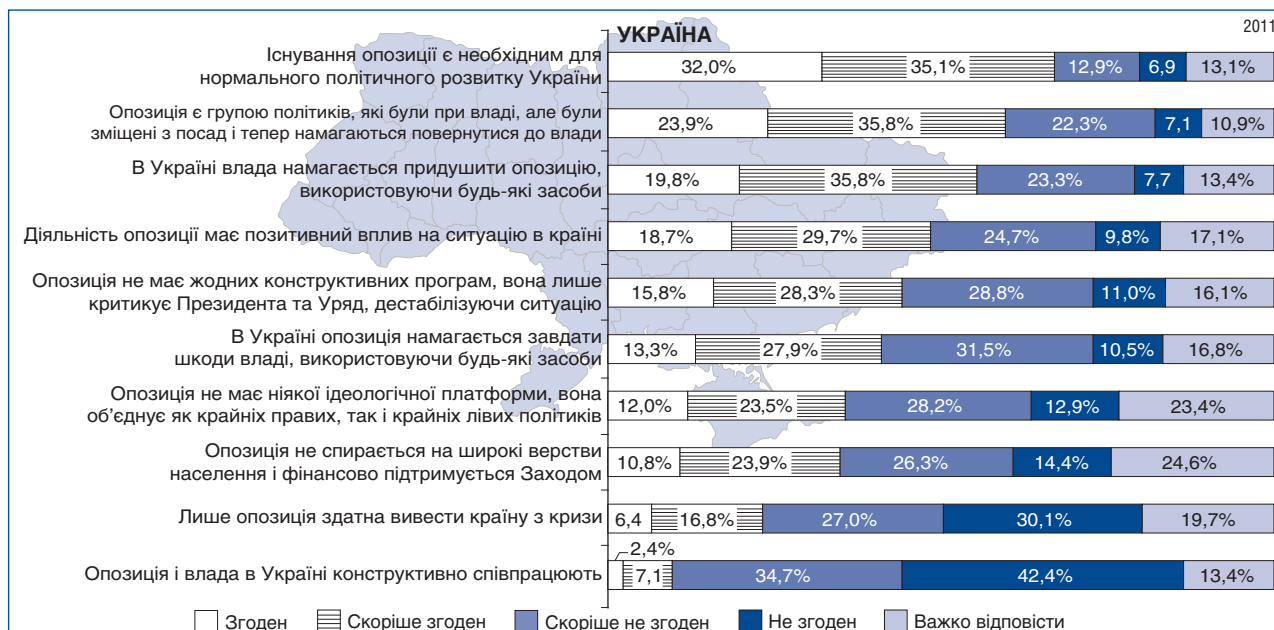
³⁵ Тут і далі в цьому журналі наведені результати опитування, проведеного соціологічною службою Центру Разумкова 19-26 травня 2011р. Опитано 2 008 респондентів за вибіркою, що репрезентує доросле населення України за основними соціально-демографічними показниками (регіон проживання, тип і розмір поселення, вік, стать). Вибірка є багатоступеневою із застосуванням випадкового відбору на перших етапах і квотного відбору респондентів на останньому етапі. Теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3%. Деякі результати цього опитування порівнюються із результатами попередніх опитувань Центру Разумкова, що проводилися у 2002-2011рр.

³⁶ Тут і далі застосовується наступний розподіл областей за регіонами: **Захід**: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; **Центр**: м.Київ, Вінницька, Житомирська, Київська, Кіровоградська, Полтавська, Сумська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська області; **Південь**: АР Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області; **Схід**: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області.

Наскільки Ви згодні з наведеними твердженнями стосовно діяльності опозиційних структур?

% опитаних

2011р.

		РЕГІОНИ				СТАТЬ	
		Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки
Існування опозиції є необхідним для нормального політичного розвитку України	Згоден	45,6	29,9	35,1	24,6	34,5	30,0
	Скоріше згоден	37,2	40,4	29,8	30,9	34,7	35,4
	Скоріше не згоден	5,9	10,2	15,7	18,5	12,1	13,7
	Не згоден	2,8	4,6	5,6	12,3	7,5	6,5
	Важко відповісти	8,5	14,9	13,8	13,7	11,2	14,4
Опозиція є групою політиків, які були при владі, але були зміщені з посад і тепер намагаються повернутися до влади	Згоден	8,7	18,0	35,7	33,2	25,0	23,0
	Скоріше згоден	39,6	31,9	27,9	41,1	36,7	35,0
	Скоріше не згоден	31,4	29,3	20,7	10,8	21,0	23,4
	Не згоден	7,2	8,5	6,9	5,6	8,4	5,9
	Важко відповісти	13,1	12,3	8,8	9,3	8,9	12,7
В Україні влада намагається придушити опозицію, використовуючи будь-які засоби	Згоден	30,8	22,5	10,2	15,1	20,9	18,8
	Скоріше згоден	44,1	37,8	21,6	35,6	36,1	35,6
	Скоріше не згоден	11,3	22,8	34,4	25,4	22,4	23,9
	Не згоден	4,1	6,0	16,1	7,6	8,4	7,1
	Важко відповісти	9,7	10,9	17,7	16,3	12,2	14,6
Діяльність опозиції має позитивний вплив на ситуацію в країні	Згоден	30,8	14,6	15,7	16,9	20,4	17,3
	Скоріше згоден	33,8	36,5	31,8	19,5	29,5	29,8
	Скоріше не згоден	15,6	23,2	30,2	29,1	24,8	24,7
	Не згоден	3,8	7,5	9,8	15,8	9,7	10,0
	Важко відповісти	16,0	18,2	12,5	18,7	15,6	18,2
Опозиція не має жодних конструктивних програм, вона лише критикує Президента та Уряд, дестабілізуючи ситуацію	Згоден	5,1	11,9	24,5	21,9	15,6	16,0
	Скоріше згоден	23,4	26,0	28,1	33,5	29,2	27,6
	Скоріше не згоден	39,8	35,0	23,9	18,3	28,8	28,7
	Не згоден	12,9	10,9	10,8	10,0	12,3	9,8
	Важко відповісти	18,8	16,2	12,7	16,3	14,1	17,9
В Україні опозиція намагається завдати шкоди владі, використовуючи будь-які засоби	Згоден	4,1	9,3	19,3	19,9	13,5	13,1
	Скоріше згоден	20,8	25,5	22,2	37,1	28,0	27,9
	Скоріше не згоден	44,0	38,9	24,5	20,2	31,0	32,1
	Не згоден	14,1	10,8	11,4	7,6	11,3	9,8
	Важко відповісти	17,0	15,5	22,6	15,2	16,2	17,1
Опозиція не має ніякої ідеологічної платформи, вона об'єднує як крайніх правих, так і крайніх лівих політиків	Згоден	4,9	10,5	13,1	17,2	13,5	10,8
	Скоріше згоден	20,6	24,8	19,0	26,1	23,9	23,2
	Скоріше не згоден	40,6	32,0	28,4	16,8	27,6	28,7
	Не згоден	12,6	11,4	19,0	11,7	12,8	12,9
	Важко відповісти	21,3	21,3	20,5	28,2	22,2	24,4
Опозиція не спирається на широкі верстви населення і фінансово підтримується Заходом	Згоден	6,2	10,2	12,8	13,1	11,1	10,5
	Скоріше згоден	15,4	22,7	21,6	31,1	25,4	22,6
	Скоріше не згоден	33,4	29,8	29,2	17,4	26,1	26,6
	Не згоден	20,8	13,1	17,0	10,7	15,0	13,9
	Важко відповісти	24,2	24,2	19,4	27,7	22,4	26,4
Лише опозиція здатна вивести країну з кризи	Згоден	9,7	8,6	5,6	2,6	6,0	6,8
	Скоріше згоден	31,0	17,7	8,9	11,1	17,6	16,2
	Скоріше не згоден	19,5	27,0	29,5	30,1	25,4	28,3
	Не згоден	13,1	23,8	37,7	43,1	31,6	28,9
	Важко відповісти	26,7	22,9	18,3	13,1	19,4	19,8
Опозиція і влада в Україні конструктивно співпрацюють	Згоден	1,3	2,6	2,0	3,2	2,8	2,2
	Скоріше згоден	8,5	6,8	6,3	7,0	6,0	8,0
	Скоріше не згоден	33,4	35,0	39,8	33,0	34,7	34,7
	Не згоден	46,8	42,4	38,5	41,7	44,2	40,9
	Важко відповісти	10,0	13,2	13,4	15,1	12,3	14,2

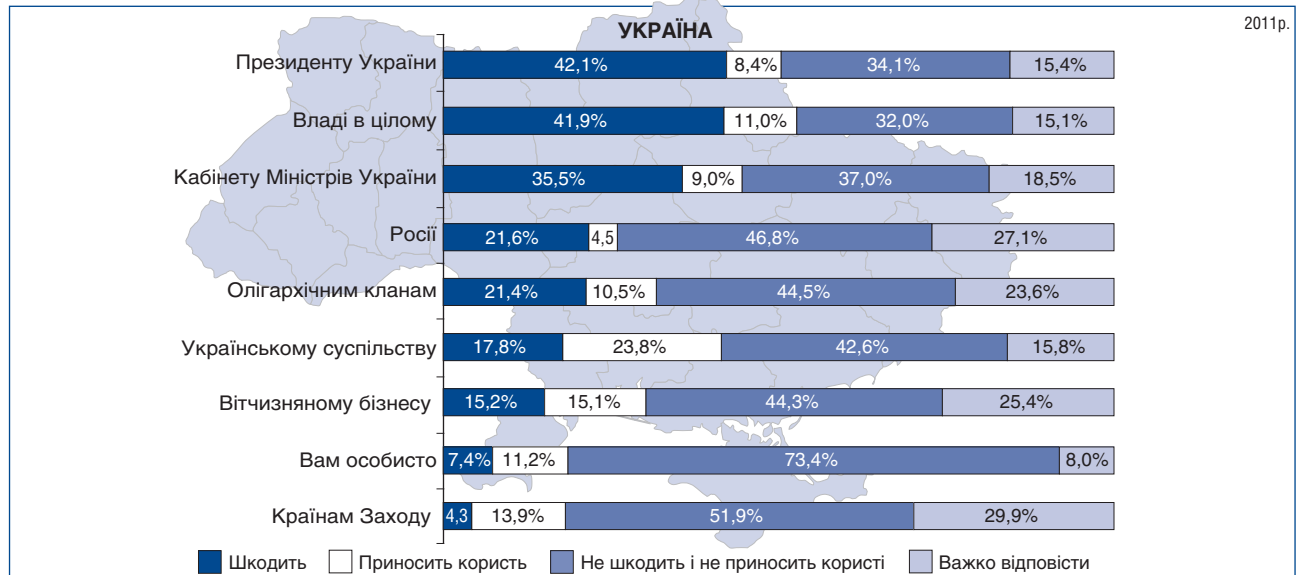
Майже три чверті респондентів вважають, що їм особисто діяльність опозиції не шкодить і не приносить користі (діаграма “Кому шкодить, а кому приносить користь діяльність опозиції?”).

Відносна більшість громадян дотримуються думки, що опозиція не шкодить і не приносить користі українському суспільству, майже чверть – що вона приносить користь, 17,8% – що шкодить. Частіше громадяни вважають, що вона шкодить владі в цілому і Президенту зокрема.

Оцінка виконання опозицією її функцій

Середні оцінки респондентами виконання опозицією таких функцій, як представлення альтернативних програм розвитку суспільства та шляхів розв’язання найгостріших суспільних проблем, відображення та обстоювання інтересів соціальних верств, невдоволених діяльністю центральної влади, сприяння пошуку конструктивних шляхів розв’язання політичних і соціальних конфліктів, стимулювання влади до більш ефективної діяльності, відкритості і

Кому шкодить, а кому приносить користь діяльність опозиції?
% опитаних

		РЕГІОНИ				СТАТЬ	
		Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки
Президенту України	Шкодить	50,1	37,7	38,0	43,8	42,5	41,8
	Приносить користь	7,5	9,6	9,5	7,2	9,4	7,6
	Не шкодить і не приносить користі	29,0	34,7	36,4	35,5	36,6	32,0
	Важко відповісти	13,4	18,0	16,1	13,5	11,5	18,6
Владі в цілому	Шкодить	46,0	37,4	36,7	46,3	42,6	41,4
	Приносить користь	8,7	14,3	10,2	9,6	11,8	10,4
	Не шкодить і не приносить користі	29,3	31,6	36,7	32,0	34,0	30,4
	Важко відповісти	16,0	16,7	16,4	12,1	11,6	17,8
Кабінету Міністрів України	Шкодить	38,6	32,7	36,1	36,1	36,7	34,4
	Приносить користь	8,7	10,2	9,5	7,6	10,0	8,2
	Не шкодить і не приносить користі	33,4	38,6	38,0	37,0	37,5	36,5
	Важко відповісти	19,3	18,5	16,4	19,3	15,8	20,9
Росії	Шкодить	37,3	21,1	17,3	14,9	23,8	19,9
	Приносить користь	3,6	4,0	6,5	4,6	5,6	3,6
	Не шкодить і не приносить користі	40,1	49,4	50,7	46,4	46,6	46,9
	Важко відповісти	19,0	25,5	25,5	34,1	24,0	29,6
Олігархічним кланам	Шкодить	33,7	26,1	8,5	15,5	21,2	21,4
	Приносить користь	3,9	7,4	26,2	10,2	11,6	9,7
	Не шкодить і не приносить користі	40,6	47,2	46,2	43,4	46,2	43,1
	Важко відповісти	21,8	19,3	19,1	30,9	21,0	25,8
Українському суспільству	Шкодить	7,9	12,9	28,2	23,7	19,5	16,4
	Приносить користь	42,1	27,9	7,9	16,3	23,7	23,8
	Не шкодить і не приносить користі	40,0	41,4	45,9	43,6	44,5	41,1
	Важко відповісти	10,0	17,8	18,0	16,4	12,3	18,7
Вітчизняному бізнесу	Шкодить	11,8	14,2	18,4	16,7	16,8	13,9
	Приносить користь	18,2	18,5	14,4	10,4	15,9	14,5
	Не шкодить і не приносить користі	43,6	41,4	44,6	47,3	44,6	44,0
	Важко відповісти	26,4	25,9	22,6	25,6	22,7	27,6
Вам особисто	Шкодить	2,8	5,7	14,4	8,5	7,5	7,2
	Приносить користь	20,3	13,9	6,2	5,6	12,3	10,4
	Не шкодить і не приносить користі	69,2	74,7	65,7	78,0	72,8	73,9
	Важко відповісти	7,7	5,7	13,7	7,9	7,4	8,5
Країнам Заходу	Шкодить	5,1	4,3	5,9	2,9	4,5	4,0
	Приносить користь	10,3	14,2	10,5	17,5	16,5	11,9
	Не шкодить і не приносить користі	53,3	55,4	55,4	46,0	51,8	52,1
	Важко відповісти	31,3	26,1	28,2	33,6	27,2	32,0

прозорості перед суспільством та ін., розміщуються в діапазоні 2,3-2,6 бала за п'ятибальною шкалою (діаграма "Оцінка рівня виконання опозицією в Україні суспільних функцій").

Прихильники опозиційних партій вище оцінюють виконання українською опозицією своїх суспільних функцій (від 2,9 до 3,4). Однак і їх оцінку не можна вважати високою.

Найнижче респонденти оцінили виконання опозицією функцій сприяння якісному оновленню владної еліти, появи нових, яскравих політичних лідерів, що може бути проявом загальної проблеми, характерної для українських політичних партій.

Підтримка опозиційних і провладних політичних сил

Відповідаючи на питання про симпатії до опозиційних чи провладних політичних сил, більшість респондентів обрали відповіді "жодна не викликає симпатії", "опозиційність чи неопозиційність партій не мають значення" та "не підтримують владу, але й не перебувають в опозиції" (діаграма "Ви з більшою симпатією ставитеся до політичних партій, які...?").

Опозиційні до влади партії підтримують 19,4% респондентів, провладні партії – 15,5%. Приблизно таким самим був рівень підтримки провладних і опозиційних сил і у 2009р., коли теперішня влада була опозицією,

Оцінка рівня виконання опозицією в Україні суспільних функцій*, середній бал

	РЕГІОНИ				СТАТЬ	
	Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки
Представляє альтернативні програми розвитку суспільства та шляхи розв'язання найгостріших суспільних проблем	2,9	2,8	2,3	2,3	2,6	2,6
Відбиває та обстоює інтереси соціальних верств, невдоволених діяльністю центральної влади	2,9	2,8	2,2	2,3	2,6	2,6
Стимулює владу до більш ефективної діяльності, відкритості і прозорості перед суспільством	2,9	2,7	2,3	2,4	2,5	2,6
Сприяє пошуку конструктивних шляхів розв'язання політичних і соціальних конфліктів, виявляє готовність до діалогу з владою	2,7	2,6	2,0	2,2	2,4	2,4
Сприяє якісному оновленню владної еліти, появи нових, яскравих політичних лідерів	2,5	2,5	2,1	2,1	2,3	2,3

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що виконує незадовільно, а "5" – цілком задовільно.

Ви з більшою симпатією ставитеся до політичних партій, які підтримують владу чи опозиційні до влади? % опитаних

	РЕГІОНИ (2011р.)				ВІК (2011р.)					ОСВІТА (2011р.)			СТАТЬ (2011р.)	
	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня або середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Чоловіки	Жінки
Опозиційність чи неопозиційність партій не мають значення	17,7	34,5	16,0	21,8	23,3	24,7	24,0	26,3	23,4	19,9	24,8	24,4	21,8	26,3
Опозиційні до влади	40,9	21,1	10,1	9,4	16,5	20,8	22,8	17,0	20,4	14,9	19,4	20,0	20,9	18,2
Підтримують владу	5,4	10,3	27,1	21,3	13,2	13,2	12,6	19,6	18,5	24,8	14,6	15,4	14,8	16,1
Не підтримують владу, але й не перебувають в опозиції	8,5	6,6	7,8	11,1	11,0	9,6	7,9	8,2	6,9	12,8	8,2	8,7	10,4	7,2
Жодна не викликає симпатій	17,2	18,8	27,5	26,2	24,2	23,3	21,3	21,1	21,2	20,6	22,9	21,6	21,6	22,8
Важко відповісти	10,3	8,7	11,5	10,2	11,8	8,4	11,4	7,8	9,6	7,0	10,1	9,9	10,5	9,4

а опозиція – владою. Такий розподіл відповідей значною мірою відбиває скептичне ставлення громадян як до влади, так і до опозиції, зумовлене, найімовірніше, схильністю вважати, що ні перша, ні друга не виконують свої суспільні функції.

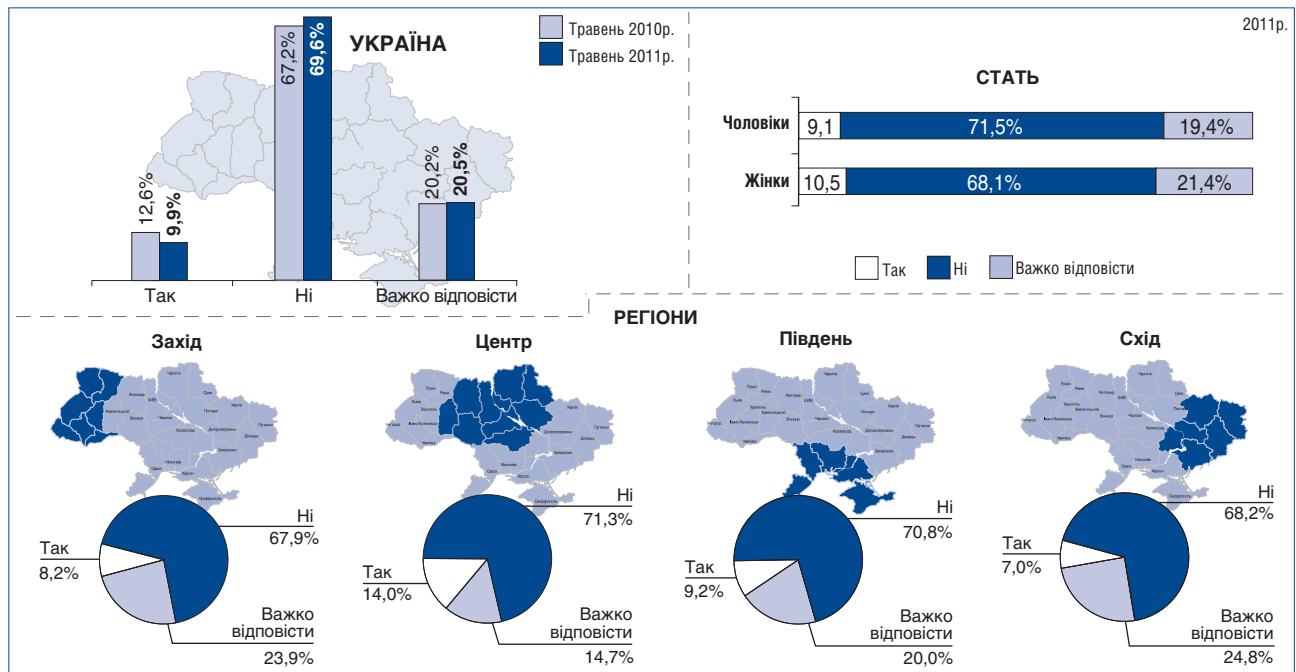
Найменш негативно налаштовані до опозиції жителі Заходу, серед яких 40,9% відповіли, що підтримують опозиційні партії, найнижчий рівень підтримки опозиційних сил на Півдні (10,1%) і Сході (9,4%). Серед жителів Півдня і Сходу вищим, ніж у середньому по країні, є рівень підтримки провладних партій (27,1% і 21,3%, відповідно). Із зростанням освітнього рівня респондентів зростає підтримка опозиційних партій

(з 14,9% серед респондентів з неповною середньою освітою до 20% серед опитаних з вищою або незакінченою вищою освітою) і знижується підтримка провладних політичних сил (з 24,8% до 15,4%, відповідно).

Низький рівень підтримки як влади, так і опозиції проявляється також у відповідях на питання стосовно підтримки опозиційних фракцій і парламентської більшості у Верховній Раді. Переважна більшість громадян невдоволені діяльністю як опозиційних фракцій, так і фракцій більшості, а ще більшою мірою – діяльністю Верховної Ради загалом (діаграми “Чи задоволені Ви діяльністю парламентської більшості, опозиційних фракцій, Верховної Ради України?”).

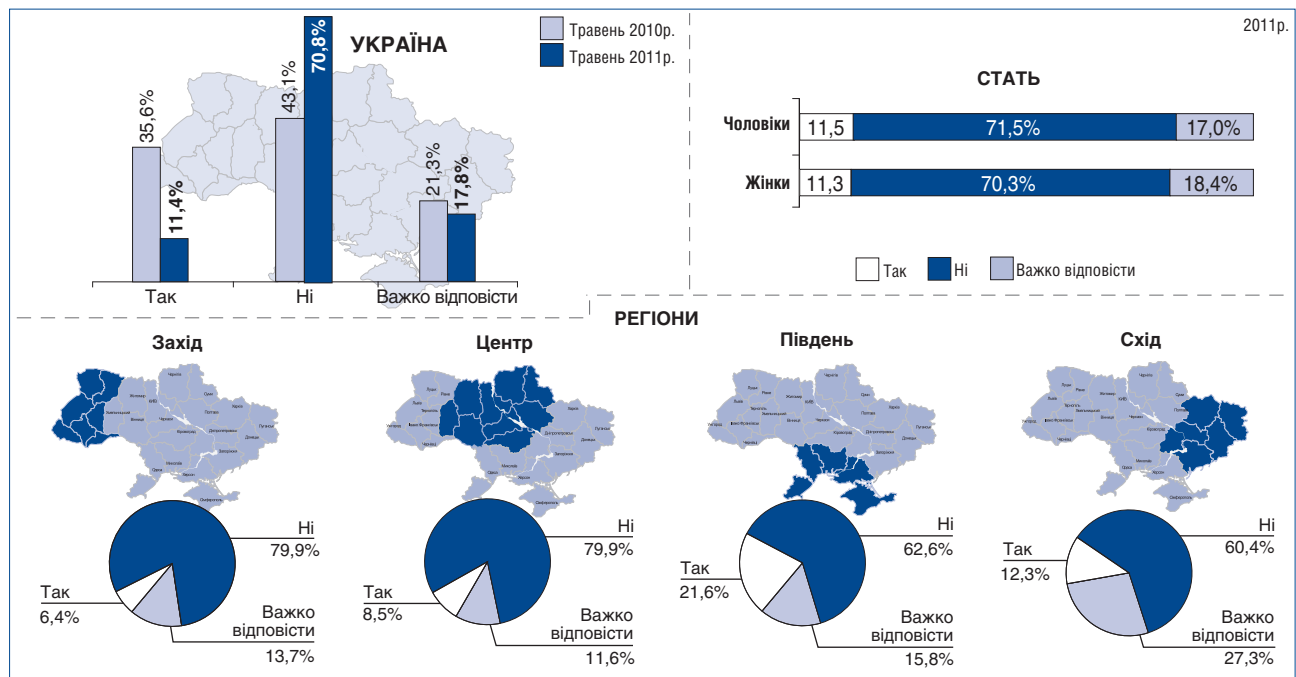
Чи задоволені Ви діяльністю опозиційних фракцій (які не належать до складу коаліції)?

% опитаних

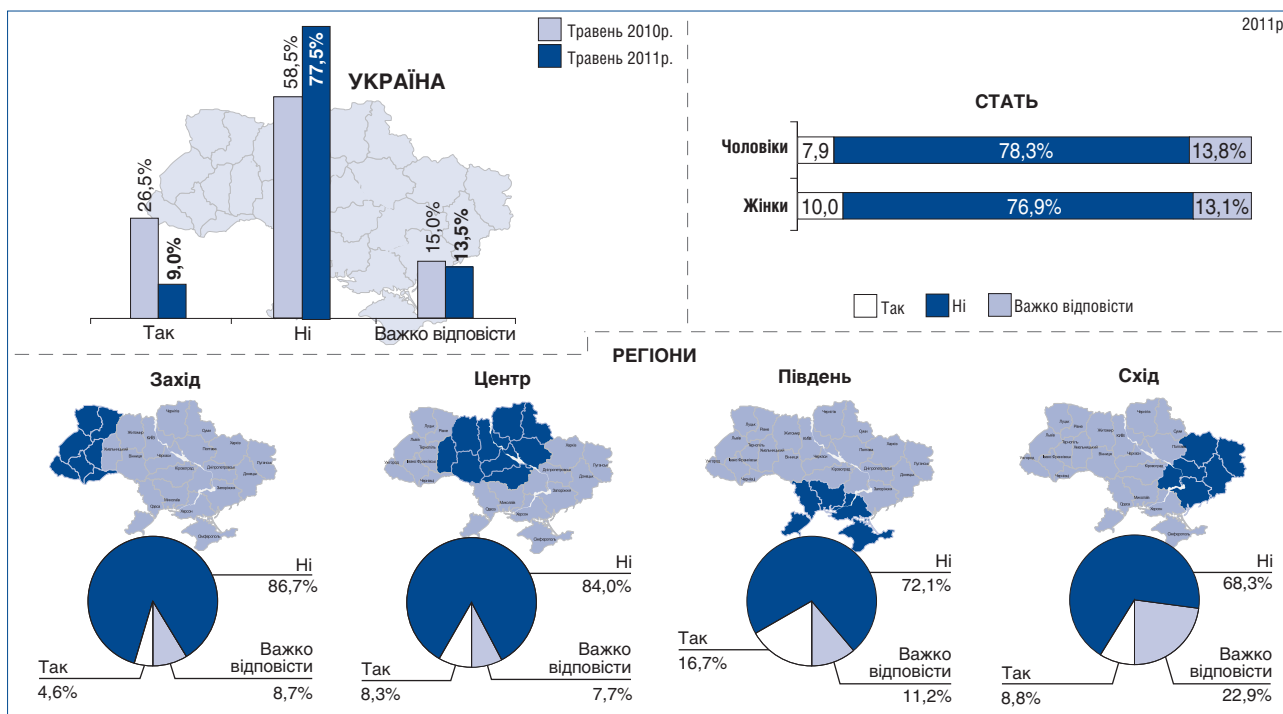

Чи задоволені Ви діяльністю парламентської більшості (коаліції) депутатських фракцій “Стабільність і реформи”?

% опитаних

Чи задоволені Ви діяльністю Верховної Ради України? % опитаних

При цьому, якщо прихильники провладних партій висловлюють задоволення діяльністю провладних фракцій так само часто, як і незадоволення (43,1% і 39,5%), то прихильники опозиційних сил частіше невдоволені діяльністю опозиційних фракцій (59,6%), ніж задоволені (22,1%). Отже, прихильники опозиції займають більш критичну та вимогливу позицію до тих сил, які вони підтримують, ніж прихильники провладних партій.

Оцінка політичних сил як провладних/опозиційних

Найчастіше громадяни вважають опозиційними ті політичні сили, що асоціюються із попередньою владною командою або найбільш активно критикують владу чи вступають у відкрите протистояння із владними структурами (БЮТ, "Фронт змін", "Наша Україна", "Народна самооборона", ВО "Свобода") (таблиця "Які з наведених політичних сил в Україні Ви вважаєте опозиційними?", с.14).

Слід зазначити, що такі сили лівого спрямування, як КПРС і ПСПУ, які також заявляють про себе як про опозиційні, так сприймаються незначною частиною громадян. Так, ПСПУ називають опозиційною політичною силою 16,6% респондентів, а КПРС – 10,8%.

Найбільш невизначене ставлення до таких політичних сил, як Партія "УДАР" Віталія Кличка" (частка тих, хто вважає її опозиційною, незначною мірою переважає частку тих, хто дотримується думки, що вона такою не є) та Українська народна партія.

Ідеологія влади та ідеологія опозиції

Оцінюючи ставлення громадськості до влади та опозиції важливо виявити, яким чином громадяни бачать цілі діяльності першої та другої. Респондентам ставилося

питання: "Якщо говорити про сьогоденню політичну ситуацію в Україні, то які з наведених поглядів Ви б віднесли до провладних, а які – до опозиційних?" (таблиця на с.15-18).

Нижче наводиться перелік ідейних позицій, які значно частіше приписуються владі, ніж опозиції³⁷:

- підвищення пенсійного віку (на 65,9% частіше відносять до провладних поглядів, ніж до опозиційних);
- розширення повноважень Президента та виконавчої влади, обмеження повноважень Верховної Ради (61,2%);
- надання російській мові статусу другої державної (56,8%);
- підвищення комунальних цін і тарифів (51,2%);
- збереження України в російському (пострадянському) культурному просторі (50,9%);
- застосування жорстких, авторитарних методів керівництва державою заради забезпечення економічного зростання (46,4%);
- вступ України до Союзу Росії і Білорусії, вступ до Єдиного економічного простору (46,4%);
- підвищення податків для всіх громадян (42,8%);
- забезпечення політичної стабільності будь-якою ціною, навіть через обмеження політичних прав і свобод громадян (40,5%);
- державне сприяння крупному національному бізнесу (38,6%);
- забезпечення концентрації всієї влади в центрі, централізація (35,7%);

³⁷ Їх відзначили понад 30% опитаних (частота приписування поглядів владі щонайменше на 20% більша, ніж приписування цих поглядів опозиції). У дужках зазначена різниця в частоті приписування цих поглядів владі порівняно з опозицією.

Які з наведених політичних сил в Україні Ви вважаєте опозиційними?

% опитаних

		Україна	РЕГІОНИ				СТАТЬ	
			Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки
Блок Юлії Тимошенко	Є опозиційною	88,3	89,5	85,2	87,5	91,2	88,7	88,0
	Не є опозиційною	6,2	4,4	9,9	3,9	4,6	6,5	5,9
	Важко відповісти	5,5	6,1	4,9	8,6	4,2	4,8	6,1
“Народна самооборона” (Ю.Луценко)	Є опозиційною	71,8	73,3	71,5	65,6	74,0	73,2	70,7
	Не є опозиційною	13,8	12,1	17,3	12,5	12,2	15,8	12,1
	Важко відповісти	14,4	14,6	11,2	21,9	13,8	11,0	17,2
Політична партія “Фронт змін” (А.Яценюк)	Є опозиційною	68,0	76,6	68,0	74,1	60,2	68,6	67,5
	Не є опозиційною	14,9	9,3	16,6	6,6	20,4	16,8	13,3
	Важко відповісти	17,1	14,1	15,4	19,3	19,4	14,6	19,2
Політична партія “Наша Україна” (В.Ющенко)	Є опозиційною	62,2	66,7	51,9	72,1	65,3	62,3	62,1
	Не є опозиційною	18,4	14,9	27,9	11,1	14,3	19,9	17,2
	Важко відповісти	19,4	18,5	20,2	16,7	20,4	17,8	20,7
ВО “Свобода” (О.Тягнибок)	Є опозиційною	61,4	77,6	55,1	63,6	57,1	63,5	59,7
	Не є опозиційною	16,7	7,5	24,7	10,2	17,4	17,4	16,1
	Важко відповісти	21,9	14,9	20,2	26,2	25,5	19,1	24,2
Політична партія “За Україну!” (В.Кириленко)	Є опозиційною	48,3	61,0	45,8	43,9	45,4	49,3	47,4
	Не є опозиційною	19,0	16,7	24,3	12,1	18,3	21,0	17,4
	Важко відповісти	32,7	22,3	29,9	44,0	36,3	29,7	35,2
Народний Рух України (Б.Тарасюк)	Є опозиційною	45,1	56,2	36,2	47,9	46,0	46,9	43,7
	Не є опозиційною	21,3	17,9	30,8	11,8	18,4	24,6	18,6
	Важко відповісти	33,6	25,9	33,0	40,3	35,6	28,5	37,7
Політична партія “Громадянська позиція” (А.Гриценко)	Є опозиційною	44,4	53,2	41,0	43,3	43,1	45,6	43,4
	Не є опозиційною	21,3	17,5	29,5	15,7	18,3	23,0	20,0
	Важко відповісти	34,3	29,3	29,5	41,0	38,6	31,4	36,6
Партія “УДАР” Віталія Кличка”	Є опозиційною	33,3	36,4	33,0	41,6	27,7	35,5	31,4
	Не є опозиційною	29,4	25,4	38,4	19,0	27,7	30,8	28,3
	Важко відповісти	37,3	38,2	28,6	39,4	44,6	33,7	40,3
Українська народна партія (Ю.Костенко)	Є опозиційною	29,6	42,9	25,8	31,1	24,8	31,9	27,7
	Не є опозиційною	26,0	24,7	33,5	13,4	25,3	27,3	25,0
	Важко відповісти	44,4	32,4	40,7	55,4	49,9	40,8	47,3
Єдиний Центр (В.Балога)	Є опозиційною	22,7	8,2	16,8	33,4	32,1	23,6	21,9
	Не є опозиційною	39,6	60,4	53,8	17,4	23,6	43,5	36,3
	Важко відповісти	37,7	31,4	29,4	49,2	44,3	32,9	41,8
Християнсько-демократичний союз (В.Стретович, Д.Жванія)	Є опозиційною	17,4	13,1	12,8	20,6	23,0	18,6	16,3
	Не є опозиційною	31,5	40,4	40,4	17,3	24,0	33,0	30,3
	Важко відповісти	51,1	46,5	46,8	62,1	53,0	48,5	53,4
Прогресивна соціалістична партія України (Н.Вітренко)	Є опозиційною	16,6	13,1	10,0	11,1	27,9	16,7	16,5
	Не є опозиційною	50,1	59,6	54,9	50,5	39,6	52,1	48,5
	Важко відповісти	33,3	27,2	35,1	38,4	32,6	31,2	35,0
Комуністична партія робітників і селян (Л.Грач)	Є опозиційною	10,8	6,4	10,5	3,0	17,5	11,4	10,4
	Не є опозиційною	51,8	68,5	52,5	57,4	38,4	54,8	49,4
	Важко відповісти	37,4	25,1	37,0	39,6	44,1	33,8	40,2
Комуністична партія України (П.Симоненко)	Є опозиційною	7,6	4,9	11,0	2,2	8,2	8,1	7,1
	Не є опозиційною	78,5	84,9	76,1	79,3	76,6	80,4	76,9
	Важко відповісти	13,9	10,2	12,9	18,5	15,2	11,5	16,0
Політична партія “Сильна Україна” (С.Тігіпко)	Є опозиційною	7,5	8,2	9,1	6,6	5,9	8,4	6,8
	Не є опозиційною	77,7	78,7	81,0	81,0	72,3	79,4	76,3
	Важко відповісти	14,8	13,1	9,9	12,5	21,7	12,2	17,0
Соціалістична партія України (В.Цушко)	Є опозиційною	6,0	6,7	5,4	1,3	8,4	6,3	5,7
	Не є опозиційною	55,5	65,9	56,0	56,2	48,4	58,1	53,3
	Важко відповісти	38,5	27,4	38,6	42,5	43,2	35,6	41,0
Блок Литвина	Є опозиційною	4,8	4,6	9,2	1,0	2,4	5,3	4,4
	Не є опозиційною	85,6	89,2	81,4	85,9	87,5	87,6	84,0
	Важко відповісти	9,6	6,2	9,4	13,1	10,1	7,1	11,6
Партія регіонів	Є опозиційною	2,3	1,8	4,2	2,0	1,1	1,8	4,2
	Не є опозиційною	91,9	93,6	89,8	87,9	95,0	93,6	89,8
	Важко відповісти	5,8	4,6	6,0	10,1	3,9	4,6	6,0

Якщо говорити про сьогоденню політичну ситуацію в Україні, то які з наведених поглядів Ви б віднесли до провладних, а які – до опозиційних?*

% опитаних

		Україна	РЕГІОНИ				СТАТЬ	
			Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА								
Державне сприяння крупному національному бізнесу	До провладних	43,6	53,7	41,4	36,6	42,8	45,4	42,1
	До опозиційних	5,0	4,1	8,2	3,6	3,0	5,4	4,7
	І до тих, і до інших рівною мірою	27,6	16,7	28,7	41,2	26,6	26,7	28,3
	Ні до тих, ні до інших	8,0	5,9	9,7	7,8	7,9	8,3	7,8
	Важко відповісти	15,8	19,5	12,0	10,8	19,6	14,2	17,2
Сприяння розвитку малого та середнього бізнесу	До провладних	11,5	9,5	9,6	12,8	13,9	11,1	11,9
	До опозиційних	23,4	36,7	30,1	17,7	11,4	25,1	21,9
	І до тих, і до інших рівною мірою	24,2	16,2	23,8	31,1	26,2	23,9	24,4
	Ні до тих, ні до інших	26,7	21,3	25,3	23,6	32,6	27,4	26,0
	Важко відповісти	14,3	16,4	11,3	14,8	16,0	12,5	15,8
Захист інтересів громадян з низькими доходами	До провладних	10,3	5,9	8,5	15,1	12,7	9,9	10,7
	До опозиційних	20,1	30,3	26,2	14,1	10,8	21,5	18,9
	І до тих, і до інших рівною мірою	14,8	16,7	13,1	19,7	13,1	15,4	14,4
	Ні до тих, ні до інших	43,6	33,8	42,7	39,0	52,4	42,9	44,3
	Важко відповісти	11,1	13,3	9,4	12,1	11,0	10,3	11,7
Розширення державного сектору економіки, повернення в державну власність раніше приватизованих підприємств	До провладних	22,4	17,2	20,4	23,3	27,1	22,1	22,7
	До опозиційних	12,3	14,7	15,6	8,2	9,4	13,5	11,2
	І до тих, і до інших рівною мірою	15,7	13,1	18,5	19,7	12,6	15,9	15,5
	Ні до тих, ні до інших	28,0	28,0	28,7	30,5	26,0	28,5	27,6
	Важко відповісти	21,6	27,0	16,8	18,4	24,8	19,9	22,9
Захист інтересів “середнього класу” – людей кваліфікованої праці з середнім рівнем доходів	До провладних	11,5	7,7	10,6	15,4	12,7	10,7	12,1
	До опозиційних	17,1	26,5	21,7	12,8	8,9	19,3	15,2
	І до тих, і до інших рівною мірою	17,7	13,4	16,0	26,9	17,9	17,7	17,8
	Ні до тих, ні до інших	37,3	30,1	37,0	31,8	44,4	36,9	37,6
	Важко відповісти	16,4	22,4	14,6	13,1	16,2	15,4	17,2
Посилення прав роботодавців порівняно з найманими працівниками	До провладних	29,7	41,5	31,3	32,1	19,9	30,1	29,3
	До опозиційних	7,1	7,9	5,4	9,8	7,0	7,5	6,8
	І до тих, і до інших рівною мірою	26,0	12,6	27,2	29,8	31,0	26,2	25,8
	Ні до тих, ні до інших	15,0	16,2	15,9	12,5	14,4	15,6	14,5
	Важко відповісти	22,3	21,8	20,2	15,7	27,7	20,6	23,7
Захист прав найманих працівників перед роботодавцями	До провладних	11,9	7,2	8,8	17,1	15,4	11,1	12,7
	До опозиційних	17,4	24,6	23,3	14,1	8,8	18,0	16,9
	І до тих, і до інших рівною мірою	16,0	16,9	12,8	20,1	16,8	16,9	15,3
	Ні до тих, ні до інших	35,8	29,5	39,9	30,3	38,1	37,6	34,3
	Важко відповісти	18,9	21,8	15,3	18,4	20,9	16,4	20,8
Підвищення податків для найбільш заможних верств населення	До провладних	22,9	16,7	20,6	30,6	25,2	23,4	22,4
	До опозиційних	16,2	23,7	20,6	8,9	10,8	16,0	16,4
	І до тих, і до інших рівною мірою	17,0	9,8	13,4	22,7	22,3	16,9	17,1
	Ні до тих, ні до інших	28,0	31,6	33,1	26,6	21,3	29,1	27,0
	Важко відповісти	15,9	18,3	12,2	11,2	20,4	14,6	17,1
Підвищення податків для всіх громадян	До провладних	47,9	67,9	50,8	43,9	35,0	47,3	48,3
	До опозиційних	5,1	3,1	4,5	6,6	6,1	5,7	4,6
	І до тих, і до інших рівною мірою	31,2	14,4	30,7	27,5	43,2	31,5	30,9
	Ні до тих, ні до інших	5,9	4,1	6,2	11,8	3,8	5,9	5,8
	Важко відповісти	10,1	10,5	7,9	10,2	11,9	9,6	10,4
Підвищення комунальних цін і тарифів	До провладних	54,7	73,0	59,0	52,8	40,5	54,3	55,0
	До опозиційних	3,5	1,8	3,7	3,6	4,4	4,0	3,1
	І до тих, і до інших рівною мірою	30,7	16,2	28,4	26,2	43,8	30,5	30,9
	Ні до тих, ні до інших	3,4	2,1	3,1	7,5	2,6	4,0	2,9
	Важко відповісти	7,6	6,9	5,9	9,8	8,7	7,2	8,0
Підвищення пенсійного віку	До провладних	69,5	80,9	76,7	62,6	58,9	68,4	70,3
	До опозиційних	3,6	2,1	3,4	3,9	4,6	4,0	3,3
	І до тих, і до інших рівною мірою	16,4	8,5	9,3	16,1	28,2	16,8	16,1
	Ні до тих, ні до інших	3,6	2,1	4,6	5,9	2,4	4,8	2,7
	Важко відповісти	6,9	6,4	6,0	11,5	5,9	6,1	7,6

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Якщо говорити про сьогоднішню політичну ситуацію в Україні, то які з наведених поглядів Ви б віднесли до провладних, а які – до опозиційних?*

% опитаних

(продовження)

		Україна	РЕГІОНИ				СТАТЬ	
			Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки
Скасування пільгових пенсій	До провладних	40,5	37,5	41,4	51,5	36,5	39,4	41,4
	До опозиційних	10,2	12,9	13,3	3,3	8,7	10,4	10,0
	І до тих, і до інших рівною мірою	19,8	12,1	18,1	14,4	28,6	20,2	19,4
	Ні до тих, ні до інших	12,3	16,5	15,1	15,4	5,8	13,7	11,2
	Важко відповісти	17,2	21,1	12,2	15,4	20,5	16,2	18,0
Посилення прав і засобів впливу комерційних банків на позичальників	До провладних	28,3	39,8	31,9	22,3	20,7	30,0	26,8
	До опозиційних	5,2	2,8	4,8	8,2	5,5	4,9	5,4
	І до тих, і до інших рівною мірою	28,6	17,5	28,8	42,0	28,8	28,9	28,5
	Ні до тих, ні до інших	8,2	8,2	7,7	10,2	7,8	8,4	8,0
	Важко відповісти	29,8	31,6	26,8	17,4	37,3	27,9	31,3
Стимування споживчих цін і комунальних тарифів за рахунок підвищення оподаткування великого бізнесу, “олігархів”	До провладних	14,0	12,8	9,7	18,7	16,6	13,1	14,7
	До опозиційних	18,6	22,3	24,2	17,0	11,6	20,1	17,3
	І до тих, і до інших рівною мірою	13,7	10,5	11,9	20,3	14,3	14,9	12,7
	Ні до тих, ні до інших	35,7	36,6	35,8	33,4	36,1	35,6	35,7
	Важко відповісти	18,1	17,9	18,4	10,5	21,5	16,3	19,6
Запровадження вільної купівлі-продажу землі сільськогосподарського призначення	До провладних	41,5	50,9	47,7	50,2	25,9	41,4	41,6
	До опозиційних	8,6	7,7	5,2	4,9	14,2	9,0	8,4
	І до тих, і до інших рівною мірою	23,0	13,9	20,4	15,7	34,4	22,7	23,2
	Ні до тих, ні до інших	7,1	9,3	7,7	10,8	3,5	8,0	6,4
	Важко відповісти	19,8	18,3	19,0	18,4	22,1	18,9	20,4
Подовження мораторію на вільну купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення	До провладних	19,3	16,7	14,0	19,4	26,0	19,4	19,3
	До опозиційних	26,3	36,5	34,0	21,4	15,0	27,4	25,5
	І до тих, і до інших рівною мірою	19,1	13,6	18,4	11,5	26,6	19,8	18,5
	Ні до тих, ні до інших	8,4	7,5	7,9	17,1	5,3	9,1	7,8
	Важко відповісти	26,9	25,7	25,8	30,6	27,1	24,4	29,0
ВНУТРІШНЯ І ПРАВОВА ПОЛІТИКА								
Обмеження недоторканності посадових осіб – Президента, народних депутатів, суддів	До провладних	18,1	17,5	17,6	13,8	21,0	18,2	18,1
	До опозиційних	20,5	25,4	25,2	13,8	16,1	19,9	21,1
	І до тих, і до інших рівною мірою	22,5	16,2	15,7	24,3	32,1	23,3	21,9
	Ні до тих, ні до інших	24,9	27,8	29,0	33,4	15,2	25,3	24,5
	Важко відповісти	13,9	13,1	12,5	14,8	15,5	13,3	14,5
Забезпечення політичної стабільності будь-якою ціною, навіть через обмеження політичних прав і свобод громадян	До провладних	45,2	51,8	43,1	48,7	41,8	46,2	44,5
	До опозиційних	4,7	4,9	6,2	3,3	3,8	4,4	4,9
	І до тих, і до інших рівною мірою	16,8	14,4	16,6	17,8	18,0	17,8	16,0
	Ні до тих, ні до інших	14,2	10,0	15,9	14,8	14,9	15,4	13,3
	Важко відповісти	19,0	19,0	18,2	15,5	21,5	16,2	21,3
Застосування жорстких, авторитарних методів керівництва державою заради забезпечення економічного зростання	До провладних	51,5	61,2	54,1	54,8	41,7	53,0	50,2
	До опозиційних	5,1	4,4	7,4	2,6	4,6	5,0	5,3
	І до тих, і до інших рівною мірою	12,6	10,5	10,6	18,0	13,1	13,6	11,9
	Ні до тих, ні до інших	13,1	8,2	12,5	12,8	16,9	13,0	13,1
	Важко відповісти	17,7	15,7	15,4	11,8	23,7	15,4	19,5
Розширення повноважень Президента та виконавчої влади, обмеження повноважень Верховної Ради	До провладних	64,8	79,2	71,5	55,2	54,3	66,9	63,1
	До опозиційних	3,6	2,3	3,9	2,0	4,7	2,9	4,1
	І до тих, і до інших рівною мірою	14,8	7,7	8,8	22,9	21,0	13,9	15,5
	Ні до тих, ні до інших	5,0	3,1	4,9	7,5	5,0	5,0	5,0
	Важко відповісти	11,8	7,7	11,0	12,4	14,9	11,3	12,2
Надання регіонам більшої самостійності, децентралізація	До провладних	30,9	22,1	26,5	34,8	38,7	32,2	29,9
	До опозиційних	11,8	20,8	13,0	11,8	5,5	12,3	11,4
	І до тих, і до інших рівною мірою	14,0	13,4	11,9	14,8	16,1	14,5	13,6
	Ні до тих, ні до інших	14,6	14,7	19,9	14,4	9,3	15,0	14,1
	Важко відповісти	28,7	29,0	28,7	24,3	30,4	26,0	30,9
Забезпечення концентрації всієї влади в центрі, централізація	До провладних	44,0	58,9	43,9	33,3	40,2	47,8	40,9
	До опозиційних	8,3	5,1	8,8	12,4	7,9	8,2	8,4
	І до тих, і до інших рівною мірою	16,3	9,0	14,9	20,3	20,2	16,4	16,2
	Ні до тих, ні до інших	5,8	4,6	8,0	7,5	3,3	5,5	6,0
	Важко відповісти	25,5	22,4	24,3	26,5	28,3	22,1	28,5

Якщо говорити про сьогоденню політичну ситуацію в Україні, то які з наведених поглядів Ви б віднесли до провладних, а які – до опозиційних?*

% опитаних

(продовження)

		Україна	РЕГІОНИ				СТАТЬ	
			Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки
Боротьба із злочинністю	До провладних	15,7	12,1	12,9	16,7	20,1	15,8	15,6
	До опозиційних	7,3	8,5	10,2	4,6	4,9	7,5	7,0
	І до тих, і до інших рівною мірою	29,4	26,7	30,2	36,7	26,7	29,5	29,3
	Ні до тих, ні до інших	32,3	33,9	34,8	26,9	31,3	32,0	32,4
	Важко відповісти	15,4	18,8	12,0	15,1	17,0	15,1	15,6
Підпорядкування судової системи та правоохоронних органів інтересам влади	До провладних	38,3	51,5	36,4	30,2	36,1	40,5	36,5
	До опозиційних	3,1	2,8	1,8	2,6	4,9	2,8	3,4
	І до тих, і до інших рівною мірою	23,9	14,1	21,3	32,8	28,0	23,9	23,8
	Ні до тих, ні до інших	9,2	8,5	12,2	9,5	6,7	9,3	9,1
	Важко відповісти	25,5	23,1	28,4	24,9	24,4	23,6	27,2
Федералізація України	До провладних	23,3	33,7	24,0	15,4	20,1	24,5	22,3
	До опозиційних	6,4	4,4	5,4	6,2	8,5	7,3	5,7
	І до тих, і до інших рівною мірою	12,8	11,3	16,8	11,1	10,5	12,9	12,7
	Ні до тих, ні до інших	15,0	11,8	13,9	25,2	13,4	14,5	15,4
	Важко відповісти	42,5	38,8	39,9	42,0	47,5	40,8	43,9
Зменшення ролі політичних партій у політичному житті	До провладних	22,9	34,6	18,8	14,5	23,8	24,2	21,8
	До опозиційних	7,3	6,4	7,6	5,6	8,5	7,2	7,5
	І до тих, і до інших рівною мірою	15,1	12,6	15,4	14,8	16,5	15,8	14,5
	Ні до тих, ні до інших	22,2	16,4	25,0	38,8	15,1	23,0	21,5
	Важко відповісти	32,4	30,0	33,2	26,3	36,1	29,8	34,7
Сприяння розвитку неурядових організацій	До провладних	9,0	7,7	9,2	9,5	9,4	8,7	9,2
	До опозиційних	19,2	27,4	14,2	24,9	16,7	20,8	17,9
	І до тих, і до інших рівною мірою	15,2	11,5	15,7	18,4	15,4	17,2	13,6
	Ні до тих, ні до інших	18,8	18,5	27,4	13,4	12,9	19,5	18,3
	Важко відповісти	37,7	34,9	33,4	33,8	45,5	33,8	41,0
Посилення контролю з боку держави над діяльністю неурядових організацій	До провладних	32,2	41,6	30,9	31,7	28,0	34,2	30,6
	До опозиційних	5,8	8,0	4,9	6,2	5,0	6,0	5,6
	І до тих, і до інших рівною мірою	16,0	12,3	17,4	19,6	15,2	16,9	15,3
	Ні до тих, ні до інших	13,4	11,3	19,0	10,5	10,5	13,8	13,0
	Важко відповісти	32,7	26,7	27,8	32,0	41,2	29,1	35,6
Жорстка боротьба проти корупції, незважаючи на посади чи політичну належність	До провладних	18,7	13,6	12,2	21,0	27,1	18,9	18,6
	До опозиційних	10,4	14,1	12,6	6,9	7,6	10,3	10,5
	І до тих, і до інших рівною мірою	15,5	16,2	13,7	23,0	13,2	16,9	14,2
	Ні до тих, ні до інших	41,2	44,5	47,8	38,0	34,2	40,6	41,7
	Важко відповісти	14,2	11,6	13,7	11,1	17,9	13,4	15,0
Посилення громадського контролю над діяльністю правоохоронних органів	До провладних	15,7	12,8	9,7	22,3	20,2	15,9	15,5
	До опозиційних	15,0	19,0	15,6	13,8	12,6	15,9	14,2
	І до тих, і до інших рівною мірою	14,5	12,8	12,3	26,2	12,2	14,5	14,4
	Ні до тих, ні до інших	33,4	34,4	43,9	20,7	28,4	34,5	32,6
	Важко відповісти	21,4	21,0	18,5	17,0	26,6	19,2	23,2
Забезпечення незалежності судів від зовнішнього впливу	До провладних	12,8	8,7	8,8	12,1	19,3	13,8	12,0
	До опозиційних	14,0	19,5	13,7	9,8	12,9	14,3	13,8
	І до тих, і до інших рівною мірою	12,5	13,3	9,6	17,4	12,8	12,6	12,5
	Ні до тих, ні до інших	33,0	29,2	41,6	35,1	25,6	33,1	32,8
	Важко відповісти	27,7	29,2	26,3	25,6	29,4	26,2	29,0
Вибіркова боротьба з корупцією, звільнення влади та наближених до неї осіб від антикорупційних заходів	До провладних	33,2	45,8	32,0	22,0	32,1	34,3	32,4
	До опозиційних	7,5	6,4	7,1	8,9	8,1	7,9	7,3
	І до тих, і до інших рівною мірою	25,9	15,4	29,0	39,0	23,0	26,4	25,4
	Ні до тих, ні до інших	13,3	15,9	13,6	14,1	11,0	14,0	12,6
	Важко відповісти	20,1	16,5	18,3	16,1	25,9	17,4	22,4
Збереження привілеїв (пільгових пенсій та ін.) для представників влади вищого рівня	До провладних	36,5	49,5	38,1	17,4	36,3	36,1	36,9
	До опозиційних	8,4	4,9	6,2	6,6	13,3	8,3	8,4
	І до тих, і до інших рівною мірою	31,0	21,4	34,1	53,0	23,3	31,9	30,3
	Ні до тих, ні до інших	7,8	6,4	6,5	11,5	8,1	8,2	7,5
	Важко відповісти	16,4	17,8	15,1	11,5	19,1	15,6	17,0

Якщо говорити про сьогоденню політичну ситуацію в Україні, то які з наведених поглядів Ви б віднесли до провладних, а які – до опозиційних?*

% опитаних

(продовження)

		Україна	РЕГІОНИ				СТАТЬ	
			Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки
Скорочення державного апарату	До провладних	34,3	38,3	32,3	20,3	40,3	33,4	35,0
	До опозиційних	9,4	10,3	7,9	9,8	10,2	9,7	9,1
	І до тих, і до інших рівною мірою	14,2	12,1	19,0	15,4	10,2	15,4	13,1
	Ні до тих, ні до інших	22,1	19,0	21,6	41,2	15,4	21,6	22,4
	Важко відповісти	20,1	20,3	19,3	13,4	23,9	19,9	20,3
ГУМАНІТАРНА ПОЛІТИКА								
Поступове входження України до європейського культурного простору	До провладних	17,6	13,9	13,4	18,7	23,3	18,3	17,0
	До опозиційних	22,4	39,3	22,5	13,1	16,7	22,4	22,4
	І до тих, і до інших рівною мірою	37,6	26,7	36,1	47,9	40,7	37,3	37,9
	Ні до тих, ні до інших	6,7	6,9	9,1	8,9	3,2	8,0	5,7
	Важко відповісти	15,7	13,1	18,8	11,5	16,1	14,1	17,0
Збереження України в російському (пострадянському) культурному просторі	До провладних	54,7	74,1	52,5	42,0	51,4	55,8	53,8
	До опозиційних	3,8	3,3	3,5	3,0	4,7	4,8	3,1
	І до тих, і до інших рівною мірою	16,4	8,2	15,6	24,9	18,1	16,7	16,1
	Ні до тих, ні до інших	7,6	5,4	7,4	9,8	8,1	7,0	8,1
	Важко відповісти	17,5	9,0	21,0	20,3	17,7	15,8	18,9
Збереження і зміцнення державного статусу української мови	До провладних	11,5	9,3	7,7	14,1	15,3	11,3	11,8
	До опозиційних	45,8	67,9	45,1	27,2	42,2	49,1	43,1
	І до тих, і до інших рівною мірою	24,9	11,1	23,3	41,6	26,7	23,0	26,4
	Ні до тих, ні до інших	5,3	4,4	6,6	7,9	3,3	5,6	5,0
	Важко відповісти	12,5	7,5	17,3	9,2	12,3	11,0	13,7
Надання російській мові статусу другої державної	До провладних	60,6	75,1	61,3	42,4	59,6	62,3	59,3
	До опозиційних	3,8	3,3	3,4	3,9	4,4	4,3	3,3
	І до тих, і до інших рівною мірою	10,3	5,6	9,6	15,5	11,4	9,7	10,8
	Ні до тих, ні до інших	12,1	7,4	9,2	25,0	11,6	11,5	12,6
	Важко відповісти	13,2	8,5	16,5	13,2	13,1	12,2	14,1
Рівність усіх релігійних конфесій і церков у відносинах з державою	До провладних	16,0	13,8	12,8	16,4	20,4	15,4	16,6
	До опозиційних	17,5	40,5	20,7	5,3	6,2	19,0	16,2
	І до тих, і до інших рівною мірою	29,8	19,5	34,6	42,4	25,4	28,5	30,9
	Ні до тих, ні до інших	8,2	8,2	6,8	10,5	8,4	7,9	8,4
	Важко відповісти	28,5	17,9	25,2	25,3	39,6	29,2	27,9
Надання державою переваги певним релігійним конфесіям і церквам	До провладних	28,9	55,6	33,0	14,7	15,5	28,5	29,1
	До опозиційних	7,5	4,4	6,2	7,2	10,8	7,9	7,2
	І до тих, і до інших рівною мірою	18,0	14,6	14,8	27,5	18,7	18,7	17,3
	Ні до тих, ні до інших	11,4	8,2	14,5	13,7	9,1	10,4	12,2
	Важко відповісти	34,2	17,2	31,6	36,9	45,8	34,5	34,1
ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА								
Вступ України до ЄС в осяжній перспективі	До провладних	15,6	12,1	12,6	13,4	21,6	15,7	15,5
	До опозиційних	24,2	36,0	26,7	19,0	17,2	24,8	23,8
	І до тих, і до інших рівною мірою	34,4	28,8	32,0	46,6	34,3	36,1	32,9
	Ні до тих, ні до інших	5,9	8,7	6,9	6,9	2,9	5,9	6,0
	Важко відповісти	19,8	14,4	21,7	14,1	24,0	17,6	21,8
Вступ України до Союзу Росії і Білорусії, вступ до Єдиного Економічного Простору	До провладних	50,6	59,9	45,8	35,9	56,4	50,6	50,5
	До опозиційних	4,2	4,4	4,5	2,6	4,6	4,4	4,0
	І до тих, і до інших рівною мірою	13,9	10,8	14,2	27,1	9,4	15,4	12,8
	Ні до тих, ні до інших	7,8	8,5	9,7	9,2	4,9	7,5	7,9
	Важко відповісти	23,6	16,5	25,8	25,2	24,7	22,1	24,7
Позаблоковий статус України, її невходження до існуючих воєнних блоків	До провладних	27,9	25,4	19,7	34,5	34,2	27,5	28,1
	До опозиційних	10,6	16,4	9,1	5,6	11,1	11,4	10,0
	І до тих, і до інших рівною мірою	19,1	19,0	23,1	20,7	14,6	20,1	18,2
	Ні до тих, ні до інших	9,8	12,6	11,4	15,5	3,7	9,7	9,8
	Важко відповісти	32,7	26,7	36,7	23,7	36,4	31,2	33,9
Вступ України до НАТО в осяжній перспективі	До провладних	8,8	8,8	12,5	8,2	5,5	8,2	9,3
	До опозиційних	38,6	47,9	29,2	36,3	43,4	40,3	37,1
	І до тих, і до інших рівною мірою	14,0	13,9	13,3	21,6	11,3	15,3	13,0
	Ні до тих, ні до інших	11,0	8,8	15,1	12,4	7,5	10,8	11,0
	Важко відповісти	27,6	20,6	29,9	21,6	32,4	25,4	29,5
Присудження України до оборонного союзу країн СНД	До провладних	38,2	47,0	39,2	27,9	36,6	38,3	38,1
	До опозиційних	5,2	5,7	6,0	2,6	5,3	6,3	4,3
	І до тих, і до інших рівною мірою	14,6	13,9	10,5	28,9	12,5	16,1	13,3
	Ні до тих, ні до інших	8,2	8,7	8,8	5,9	8,5	7,6	8,7
	Важко відповісти	33,8	24,7	35,5	34,8	37,1	31,6	35,6

- підпорядкування судової системи та правоохоронних органів інтересам влади (35,2%);
- приєднання України до оборонного Союзу країн СНД (33%);
- запровадження вільної купівлі-продажу землі сільськогосподарського призначення (32,9%);
- скасування пільгових пенсій (30,3%).

Усі ці ідеологеми можна об'єднати в кілька загальних позицій: орієнтація на концентрацію, централізацію і посилення авторитарного характеру влади, підтримка великого капіталу та суспільної еліти за рахунок погіршення становища більшості населення, орієнтація на зближення з Росією.

Стосовно того, які погляди значно частіше відносяться до опозиційних, ніж до провладних, то таких, які частіше відносяться до опозиційних з різницею у 20%, усього два:

- збереження і зміцнення державного статусу української мови (на 34,3% частіше відносять до опозиційних поглядів, ніж до провладних);
- вступ України до НАТО в осяжній перспективі (29,8%).

Оскільки поглядів, які частіше відносять до опозиційних, ніж до провладних, небагато, доцільно назвати їх усі. Крім двох зазначених, це також:

- сприяння розвитку малого та середнього бізнесу (11,9%);
- сприяння розвитку неурядових організацій (10,2%);
- захист інтересів громадян з низькими доходами (9,8%);
- вступ України до ЄС в осяжній перспективі (8,6%);
- подовження мораторію на вільну купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення (7%);
- захист інтересів "середнього класу" – людей кваліфікованої праці з середнім рівнем доходів (5,6%);
- захист прав найманих працівників перед роботодавцями (5,5%);
- поступове входження України до європейського культурного простору (4,8%);
- стримування споживчих цін і комунальних тарифів за рахунок підвищення оподаткування великого бізнесу, "олігархів" (4,6%).

Тобто при визначенні опозиційних поглядів явно домінують соціокультурні та зовнішньополітичні орієнтації, однак також, хоч менш виразно, представлені теми захисту інтересів середнього класу, найманих працівників і малозабезпечених верств.

Більшість громадян не бачать істотної різниці між провладними та опозиційними парламентськими політичними силами в підході до вирішення питань у всіх сферах суспільного життя (зазначаючи, що вона незначна або її немає зовсім (діаграма "Наскільки істотною є різниця між представленими у Верховній Раді політичними силами або її немає зовсім...?", с.20).

Найчастіше відмінності між провладними та опозиційними силами відзначають прихильники опозиції. Наприклад, 61,1% з-поміж них вказують, що між провладними та опозиційними силами є істотною різниця у підходах до політики заробітної плати, доходів населення, податків з фізичних осіб; 64,3% – у підходах до питань цін і тарифів для населення; 58,4% – до питань соціальної політики; 55,3% – до питань гуманітарної політики.

Тому можна припустити, що сам факт бачення відмінності між владою та опозицією у підходах до вирішення актуальних соціальних проблем є необхідною (хоча й недостатньою) умовою для підтримки опозиції громадянами.

Ставлення до об'єднання опозиційних сил

28,1% усіх опитаних (серед прихильників опозиції – 53,5%) вважають, що опозиційним силам потрібно об'єднатися в єдину політичну силу. Відповідно 7,3% і 11,6% дотримуються думки, що їм потрібно створити неформальне об'єднання опозиційних політичних сил, а 15,6% і 22,1%, відповідно, – що їм потрібно об'єднати зусилля у своїй діяльності, але не потрібно створювати об'єднань як формальних, так і неформальних. Лише 12,7% і 4,9%, відповідно, зазначили, що не потрібно об'єднуватися (таблиця "Чи потрібно різним опозиційним силам об'єднуватися?", с.21).

Водночас, найчастіше респонденти вважають, що вітчизняні опозиційні сили не здатні об'єднати зусилля (таку відповідь дали половина опитаних). Протилежну точку зору поділяють лише 21,7% респондентів (діаграма "Чи здатні вітчизняні опозиційні сили об'єднати зусилля у своїй діяльності?", с.21).

Однак, прихильники опозиції налаштовані більш оптимістично – 40,7% з-поміж них вважають, що вітчизняні опозиційні сили здатні об'єднати зусилля, і 30,7% – що нездатні.

Лідери опозиції

Лідером української опозиції відносна більшість громадян називають Ю.Тимошенко (діаграма "Кого Ви вважаєте лідером української опозиції?", с.22).

Серед прихильників опозиційних сил лідером опозиції її називають 51,9%, серед тих, хто симпатизує провладним політичним партіям – 38,1%.

Разом з тим, респонденти, відповідаючи на питання, чи підтримали б вони об'єднану опозицію, якщо б її очолив той чи інший політик, однаково часто називають А.Яценюка і Ю.Тимошенко (таблиця "Чи підтримали б Ви об'єднану опозицію, якщо б її очолив один з наведених політиків?", с.23).

Далі за частотою називання йдуть В.Кличко, О.Тягнибок, А.Гриценко, інших політиків називають менше 10% опитаних. Прихильники опозиційних сил частіше називають Ю.Тимошенко – 62,9%, А.Яценюка – 57,3%, О.Тягнибока – 30,9%, А.Гриценка – 27,3%, В.Кличка – 26,3%.

Підтримка в якості лідерів опозиції політичних діячів, які асоціюються з "екс-помаранчевими" чи націоналістичними політичними силами (до цього списку належать у т.ч. Ю.Тимошенко, А.Яценюк, О.Тягнибок, А.Гриценко, В.Кличко), знижується в напрямі із Заходу на Схід, тоді як підтримка в такій якості лівих політиків (Н.Вітренко, Л.Грач, П.Симоненко) дещо

Наскільки істотною є різниця між представленими у Верховній Раді політичними силами, що належать до складу провладної більшості “Стабільність і реформи” (Партія регіонів, Блок Литвина, Комуністична партія України) і тими, що декларують свою опозиційність (Блок Юлії Тимошенко, фракція “Наша Україна”), в кожній з наведених сфер?
% опитаних

2011р.

		РЕГІОНИ				СТАТЬ	
		Захід	Центр	Південь	Схід	Чоловіки	Жінки
Питання цін і тарифів для населення	Різниця помітно виражена	47,8	44,4	41,6	26,1	38,2	38,9
	Різниця є, але незначна	24,9	29,4	19,7	26,1	27,7	24,6
	Різниця майже немає	17,5	19,3	26,2	38,4	25,7	26,8
	Важко відповісти	9,8	6,9	12,5	9,3	8,3	9,8
Соціальна політика (пенсійне та соціальне забезпечення, медицина)	Різниця помітно виражена	37,8	43,0	37,0	21,8	32,7	35,2
	Різниця є, але незначна	29,8	28,2	23,9	27,1	29,2	26,2
	Різниця майже немає	20,8	21,9	31,1	41,7	30,1	29,2
	Важко відповісти	11,6	6,9	7,9	9,4	8,1	9,4
Політика заробітної плати, доходів населення, податків з фізичних осіб	Різниця помітно виражена	46,3	40,0	34,1	20,4	33,1	34,4
	Різниця є, але незначна	24,2	33,6	31,8	31,2	31,9	29,8
	Різниця майже немає	18,5	19,9	25,9	38,8	26,3	27,2
	Важко відповісти	11,1	6,5	8,2	9,6	8,7	8,6
Економічна політика в цілому	Різниця помітно виражена	31,9	32,6	37,0	23,1	30,7	29,5
	Різниця є, але незначна	34,4	41,4	28,2	36,1	36,0	36,4
	Різниця майже немає	19,0	18,2	25,2	28,9	22,8	23,2
	Важко відповісти	14,7	7,9	9,5	11,9	10,5	10,9
Зовнішня політика	Різниця помітно виражена	48,7	32,7	18,0	21,0	30,8	29,0
	Різниця є, але незначна	24,1	33,2	24,3	30,2	28,2	29,7
	Різниця майже немає	16,7	20,7	43,9	29,6	26,4	26,3
	Важко відповісти	10,5	13,4	13,8	19,2	14,6	15,0
Гуманітарна політика (освіта, культура, релігія та ін.)	Різниця помітно виражена	48,7	30,9	32,5	15,5	30,6	28,7
	Різниця є, але незначна	23,1	37,8	27,2	30,9	30,5	31,4
	Різниця майже немає	19,0	22,1	31,8	40,6	29,3	28,9
	Важко відповісти	9,2	9,3	8,5	13,1	9,6	11,1
Правова політика (конституційна реформа, законодавство про вибори, суди та правоохоронні органи і т.ін.)	Різниця помітно виражена	35,5	32,1	31,5	17,7	29,1	26,8
	Різниця є, але незначна	31,9	34,1	23,6	28,3	29,9	30,4
	Різниця майже немає	17,5	21,1	29,2	39,3	28,0	27,4
	Важко відповісти	15,2	12,7	15,7	14,8	13,0	15,4
Політика у сфері безпеки і оборони	Різниця помітно виражена	18,8	23,5	9,5	12,9	16,9	17,1
	Різниця є, але незначна	36,5	32,9	19,3	29,1	31,0	29,7
	Різниця майже немає	22,1	28,1	51,1	31,2	32,1	30,8
	Важко відповісти	22,6	15,6	20,0	26,8	19,9	22,5

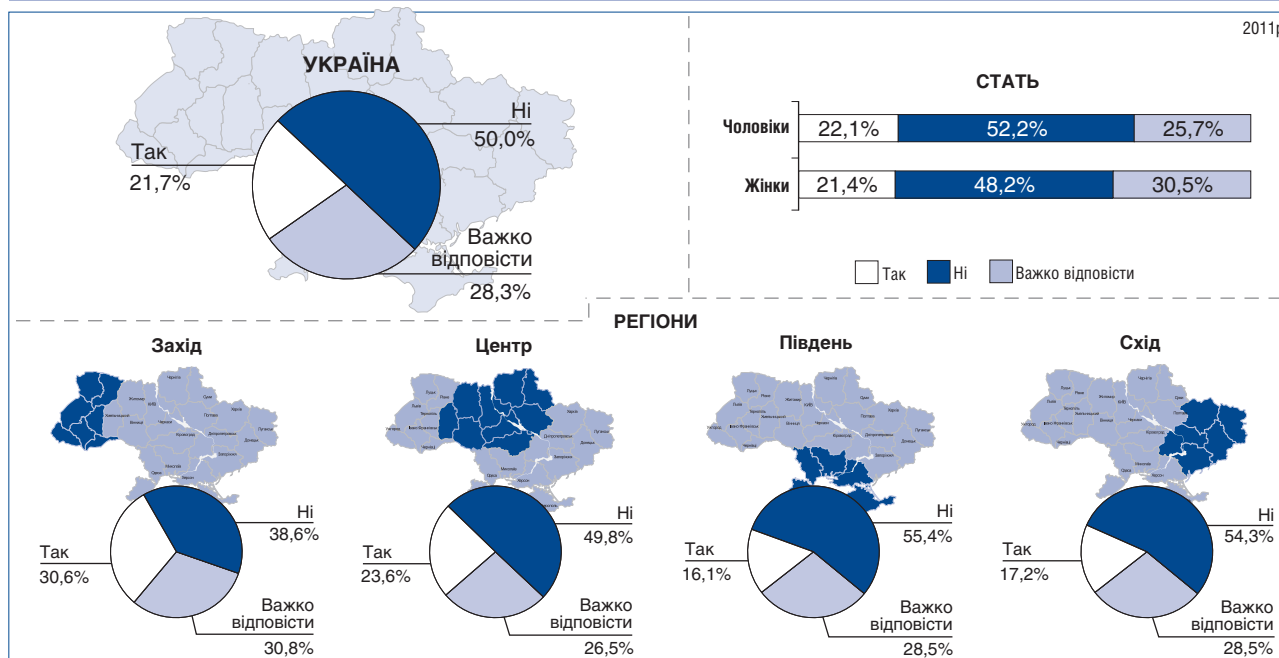
Чи потрібно різним опозиційним силам об'єднуватися?
 % опитаних

	УКРАЇНА	РЕГІОНИ				ВІК					ОСВІТА			СТАТЬ	
		Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня або середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Чоловіки	Жінки
Потрібно об'єднатися в єдину політичну силу	28,1	45,6	29,8	18,0	20,9	23,5	26,9	32,5	29,7	28,9	24,6	28,4	28,0	28,0	28,2
Потрібно об'єднати зусилля у своїй діяльності, але не потрібно створювати об'єднань, як формальних, так і неформальних	15,6	16,2	17,7	14,4	13,7	15,2	16,8	17,0	16,0	14,0	9,2	15,9	16,3	16,6	14,8
Не потрібно об'єднуватися	12,7	5,1	13,1	10,2	18,0	12,3	13,7	9,9	14,9	12,6	12,0	13,5	11,4	13,4	12,1
Потрібно створити неформальне об'єднання опозиційних політичних сил	7,3	12,8	8,5	4,6	4,3	7,0	8,4	7,3	7,3	6,9	7,0	6,8	8,8	8,5	6,3
Мені байдуже	25,9	13,1	22,1	39,3	30,9	30,8	23,0	26,3	21,9	25,9	37,3	25,3	24,2	24,4	27,1
Важко відповісти	10,4	7,2	8,8	13,4	12,3	11,2	11,2	7,0	10,2	11,7	9,9	10,1	11,4	9,2	11,4

2011р.

Чи здатні вітчизняні опозиційні сили об'єднати зусилля у своїй діяльності?
 % опитаних

2011р.

зростає на Півдні та Сході. Наприклад, на Сході підтримка Н.Вітренко як лідера опозиції стає рівною підтримці Ю.Тимошенка (11,1% і 10%, відповідно), і дещо поступається підтримці А.Яценюка (16,3%).

Підтримка П.Симоненка виразно вища в найстаршій віковій групі. Єдиний політик, чия підтримка як можливого лідера опозиції зростає зі зменшенням віку респондентів – В.Кличко.

ВИСНОВКИ

Протягом 2005-2011рр. в Україні відбувалися суттєві зміни в конституційно-правовому полі держави, політичній і партійній системах, характері політичного режиму в цілому. Ці зміни, з одного боку, були наслідком діяльності, в т.ч. опозиційних сил, з іншого – впливали на їх дії та визначали конфігурацію опозиції в цілому.

З точки зору критеріїв визначення опозиції, найважливішу роль відіграли зміни до Конституції України від 12 грудня 2004р. та повернення до

Конституції в редакції 1996р. згідно з рішенням Конституційного Суду у вересні 2010р. Відповідно, опозиційність у ці періоди могла визначатися за ставленням до політики Президента і на підставі належності до парламентської більшості (коаліції депутатських фракцій) та/або ставлення до політики Президента.

На характер дій опозиції значно впливали особливості політичних партій і партійної системи України. У поєднанні з інституційними чинниками, вони зумовили існування різних "опозицій" за причинами, змістом і характером діяльності.

З огляду на динамічний характер політичних процесів у 2005-2011рр., на які припали дві парламентські і одні президентські вибори, розстановка провідних політичних сил у координатах "влада-опозиція" неодноразово змінювалася. Починаючи з 2010р., на політичну арену вийшли нові політичні сили, що декларують свою опозиційність.

Кого Ви вважаєте лідером української опозиції? % опитаних

	РЕГІОНИ				ВІК					ОСВІТА			СТАТЬ	
	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня або середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Чоловіки	Жінки
Юлія Тимошенко	41,3	43,6	29,3	46,2	39,8	37,7	42,5	48,0	42,4	34,0	42,5	42,3	39,3	44,1
Арсеній Яценюк	13,6	9,1	7,8	2,9	6,4	11,0	7,6	6,1	7,9	6,4	7,6	8,5	8,7	6,9
Олег Тягнибок	11,5	2,6	0,7	1,1	3,5	3,1	4,1	3,2	3,6	1,4	3,7	3,6	4,8	2,5
Віталій Кличко	2,6	2,9	1,3	0,5	3,3	2,5	0,9	0,6	1,6	5,0	1,6	1,5	2,7	1,1
Анатолій Гриценко	2,3	1,8	1,3	0,8	0,7	0,8	0,6	2,6	2,4	0,7	1,7	1,4	1,4	1,6
Юрій Луценко	0,5	1,2	0,7	2,0	0,9	1,7	1,8	1,2	0,6	1,4	1,0	1,5	1,1	1,2
Наталія Вітренко	0,3	0,3	1,6	2,1	0,9	0,8	1,2	0,6	1,6	0,0	1,1	1,0	0,9	1,2
Петро Симоненко	0,8	1,2	0,3	0,6	1,1	0,0	0,3	0,6	1,4	3,5	0,6	0,2	0,8	0,6
Віктор Ющенко	0,5	0,6	0,0	1,1	1,5	0,6	0,3	0,6	0,4	0,0	0,8	0,5	0,6	0,7
В'ячеслав Кириленко	0,5	0,6	0,7	0,2	0,4	0,6	0,3	0,9	0,2	0,0	0,4	0,7	0,4	0,5
Леонід Грач	0,0	0,2	0,3	0,5	0,0	0,0	0,6	0,6	0,0	0,0	0,2	0,2	0,1	0,3
Микола Катеринчук	0,3	0,3	0,3	0,0	0,2	0,3	0,0	0,3	0,2	0,0	0,3	0,0	0,1	0,3
Юрій Костенко	0,3	0,3	0,0	0,2	0,2	0,3	0,0	0,3	0,2	0,0	0,1	0,3	0,1	0,3
Інший політик	1,0	0,6	0,7	0,3	0,7	1,1	0,9	0,3	0,4	0,7	0,5	0,7	0,6	0,6
Жоден з них	11,8	20,2	38,4	31,0	24,6	27,6	27,0	21,6	24,1	27,7	24,8	25,0	26,4	23,7
Важко відповісти	12,8	14,3	16,6	10,8	15,8	11,8	12,0	12,6	13,2	19,1	13,0	12,6	12,1	14,3

Ставлення громадян до опозиції є неоднозначним. Більшість громадян вважають, що опозиція є необхідною для нормальної життєдіяльності суспільства, тому держава має гарантувати її права. Водночас, оцінки діяльності опозиції є досить критичними, більшість громадян не пов'язують з нею сподівань на покращання ситуації в Україні.

Найчастіше громадяни визначають критерієм опозиційності ставлення до політики Президента України та виконавчої влади. Відповідно, опозиційними частіше вважаються ті політичні сили, які асоціюються з попередньою, "помаранчевою" владою, чи найбільш активно виступають проти існуючої. Партії лівого спрямування сприймаються як опозиційні значно рідше.

В оцінках громадян "ідеологія влади" частіше характеризується орієнтацією на концентрацію,

централізацію і посилення її (влади) авторитарного характеру, підтримку великого капіталу та суспільної еліти за рахунок погіршення становища більшості населення, орієнтацією на зближення з Росією. При визначенні поглядів, які характеризують опозицію, явно домінують пріоритети діяльності в соціокультурній та зовнішньополітичній сферах, однак також, хоч менш виразно, представлені теми захисту інтересів середнього класу, найманих працівників і мало-забезпечених верств.

Серед громадян переважає думка, що опозиційним політичним силам потрібно в тій чи іншій формі консолідувати зусилля, однак більшість опитаних скептично оцінюють здатність опозиції до цього. Лідером опозиції громадяни частіше вважають Ю.Тимошенко, в якості лідерів об'єднаної опозиції відносно вищою підтримкою користуються А.Яценюк та Ю.Тимошенко. ■

Чи підтримали б Ви об'єднану опозицію, якщо б її очолив один з наведених політиків?
% опитаних

		УКРАЇНА	РЕГІОНИ				ВІК					ОСВІТА			СТАТЬ	
			Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня або середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Чоловіки	Жінки
Арсеній Яценюк	Так	27,4	50,1	29,4	18,4	16,3	25,3	31,3	30,1	27,9	24,4	15,7	27,2	30,3	28,4	26,6
	Ні	57,2	39,3	53,6	62,0	69,3	57,7	52,4	56,4	57,3	60,6	67,9	57,8	54,1	56,7	57,6
	Важко відповісти	15,3	10,5	16,9	19,7	14,5	17,0	16,3	13,5	14,8	15,0	16,4	15,1	15,6	14,9	15,8
Юлія Тимошенко	Так	26,4	48,1	34,1	17,3	10,0	23,6	24,2	27,7	28,0	28,3	25,7	26,6	25,9	25,3	27,2
	Ні	61,8	38,3	53,9	69,6	79,9	60,6	63,7	61,8	63,6	60,5	57,1	62,2	62,2	64,2	59,9
	Важко відповісти	11,9	13,6	12,0	13,1	10,0	15,9	12,1	10,5	8,5	11,3	17,1	11,2	11,9	10,5	13,0
Віталій Кличко	Так	13,5	29,3	15,1	8,5	4,7	18,7	14,6	10,6	12,2	10,9	11,3	13,1	14,4	15,7	11,7
	Ні	68,8	49,1	68,6	66,6	81,7	60,1	67,3	76,0	70,3	71,5	69,5	68,8	68,8	69,6	68,1
	Важко відповісти	17,8	21,6	16,3	24,9	13,5	21,1	18,0	13,5	17,4	17,6	19,1	18,1	16,8	14,7	20,3
Олег Тягнибок	Так	12,0	36,8	12,5	2,0	1,4	10,6	13,0	13,2	12,5	11,3	3,5	12,4	12,9	13,4	10,9
	Ні	73,8	48,8	74,6	76,5	86,7	71,8	71,3	74,3	74,6	76,7	78,7	74,0	72,8	73,8	73,8
	Важко відповісти	14,2	14,4	12,9	21,6	11,9	17,6	15,8	12,6	12,8	12,1	17,7	13,6	14,3	12,8	15,3
Анатолій Гриценко	Так	11,3	21,9	12,0	9,5	5,0	7,5	10,4	13,2	12,5	13,0	4,3	11,7	11,5	12,5	10,2
	Ні	68,8	56,3	70,7	63,6	76,6	69,0	68,0	69,9	69,4	67,8	72,1	67,8	70,5	68,8	68,7
	Важко відповісти	20,0	21,9	17,3	26,9	18,4	23,5	21,6	17,0	18,1	19,2	23,6	20,5	18,0	18,7	21,1
Юрій Луценко	Так	8,9	22,6	9,3	3,6	2,7	7,5	9,6	7,9	8,7	10,5	9,9	8,8	8,3	9,2	8,6
	Ні	76,3	56,0	76,2	80,0	86,8	74,9	75,5	77,8	77,3	76,2	74,5	76,6	76,3	77,4	75,4
	Важко відповісти	14,8	21,3	14,5	16,4	10,5	17,6	14,9	14,3	14,0	13,3	15,6	14,6	15,4	13,4	16,1
В'ячеслав Кириленко	Так	8,4	20,8	8,9	4,6	2,1	5,7	10,1	7,6	9,0	9,5	5,0	7,7	10,0	8,7	8,1
	Ні	71,7	56,8	75,2	63,9	80,6	70,3	69,9	77,1	72,0	70,2	74,5	72,2	70,4	72,6	70,9
	Важко відповісти	19,9	22,4	15,9	31,5	17,2	24,0	19,9	15,2	19,0	20,4	20,6	20,0	19,6	18,7	21,0
Микола Катеринчук	Так	8,2	18,7	8,5	7,5	2,0	5,3	10,4	8,5	7,9	9,5	5,0	8,1	8,5	9,0	7,6
	Ні	72,2	59,0	75,5	63,7	80,7	70,9	71,3	76,3	73,2	70,6	72,1	71,6	74,1	72,3	72,2
	Важко відповісти	19,6	22,3	16,0	28,8	17,4	23,8	18,3	15,2	19,0	20,0	22,9	20,3	17,5	18,7	20,3
Наталія Вітренко	Так	6,1	0,3	2,3	10,8	11,1	4,2	6,5	3,5	7,0	8,7	6,4	5,7	6,4	5,9	6,3
	Ні	82,1	96,4	86,4	70,5	74,7	80,2	83,4	86,0	82,8	79,8	75,7	82,8	82,5	84,4	80,3
	Важко відповісти	11,8	3,3	11,3	18,7	14,2	15,6	10,1	10,5	10,2	11,5	17,9	11,5	11,0	9,7	13,4
Петро Симоненко	Так	5,8	2,3	4,5	9,8	7,3	2,4	3,1	2,9	5,2	13,4	13,5	5,1	5,3	5,9	5,8
	Ні	82,7	93,6	83,5	75,1	79,0	83,3	84,2	85,4	86,9	76,3	73,8	83,7	83,1	84,4	81,3
	Важко відповісти	11,5	4,1	12,0	15,1	13,7	14,3	12,7	11,7	7,8	10,3	12,8	11,2	11,7	9,7	12,9
Юрій Костенко	Так	5,2	13,6	5,9	2,6	0,6	5,1	6,2	5,0	4,4	5,1	4,3	4,5	6,3	5,5	4,8
	Ні	75,1	66,6	75,9	66,6	83,4	71,8	74,6	78,6	77,6	74,5	73,8	75,8	74,6	77,0	73,6
	Важко відповісти	19,7	19,8	18,2	30,8	16,0	23,1	19,2	16,4	18,1	20,4	22,0	19,7	19,1	17,5	21,6
Віктор Ющенко	Так	4,6	15,7	3,1	2,6	0,3	4,8	3,1	3,8	5,8	5,1	3,6	4,9	3,7	4,4	4,7
	Ні	83,5	69,2	84,9	84,3	90,2	80,9	84,2	85,1	84,0	83,6	80,7	83,6	84,4	84,0	83,1
	Важко відповісти	12,0	15,2	12,0	13,1	9,5	14,3	12,7	11,1	10,2	11,3	15,7	11,6	11,8	11,6	12,2
Леонід Грач	Так	2,7	0,3	1,5	3,0	5,3	0,9	3,4	2,3	2,9	4,0	4,3	2,8	2,4	2,2	3,1
	Ні	80,7	92,6	84,7	68,5	75,3	77,8	81,1	84,8	82,8	79,0	72,3	80,5	82,9	84,2	77,9
	Важко відповісти	16,6	7,2	13,7	28,5	19,3	21,4	15,5	12,9	14,3	17,0	23,4	16,7	14,7	13,6	19,0
Інший політик	Так	6,8	5,2	9,5	11,2	4,8	7,8	8,2	6,7	4,8	8,5	6,3	6,7	8,7	6,6	7,9
	Ні	57,1	50,1	66,0	57,9	65,9	58,9	58,8	65,7	64,6	62,0	65,6	63,2	58,1	63,9	60,3
	Важко відповісти	36,1	44,6	24,5	30,9	29,2	33,3	32,9	27,6	30,6	29,4	28,1	30,1	33,1	29,5	31,8

2011р.

2. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОПОЗИЦІЇ

Захист прав опозиції і забезпечення законодавчих гарантій її діяльності є необхідною передумовою реалізації конституційно визначених політичних і соціально-економічних прав громадян України, які шляхом волевиявлення, здійсненого на виборах до Верховної Ради України, підтримали політичні сили, що не увійшли до складу парламентської коаліції (більшості).

У цьому розділі розглядаються основні зміни, що відбулися у правових засадах функціонування опозиції, зокрема парламентської, підходи різних політичних сил до проблеми законодавчого вношення її прав і гарантій діяльності.

2.1. КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ОПОЗИЦІЇ

Зміни до Конституції від 8 грудня 2004р.

Зміни до Конституції України, внесені Законом “Про внесення змін до Конституції України” (від 8 грудня 2004р.) **безпосередньо не торкнулися правових засад діяльності опозиції в широкому розумінні¹**, оскільки відповідні статті Основного Закону не зазнали змін.

Зокрема, ч.1 ст.15 Конституції визначає, що суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності, ч.4 цієї статті гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Частина 1 ст.34 Конституції гарантує право на свободу думки і слова, на вільне вираження поглядів і переконань, а ч.4 ст.36 – свободу їх реалізації: “Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об’єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій”.

Водночас, конституційні зміни **створили підґрунтя для визначення правового статусу парламентської опозиції**. Відповідно до ст. 83 нової редакції Основного Закону було запроваджено поняття “**коаліція депутатських фракцій**”, порядок її створення та участі у формуванні Уряду.

Згідно з відповідними змінами було визначено, що:

- за результатами виборів і на основі узгодження політичних позицій **формується коаліція депутатських фракцій, до складу якої входить більшість народних депутатів України** від конституційного складу Верховної Ради України;
- коаліція депутатських фракцій формується протягом одного місяця з дня відкриття першого засідання Верховної Ради України, що проводиться після чергових або позачергових виборів Верховної Ради України, або протягом місяця з дня припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України;
- коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України вносить пропозиції Президенту України щодо кандидатури Прем’єр-міністра України, а також щодо кандидатур до складу

Кабінету Міністрів України (за винятком кандидатур на посади Міністра оборони та Міністра закордонних справ);

- засади формування, організації діяльності та припинення діяльності коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України встановлюються Конституцією України та Регламентом Верховної Ради України.

Ці зміни, згідно з прикінцевими та перехідними положеннями Закону про внесення змін до Конституції України, набули чинності з дня набуття повноважень Верховною Радою України, обраною у 2006р.

Конституційне визначення статусу парламентської більшості відкрило можливість унормування статусу парламентської опозиції, її прав і гарантій діяльності спочатку в Регламенті Верховної Ради, а згодом – у Законі “Про Регламент Верховної Ради України”.

Зв’язок цих питань був раніше визначений Конституційним Судом України у його Висновку від 27 червня 2000р. Згідно з ним “запровадження поняття парламентської більшості логічно зумовлює потребу доповнити її гарантіями для тієї частини складу Верховної Ради України, яку умовно можна характеризувати як парламентську меншість. Невизначеність гарантій функціонування такої меншості може призвести до порушення однієї з основних засад, на яких ґрунтується суспільне життя в Україні – політичної та ідеологічної багатоманітності (ст.15 Конституції України), і обмеження конституційних прав громадян, передбачених, зокрема, статтями 34 і 38 Конституції України”².

Ще одним важливим конституційним нововведенням, яке опосередковано вплинуло на можливості діяльності парламентської опозиції, стало **запровадження елементів імперативного, або партійного мандата**. Зокрема, до підстав дострокового припинення повноважень народного депутата були додатково віднесені такі, як невходження до складу депутатської фракції політичної партії (виборчого блоку партій), за списком якої він був обраний до Верховної Ради України, а також вихід зі складу такої фракції³.

За всієї неоднозначності такого рішення з точки зору його відповідності європейській практиці, воно **об’єктивно сприяло парламентській опозиції**, оскільки, разом з нормами Конституції про

¹ Під “широким розумінням” йдеться про політичну опозицію в цілому, незалежно від її представленості в Парламенті.

² Рішення Конституційного Суду України №1 від 27 червня 2000р. – Офіційний сайт Конституційного Суду України; <http://www.ccu.gov.ua>

³ Ст.81 Конституції України зі змінами, внесеними Законом “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004р.

формування коаліції винятково депутатськими фракціями⁴, значно обмежувало дії влади з “перетягування” різними способами депутатів від опозиційних фракцій, послаблення чи навіть “розмивання” парламентської опозиції. Слід зазначити, що відповідна практика була надзвичайно поширеною в період 1998-2003рр.⁵

Скасування змін до Конституції

Законодавче втручання в статус парламентської опозиції зазнало кардинальних змін у зв'язку з **Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2010р.**⁶, згідно з яким Закон “Про внесення змін до Конституції України” від 8 грудня 2004р. визнано таким, що не відповідає Конституції України у зв'язку з порушенням процедури його розгляду та прийняття.

Парламентська більшість використала цей факт для оперативного “розв'язання проблеми” парламентської опозиції у доцільний, на погляд лідерів більшості, спосіб. Посилаючись на нагальну необхідність приведення у відповідність до Конституції України в редакції від 28 червня 1996р. усіх законодавчих актів, провладна більшість прийняла Закон “Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України” від 8 жовтня 2010р., внесений народними депутатами В.Литвином та А.Мартинюком.

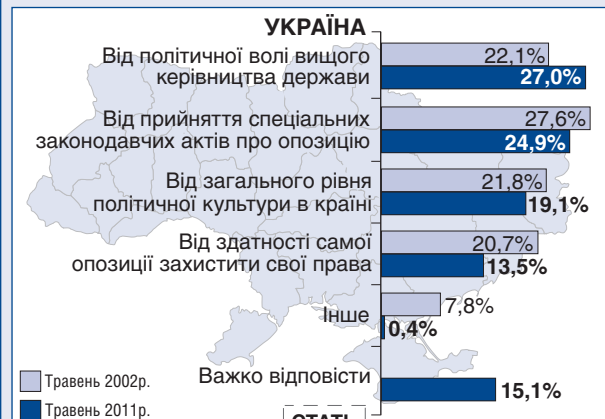
Відсутність у відновленій редакції Конституції України поняття “коаліція депутатських фракцій” було використано в цьому законі як **формальну підставу для вилучення з Регламенту всіх норм, що містять поняття “парламентська опозиція”**, а також усіх положень, що прямо чи опосередковано їх стосуються. У результаті парламентська опозиція **втратила всі передбачені Законом про Регламент права та гарантії діяльності**, що, за умов гострих конфліктних відносин з парламентською більшістю, суттєво звузило її можливості у виконанні парламентських повноважень і функцій в цілому.

У ширшому контексті вилучення з Конституції згадки про парламентську коаліцію було використано лідерами провладної більшості для мотивації недоцільності будь-якого законодавчого втручання в права і гарантії опозиції взагалі⁷. Такий підхід існуючої влади до проблеми гарантій прав парламентської меншості ставить під сумнів досить поширену у вітчизняному експертному середовищі думку відносно недоречності закріплення прав опозиції окремим законодавчим актом⁸.

Можна припустити, що в разі існування окремого закону про опозицію, провладна більшість не змогла би скасувати його з такою легкістю, як це було зроблено з внесенням змін до Закону про Регламент, оскільки це мало б набагато більший негативний внутрішньо- і зовнішньополітичний резонанс. У такому випадку законодавчі гарантії могли хоча б певною мірою компенсувати відсутність демократичної політичної культури чи традицій, якими гарантуються права опозиції у країнах з усталеними демократичними режимами.

Громадська думка. Відносно більшості частки респондентів вважають, що захист прав політичної опозиції в Україні найбільше залежить від політичної волі вищого керівництва держави та від прийняття спеціальних законодавчих актів про опозицію. Дещо менше громадян вважають, що це залежить від загального рівня політичної культури в країні та від здатності самої опозиції захистити свої права.

Від чого найбільше залежить захист прав політичної опозиції в Україні? % опитаних

СТАТЬ

Позиції експертів. Експерти частіше пов'язують захист прав опозиції з прийняттям спеціальних законодавчих актів про опозицію та загальним рівнем політичної культури в країні. Майже однакові частки експертів пов'язують цей захист з політичною волею вищого керівництва держави та здатністю опозиції самої захистити свої права.

Від чого найбільше залежить захист прав політичної опозиції в Україні? % опитаних експертів

⁴ До рішення Конституційного Суду України від 6 квітня 2010р., яке дозволило входження до коаліції і окремих депутатів з фракцій, які не є членами коаліції.
⁵ Див.: Парламент в Україні: тенденції та проблеми становлення. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2003, №2, с.8-11, 16-17.

⁶ Рішення Конституційного Суду України №20-рп від 30 вересня 2010р. – Офіційний сайт Конституційного Суду України.

⁷ Див. наприклад: Єфремов О. У ВР більше не буде “дня опозиції”. – РБК-Україна, 6 жовтня 2010р.; <http://www.rbc.ua>

⁸ Див. наприклад: Опозиція в Україні: межі правового регулювання. – Часопис Парламенту, 2006, №2, с.2-19.

2.2. ЕТАПИ ВНОРМУВАННЯ СТАТУСУ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ: ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

Зміни до Конституції, якими був визначений статус парламентської коаліції, набули чинності після обрання Верховної Ради V скликання. Проте, цей склад Верховної Ради пропрацював нетривалий період, протягом якого питання правового врегулювання діяльності коаліції та опозиції в Парламенті не були вирішені.

Прийняття Акта “Регламент Верховної Ради України”

У Верховній Раді VI скликання народними депутатами О.Єфремовим (Партія регіонів) С.Сасом (БЮТ), В.Ковалем (НУНС) та Ю.Литвином (Блок Литвина) на розгляд було внесено проект нового Регламенту Верховної Ради України⁹, яким передбачалося унормування статусу коаліції депутатських фракцій та, відповідно, парламентської опозиції.

Всупереч позиції Президента України В.Ющенка, який наполягав на прийнятті Регламенту Верховної Ради України як закону, цей проект було схвалено 19 вересня 2008р. як **Акт “Регламент Верховної Ради України”**¹⁰.

Така позиція народних депутатів зумовлювалась їх прагненням уникнути посилення впливу Глави

держави на Верховну Раду та ускладнити процедуру оскарження дій Парламенту в Конституційному Суді України.

Політичним фоном прийняття відповідного рішення було тимчасове зближення двох найбільших конкуруючих фракцій – БЮТ і Партії регіонів, зумовлене їх протистоянням з Президентом В.Ющенком та фактичний розпад Коаліції демократичних сил¹¹. На той час в експертному середовищі активно обговорювалася тема трансформації партійної системи України в напрямі двопартійної, що забезпечувало би двом найбільшим політичним силам – БЮТ і Партії регіонів, комфортне співіснування як при владі, так і в опозиції¹².

Згаданим Актом до Регламенту було внесено глави 12 “Коаліція депутатських фракцій у Верховній Раді України” та 13 “Парламентська опозиція”.

Внесені до Регламенту зміни та доповнення на досить високому рівні забезпечували процедурні права парламентської опозиції, зокрема, надавали їй можливості впливу на формування порядку денного Парламенту, донесення до виборців з парламентської трибуни та через парламентські ЗМІ своїх оцінок діяльності Уряду, правлячої більшості, Глави держави та ін. (врізка “*Права опозиції, передбачені Регламентом Верховної Ради України*”).

ПРАВА ОПОЗИЦІЇ, ПЕРЕДБАЧЕНІ РЕГЛАМЕНТОМ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Глава 13. ПАРЛАМЕНТСЬКА ОПОЗИЦІЯ

Стаття 68. Парламентська опозиція

1. Депутатська фракція, чисельний склад якої налічує більш ніж половину народних депутатів, які не увійшли до складу коаліції, та голова чи заступник голови якої на пленарному засіданні Верховної Ради оголосив заяву про опозиційність до політичного курсу коаліції та/або сформованого нею Кабінету Міністрів України, є опозиційною депутатською фракцією.

2. Депутатські фракції, чисельний склад яких налічує більш ніж половину народних депутатів, які не увійшли до складу коаліції, можуть прийняти рішення про утворення опозиційного об'єднання депутатських фракцій. Таке рішення ухвалюється депутатськими фракціями відповідно до визначених ними процедур і оформляється відповідною заявою, яка підписується головами зазначених депутатських фракцій. Опозиційне об'єднання депутатських фракцій вважається утвореним з моменту оголошення такої заяви на пленарному засіданні Верховної Ради одним із голів депутатських фракцій, які утворили опозиційне об'єднання депутатських фракцій.

3. У Верховній Раді може бути лише одна опозиційна депутатська фракція чи одне опозиційне об'єднання депутатських фракцій і яка (яке) є парламентською опозицією. Організація роботи парламентської опозиції визначається прийнятим нею Положенням. Парламентська опозиція крім прав, передбачених статтями 69-72 цього Регламенту, користується правами, визначеними цим Регламентом для депутатських фракцій.

4. Опозиційна діяльність парламентської опозиції вважається припиненою з моменту оголошення на пленарному засіданні Верховної Ради головою опозиційної депутатської фракції чи одним із голів депутатських фракцій, які утворили опозиційне об'єднання депутатських фракцій, заяви про припинення опозиційної діяльності.

5. Опозиційна діяльність опозиційної депутатської фракції припиняється також з моменту оголошення відповідно до ч.2 цієї статті про утворення опозиційного об'єднання депутатських фракцій, до складу якого вона увійшла, на час її знаходження в такому опозиційному об'єднанні депутатських фракцій.

6. Опозиційна діяльність опозиційного об'єднання депутатських фракцій може бути припинена також у разі, якщо одна або декілька депутатських фракцій, що входять до складу цього опозиційного об'єднання депутатських фракцій, заявили про вихід

з опозиційного об'єднання депутатських фракцій, якщо при цьому у складі опозиційного об'єднання депутатських фракцій залишилася одна депутатська фракція.

Стаття 69. Права парламентської опозиції на розгляд питання Верховною Радою

1. Парламентська опозиція має право:

(1) вимагати скликання позачергової сесії Верховної Ради, якщо така вимога підтримана не менше ніж третиною народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради;

(2) вимагати проведення додаткового пленарного засідання Верховної Ради, якщо така вимога підтримана не менше ніж третиною народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради;

(3) на включення питань з дотриманням вимог цього Регламенту позачергово без голосування до порядку денного сесії Верховної Ради, а також на включення підготовлених в установленому цим Регламентом порядку проектів законів, інших актів Верховної Ради без голосування до тижневого порядку денного пленарних засідань Верховної Ради відповідно до частин 1 і 3 ст.25 цього Регламенту.

Стаття 70. Права парламентської опозиції на пленарному засіданні Верховної Ради

1. Парламентська опозиція на пленарному засіданні Верховної Ради має гарантоване право на виступ свого представника тривалістю 5 хвилин при розгляді Верховною Радою таких питань:

(1) про засади внутрішньої і зовнішньої політики України;

(2) про програму діяльності Кабінету Міністрів України;

(3) про стан виконання Державного бюджету України;

(4) про відповідальність Кабінету Міністрів України;

(5) про загальнодержавну програму економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля.

2. Права, визначені ч.1 цієї статті, реалізуються на підставі письмової заяви, поданої голові опозиційного об'єднання депутатських фракцій чи одним із голів депутатських фракцій, які утворили опозиційне об'єднання депутатських фракцій, до початку розгляду відповідного питання порядку денного.

⁹ Проект Регламенту Верховної Ради України №3193 від 19 вересня 2008р.

¹⁰ Реєстраційний номер №547.

¹¹ Деякі представники цих фракцій, зокрема В.Сівкович (Партія регіонів), не виключали можливості створення тимчасової “стабілізаційної” коаліції. Див.: У “Регіонах” кажуть про “стабілізаційну” коаліцію з БЮТ. – Українська правда, 2 вересня 2008р.

¹² Див.: Афонін Є., Радченко О. Двopapтiйна система як політичний ризик для України. – Український центр політичного менеджменту; <http://www.politik.org.ua>; Чи зможе БЮТ створити двопартійну систему? Експертне опитування Центру дослідження політичних цінностей. – “Майдан”, 4 вересня 2009р.; <http://maidanua.org>

Стаття 71. Право парламентської опозиції на представництво у керівництві Верховної Ради та її органів

1. Парламентська опозиція має право на представництво при розподілі керівних посад у Верховній Раді та її органах у порядку, встановленому цим Регламентом.

Стаття 72. Опозиційний уряд

1. Парламентська опозиція після сформування Верховною Радою персонального складу Кабінету Міністрів України може утворити опозиційний уряд з числа народних депутатів - членів парламентської опозиції.

2. Опозиційний уряд:

(1) за своїм запитом має право на отримання від Кабінету Міністрів України інформації та копій прийнятих ним актів;

(2) здійснює моніторинг діяльності Кабінету Міністрів України, інших органів виконавчої влади, їх посадових осіб;

(3) здійснює контроль за розробкою та виконанням Державного бюджету України в межах парламентського контролю;

(4) народні депутати - члени опозиційного уряду готують альтернативні пропозиції щодо Програми діяльності Кабінету Міністрів України, актів Кабінету Міністрів України та оприлюднюють їх у парламентських засобах масової інформації та на офіційному веб-сайті Верховної Ради;

(5) народні депутати - члени опозиційного уряду розробляють законодавчі пропозиції, що є альтернативними до внесених Кабінетом Міністрів України;

(6) народні депутати - члени опозиційного уряду розробляють альтернативні проекти загальнодержавних програм.

3. Інформаційне та технічне забезпечення діяльності опозиційного уряду здійснюється його секретаріатом, який створюється за пропозицією парламентської опозиції на період діяльності відповідного опозиційного уряду в порядку, встановленому для створення секретаріату коаліції.

Глава 16. СТВОРЕННЯ КОМІТЕТІВ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Стаття 81. Створення комітетів Верховної Ради

...

4. Квоти розподілу посад голів комітетів, перших заступників, заступників голів, секретарів та членів комітетів визначаються пропорційно від кількісного складу депутатських фракцій до фактичної чисельності народних депутатів у порядку, встановленому Верховною Радою. При цьому парламентській опозиції надається першочергове право вибору посад:

(1) голів у комітетах, до предметів відання яких віднесені питання бюджету, організації і діяльності Верховної Ради та її органів, свободи слова та інформації, прав національних меншин і міжнаціональних відносин, свободи совісті, соціальної політики, охорони здоров'я, науки та освіти, судочинства, судострою, законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності, боротьби з організованою злочинністю та корупцією, діяльності державних монополій, національних акціонерних компаній, управління державними корпоративними правами;

(2) перших заступників голів у комітетах, посади голів у яких відповідно до принципу пропорційного представництва депутатських фракцій у комітетах належать до квоти коаліції.

Гарантоване представництво опозиції на керівних посадах у парламентських комітетах значно посилює можливість її впливу на законотворчий процес і контролю над діяльністю виконавчої влади.

Крім того, за рахунок бюджетних коштів передбачалось інформаційне та технічне забезпечення діяльності опозиційного уряду. Цей орган, у разі його ефективної роботи, міг би сприяти виконанню опозицією таких функцій, як контроль над діяльністю влади та формування альтернатив її політиці.

У цілому зазначені зміни та доповнення з точки зору гарантування прав парламентської опозиції можна оцінювати позитивно. Обсяг і характер прав парламентської опозиції загалом відповідав рекомендаціям міжнародних організацій з цих питань¹³.

Проте, внесення норми про можливість існування в Парламенті лише однієї фракції зі статусом опозиції чи одного опозиційного об'єднання значною мірою зумовлювалися політичною кон'юнктурою.

За існуючих на той час політичних умов самостійно претендувати на статус парламентської опозиції могли лише дві найбільш впливові політичні сили – БЮТ і Партія регіонів. Відповідно, від їх політичної волі залежала і можливість формування у Верховній Раді “об'єднаної опозиції”.

Менш чисельні фракції політичних партій і блоків, у разі їх опозиційності, **самостійно не могли претендувати на користування правами опозиції, передбаченими Регламентом.**

Прийняття Закону про Регламент Верховної Ради України

10 лютого 2010р. (одразу після II туру президентських виборів) Верховна Рада схвалила внесений керівником фракції Партії регіонів О.Єфремовим проект Закону “Про Регламент Верховної Ради України”¹⁴.

Слід зазначити, що досі Верховна Рада послідовно відхиляла всі президентські законодавчі ініціативи щодо ухвалення Закону про Регламент, мотивуючи свою позицію тим, що це внутрішній документ Парламенту з організації його роботи, та апелюючи до практики європейського парламентаризму. Крім того наголошувалося, що прийняття Закону про Регламент певною мірою узалежнить Парламент від Президента, що суперечить засадничому принципу демократії – розподілу влади. Народними депутатами послідовно ігнорувалася позиція Конституційного Суду України щодо необхідності прийняття Регламенту як закону¹⁵.

У цьому контексті прийняття ініційованого О.Єфремовим Закону можна розглядати як свідчення посилення впливу на Парламент з боку новообраного Президента В.Януковича.

Прийнятий як закон Регламент Верховної Ради України містив ті ж самі норми стосовно парламентської опозиції, що й чинний до цього Регламент. Відповідно, його ухвалення автоматично зафіксувало на законодавчому рівні опозиційний статус БЮТ як найбільшої опозиційної парламентської сили та надало їй виняткове право на використання парламентської трибуни від імені опозиції.

Скориставшись цією перевагою, **лідер БЮТ Ю.Тимошенко 16 березня 2010р. оголосила про створення у Верховній Раді об'єднаних парламентських опозиційних сил.** Крім партій - членів БЮТ, заяву про об'єднання та положення про створення координаційної ради об'єднаної парламентської опозиції підписали лідери п'яти з дев'яти партій, які належали до фракції НУНС: Народного руху України, Народної самооборони, Християнсько-демократичного союзу, Партії захисників Вітчизни та Європейської партії¹⁶.

Водночас, представники інших політичних сил та окремі політики, які належали до фракції НУНС, висловили незгоду з “монополізацією” опозиції

¹³ Див. наприклад: *Guidelines of the rights and duties of the opposition in parliament*. – Сайт Міжпарламентського союзу; <http://www.ipu.org/dem-e/opposition.pdf>

¹⁴ Реєстр. №6052 від 9 лютого 2010р.

¹⁵ Див. рішення Конституційного Суду України №17-рп від 3 грудня 1998р., №4-рп від 1 квітня 2008р., № 30-рп від 26 листопада 2009р. – Офіційний сайт Конституційного Суду України.

¹⁶ Див.: Тимошенко почала офіційний набір в опозиційну армію. – Українська правда, 16 березня 2010р.

найбільшою фракцією¹⁷. Деякі з них виступили з ініціативами створення інших опозиційних об'єднань¹⁸. У відповідь на ініціативи Ю.Тимошенко щодо об'єднання опозиційних сил у Парламенті представниками фракції НУНС було внесено законопроекти, якими запроваджувалося функціонування в Парламенті кількох суб'єктів опозиційної діяльності – опозиційних об'єднань депутатських фракцій та опозиційних депутатських фракцій¹⁹. Однак ці законопроекти не були підтримані.

Внесення змін до Закону про Регламент

27 квітня 2010р. Верховна Рада України ухвалила внесений народним депутатом В.Кисельовим (Партія регіонів) законопроект “Про внесення змін до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України”²⁰. Ним було скасовано норму щодо права Верховної Ради за рішенням однієї третини голосів народних депутатів офіційно запрошувати або вимагати присутності на засіданні Президента України, а також **запроваджено надання офіційного статусу парламентської опозиції кільком суб'єктам (депутатським фракціям, об'єднанням депутатських фракцій).**

Прийняття відповідного закону, з точки зору політичних наслідків, можна вважати реакцією Партії регіонів на спроби БЮТ виступити центром консолідації опозиції.

Скасування норми щодо надання статусу офіційної опозиції лише найчисельнішому суб'єкту парламентської меншості (депутатській фракції чи об'єднанню депутатських фракцій) **загострило конкуренцію опозиційних сил.** Ця обставина активно використовувалася парламентською більшістю для дискредитації опозиції з огляду на неспроможність її суб'єктів до об'єднання та вироблення консолідованої позиції щодо політики влади.

З точки зору правових наслідків, зміни до Регламенту, з одного боку, певною мірою звузили права парламентської опозиції, з іншого – поширили їх на більшу кількість суб'єктів. Останнє стало позитивним кроком щодо законодавчого встановлення діяльності парламентської опозиції. Така модель формально зрівняла у правах усі опозиційні суб'єкти, **надала їм більшої свободи у виборі формату опозиційної діяльності.**

Однак, як зазначалося, **прийнятими 8 жовтня 2010р. змінами до Закону про Регламент Верховної Ради України з Регламенту були вилучені всі норми, що містили поняття “парламентська опозиція”, а також усі положення, що прямо чи опосередковано їх стосувалися.**

Повністю було вилучено главу 13 “Парламентська опозиція”, якою унормовувався статус опозиції, порядок її діяльності і права.

Скасовано також норми ст.81 Закону (про надання суб'єкту парламентської опозиції першочергового права вибору посад керівників низки парламентських комітетів), а також ст.25 (щодо врахування письмових пропозицій парламентської опозиції під час формування порядку денного пленарного тижня та відведення щосереди у дні проведення пленарних засідань часу для розгляду підготовлених опозицією питань)²¹.

У результаті, **парламентська опозиція втратила всі передбачені Регламентом права та гарантії. За відсутності таких гарантій, можливість і обсяг реалізації депутатами від опозиції своїх повноважень стали практично повністю залежати від політичної волі парламентської більшості.**

2.3. СПРОБИ ВНОРМУВАННЯ СТАТУСУ ОПОЗИЦІЇ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЗАКОНОДАВЧИМИ АКТАМИ

Одним із шляхів законодавчого встановлення діяльності опозиції в Україні вже тривалий час вважається прийняття спеціального закону про опозицію, її права та гарантії діяльності. Попри дискусійний характер підходів до вирішення цього питання, у Верховній Раді України практично кожного скликання реєструвалися законопроекти з відповідних питань²². Такі спроби тривали і протягом 2005-2010рр.

Верховна Рада V скликання

До Верховної Ради України V скликання було внесено три законопроекти про парламентську опозицію, ініціаторами яких були, відповідно: народні депутати В.Коваль, М.Комар, Ю.Тимошенко (реєстр. №1011-д від 4 грудня 2006р.); народний депутат Ю.Тимошенко (реєстр. №1011-1 від 4 вересня 2006р.); народні депутати В.Коваль, М.Комар, Ю.Тимошенко та ін.(реєстр. №2885 від 12 січня 2007р.).

Останній із законопроектів, повний перелік ініціаторів якого охоплював представників усіх фракцій Парламенту, крім КПУ, 16 січня 2007р. **було прийнято в першому читанні.**

Згідно з законопроектом парламентська опозиція визначалась як через інституційні (невходження до парламентської більшості), так і через змістовні ознаки (незгода з офіційним політичним курсом парламентської більшості і Кабінету Міністрів України та (або) способом його реалізації). При цьому надавалось і визначення поняття “офіційного політичного курсу”. Таким чином, проект виводив з числа можливих об'єктів опозиції Президента України, який, однак, мав значні конституційні можливості впливу на політичний курс як більшості, так і Кабінету Міністрів.

Проектом визначалися **порядок формування, права і гарантії парламентської опозиції, у т.ч.**

¹⁷ Див.: НУНС не хоче підносити снаряди Тимошенко. – Українська правда, 15 березня 2010р.

¹⁸ Див.: Опозиція: “за що” чи “проти кого”? – Українська правда, 19 березня 2010р.

¹⁹ Законопроекти “Про внесення змін до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” (щодо умов утворення Парламентської опозиції) (реєстр. №6182 від 11 березня 2010р., автор – Я.Джоджик); “Про внесення змін до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” (щодо парламентської опозиції) (реєстр. №6193 від 15 березня 2010р., автори – М.Мартиненко, А.Матвієнко).

²⁰ Законопроект “Про внесення змін до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” (щодо запрошення на пленарне засідання та прав парламентської опозиції) (реєстр. №6193-1 від 26 квітня 2010р.).

²¹ Частина 1 ст.25 Регламенту зазначала: “Порядок денний пленарних засідань Верховної Ради на кожний день пленарного тижня готується Апаратом Верховної Ради на підставі затвердженого розкладу пленарних засідань сесії Верховної Ради з урахуванням передбаченої в ньому черговості та фактичного стану готовності кожного питання до розгляду Верховною Радою, а також з урахуванням письмових пропозицій парламентської опозиції. Письмові пропозиції парламентської опозиції, які мають містити реєстраційні номери та назви законопроектів (у т.ч. й альтернативних) із зазначенням суб'єктів права законодавчої ініціативи, доповідачів і співдоповідачів, а також інформацію про висновки головних комітетів з підготовки і попереднього розгляду таких законопроектів, подаються до Апарату Верховної Ради не пізніше четверга, що передуює пленарному тижню, на якому відповідно до ч.3 цієї статті вони будуть розглядатися”.

Згідно з ч.3 ст.25 Регламенту “...У дні проведення пленарних засідань щотижня у середу відводиться час для розгляду питань, підготовлених і запропонованих у визначеному цим Регламентом порядку парламентською опозицією”.

²² Докладніше про спроби законодавчого встановлення статусу, прав і гарантій опозиції в період 1998-2001рр. див.: Влада і опозиція в Україні. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2002, №7, с.32-41.

процедурні права, право на участь у формуванні органів державної влади, право на доступ до ЗМІ та ін.

Законопроект також визначав і **обов'язки парламентської опозиції**, зокрема, обов'язок “пропонувати альтернативу офіційному політичному курсу парламентської більшості і Кабінету Міністрів України та способи реалізації альтернативного політичного курсу”. Через дострокове припинення повноважень Верховної Ради він не був прийнятий.

Крім законопроектів про парламентську опозицію, на розгляд Верховної Ради був внесений і законопроект “Про опозиційну політичну діяльність”, ініціаторами якого були представники Партії регіонів. Цей проект передбачав врегулювання діяльності як парламентської, так і позапарламентської опозиції. Проект не розглядався Парламентом і був відкликаний.

У цілому, хоча процес вироблення підходів до законодавчого врегулювання прав опозиції у Верховній Раді V скликання проходив у дебатах між представниками більшості та опозиції²³, в кінцевому підсумку цей склад Парламенту зміг досягти компромісу і зробити практичний крок у напрямі прийняття спеціального закону про опозицію.

Верховна Рада VI скликання

Неодноразові спроби внаормувати діяльність опозиції окремим законом здійснювалися і у Верховній Раді нинішнього скликання.

Зокрема, у Коаліційній угоді про створення Коаліції демократичних сил містилося зобов'язання щодо “законодавчого врегулювання статусу парламентської більшості (Коаліції депутатських фракцій) та парламентської опозиції”. До Парламенту було внесено **прийнятий за основу Верховною Радою попереднього скликання проект Закону “Про парламентську опозицію”**²⁴. Проект було роздано депутатам для ознайомлення 15 січня 2008р., проте після цього він не розглядався.

З огляду на обсяг гарантій і прав парламентської опозиції, передбачених цим проектом, він міг би стати важливим чинником представництва в Парламенті інтересів громадян, які не згодні з політикою влади, надав би опозиції значні контрольні повноваження (врізка “Основні гарантії і права парламентської опозиції, передбачені законопроектом “Про парламентську опозицію”).

ОСНОВНІ ГАРАНТІЇ І ПРАВА ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ОПОЗИЦІЇ, ПЕРЕДБАЧЕНІ ЗАКОНОПРОЕКТОМ “ПРО ПАРЛАМЕНТСЬКУ ОПОЗИЦІЮ” (реєстр. №0886 від 23 листопада 2007р., прийнятий в першому читанні)

Стаття 5. Гарантії опозиційної діяльності

1. В Україні створюються і забезпечуються умови для вільного і безперешкодного здійснення опозиційної діяльності.
2. Права парламентській опозиції на здійснення опозиційної діяльності гарантуються Конституцією України і встановлюються законами України.
3. Здійснення опозиційної діяльності не може бути підставою для надання парламентській опозиції чи народним депутатам України, які входять до їх складу, переваги чи обмеження їх прав.
4. Втручання з боку органів державної влади, їх посадових осіб у діяльність парламентської опозиції забороняється, крім винятків, передбачених законом.

Стаття 10. Права парламентської опозиції у Верховній Раді України

1. Парламентська опозиція має право на:
 - (1) представництво згідно зі ст.11 цього Закону у керівництві Верховної Ради України та її органів;
 - (2) участь у здійсненні парламентського контролю за діяльністю парламентської більшості, Кабінету Міністрів України, органів державної влади (крім судів), їх посадових осіб, а також на щорічну доповідь про результати здійснення парламентського контролю, яка оприлюднюється в порядку, встановленому ч.3 ст.12 цього Закону;
 - (3) подання пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України;
 - (4) утворення опозиційного уряду, інших власних допоміжних органів у порядку, встановленому ст.14 цього Закону.
2. Парламентська опозиція на пленарному засіданні Верховної Ради України має право:
 - (1) на виступ з питання порядку денного пленарного засідання Верховної Ради України;
 - (2) на заяву;
 - (3) на формування порядку денного Верховної Ради України;
 - (4) на співповідь при розгляді Верховною Радою України питань, визначених ст.18 цього Закону.

Стаття 11. Право на представництво у керівництві Верховної Ради України та її органів

1. Парламентська опозиція має право на заміщення народними депутатами України, що входять до її складу, посад:
 - (1) голів комітетів Верховної Ради України з питань:
 - (а) свободи слова та інформації;
 - (б) законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності;
 - (в) прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин;
 - (г) бюджету;

- (д) Регламенту, депутатської етики та забезпечення діяльності Верховної Ради України;
 - (е) функціонування судочинства;
 - (є) контролю за захистом прав промисловців, підприємців та інвесторів;
 - (ж) контролю за дотриманням соціальних стандартів та забезпечення належного рівня життя громадян;
 - (з) контролю за діяльністю державних монополій, національних акціонерних компаній, державних банків та управління державними корпоративними правами;
 - (и) енергетичної безпеки;
 - (і) аграрної політики та земельних відносин;
 - (ї) охорони здоров'я, науки та освіти;
 - (к) перших заступників всіх комітетів Верховної Ради України, крім тих, які очолюють представники парламентської опозиції.
2. Парламентській опозиції гарантується право на заміщення народними депутатами України, що входять до її складу, посади заступника Голови Верховної Ради України.
 3. Кандидатури на відповідні посади вносяться парламентською опозицією. Порядок внесення кандидатур на ці посади опозицією і процедура їх розгляду встановлюється цим Законом.
 4. Заміщення посад, визначених частинами 1 та 2 цієї статті, здійснюється парламентською опозицією з урахуванням принципу пропорційного представництва депутатських фракцій у Верховній Раді України.
 5. У разі, якщо парламентською опозицією не внесено кандидатури на посади, визначені частинами 1 та 2 цієї статті, рішення про їх заміщення приймається Верховною Радою України в загальному порядку.
 6. Голови комітетів та перші заступники комітетів обираються за списком у цілому без обговорення на пленарному засіданні відкритим поіменним голосуванням.
 7. Народний депутат України, призначений на посаду, визначену ч.1 цієї статті, звільняється з цієї посади Верховною Радою України за поданням парламентської опозиції.

Стаття 12. Участь у здійсненні парламентського контролю

1. Парламентська опозиція має право в порядку, встановленому Конституцією України та цим Законом, брати участь у здійсненні парламентського контролю за діяльністю парламентської більшості, Кабінету Міністрів України, органів державної влади (крім судів), їх посадових осіб шляхом:
 - (1) створення тимчасових слідчих комісій Верховної Ради України;
 - (2) представництва у комітетах та тимчасових спеціальних комісіях Верховної Ради України;

²³ Докладніше див.: 100 днів коаліційного уряду: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2006, №10, с.10.
²⁴ Реєстр. №0886 від 23 листопада 2007р.

(3) звернення народного депутата України, що входить до складу парламентської опозиції, із запитом до органів Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, керівників інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також до керівників підприємств, установ і організацій, розташованих на території України, незалежно від їх підпорядкування і форм власності;

(4) внесення пропозиції про розгляд Верховною Радою України питання про відповідальність Кабінету Міністрів України;

(5) звернення до Конституційного Суду України щодо вирішення питань про відповідність Конституції України (конституційність) та офіційного тлумачення законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

(6) звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про порушення прав і свобод людини і громадянина;

(7) в інший визначений Конституцією України чи законом спосіб.

2. Для здійснення парламентського контролю парламентська опозиція має право отримувати інформацію про діяльність органів державної влади, їх посадових осіб.

3. Уповноважений представник парламентської опозиції має право зробити щорічну доповідь про результати здійснення ним парламентського контролю на пленарному засіданні Верховної Ради України тривалістю не менш як 1 годину.

Стаття 14. Право на утворення опозиційного уряду, інших допоміжних органів

1. Парламентська опозиція може утворювати опозиційний уряд. Його кількісний та персональний склад визначається учасниками парламентської опозиції відповідно до порядку організації діяльності опозиції або шляхом голосування більшості учасників опозиції за відповідну кандидатуру.

Стаття 15. Право на виступ з питання порядку денного пленарного засідання Верховної Ради України

1. Уповноважений представник парламентської опозиції має право на виступ тривалістю до 5 хвилин на пленарному засіданні Верховної Ради України з будь-якого питання порядку денного, яке розглядається Верховною Радою України в порядку, встановленому Регламентом Верховної Ради України.

Стаття 16. Право на заяву

1. Уповноважений представник парламентської опозиції має право на пленарному засіданні Верховної Ради України один раз протягом чергової сесії Верховної Ради України зробити заяву тривалістю до 30 хвилин про ставлення парламентської опозиції до офіційного курсу парламентської більшості та Кабінету Міністрів України, до діяльності Президента України, інших органів державної влади та їх посадових осіб.

Стаття 17. Право на формування порядку денного Верховної Ради України ("День опозиції")

1. Один день протягом чергової сесії Верховної Ради України відводиться для розгляду питань, визначених парламентською опозицією, які включаються до порядку денного роботи Верховної Ради України без обговорення і голосування.

Стаття 18. Право на співдоповідь у Верховній Раді України

1. Парламентська опозиція має право на співдоповідь під час розгляду Верховною Радою України питання про:

(1) засади внутрішньої і зовнішньої політики України;

(2) проект Державного бюджету України та про стан виконання Державного бюджету України;

(3) Програму діяльності Кабінету Міністрів України;

(4) звіт Кабінету Міністрів України;

(5) відповідальність Кабінету Міністрів України відповідно до ст.87 Конституції України;

(6) проект загальнодержавної програми економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля;

(7) усунення Президента України з поста в порядку імпічменту відповідно до ст.111 Конституції України;

(8) висловлення недовіри Генеральному прокурору України;

(9) щорічну доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні;

(10) щорічний звіт Рахункової палати України;

(11) щорічний звіт Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення.

Стаття 19. Право на участь у формуванні персонального складу органів державної влади

1. Парламентська опозиція бере участь у формуванні персонального складу Рахункової палати, Ради Національного банку України, Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Вищої ради юстиції шляхом висунення кандидатур на посади у цих органах, призначення на які здійснюється Верховною Радою України.

2. Кількість кандидатур від парламентської опозиції при формуванні персонального складу державних органів, визначених ч.1 цієї статті, визначається з урахуванням принципу пропорційного представництва депутатських фракцій.

3. Призначення кандидатур на посади при формуванні персонального складу державних органів, визначених ч.1 цієї статті, здійснюється за єдиним списком у цілому без обговорення на пленарному засіданні, відкритим поіменним голосуванням.

6. Голова, заступник та секретар Рахункової палати та чотири контролери призначаються Верховною Радою України за поданням парламентської опозиції, а перший заступник Голови Рахункової палати та три контролери призначаються Верховною Радою України за поданням парламентської більшості.

7. Верховна Рада України призначає три члени Ради Національного банку України за поданням парламентської більшості та чотири члени Ради Національного банку України – за поданням парламентської опозиції.

8. Верховна Рада України призначає два члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за поданням парламентської більшості та два члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення – за поданням парламентської опозиції.

9. Верховною Радою України призначаються два члени Вищої Ради юстиції за поданням парламентської більшості та один член Вищої Ради юстиції – за поданням парламентської опозиції.

10. Встановити, що Державний комітет фінансового моніторингу України є державним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, діяльність якого спрямовується і координується парламентською опозицією України.

Стаття 20. Право на доступ до засобів масової інформації

1. Парламентська опозиція має право в порядку, встановленому цією статтею, поширювати інформацію про свою діяльність через засоби масової інформації всіх форм власності, а також у інший не заборонений законодавством спосіб.

2. Постановою Верховної Ради України про порядок і форми обов'язкового висвітлення діяльності Верховної Ради України аудіовізуальними засобами масової інформації (виконання державного замовлення... передбачаються також порядок і форми обов'язкового висвітлення діяльності парламентської опозиції на Першому загальнонаціональному каналі Національної телекомпанії України, на Першому загальнонаціональному каналі Національної радіокомпанії України, а також у державних друкованих засобах масової інформації, засновниками (співзасновниками) яких є Верховна Рада України, в обсягах, пропорційних чисельності парламентської опозиції.

Стаття 21. Право на звернення до органів державної влади органів щодо усунення порушення законності

1. Уповноважений представник парламентської опозиції в установленому законом порядку звертається до органів державної влади, їх посадових осіб щодо усунення, в межах їх повноважень, порушення законності, прав і свобод людини і громадянина, притягнення винуватих осіб до відповідальності.

Стаття 22. Порядок притягнення до відповідальності державних службовців за заявою парламентської опозиції

1. У разі порушення посадовими особами органів державної влади законодавства, вчинення корупційного діяння такі посадові особи за поданням парламентської опозиції звільняються з посади в судовому порядку.

2. Парламентська опозиція більшістю голосів приймає рішення про звернення до суду із заявою про вчинення посадовою особою порушення законодавства або вчинення корупційного діяння.

3. Уповноважений представник опозиції на підставі рішення парламентської опозиції щодо порушення посадовою особою законодавства або вчинення корупційного діяння не пізніше п'яти днів з дня прийняття такого рішення у встановленому законом порядку звертається до суду.

Стаття 25. Відповідальність за порушення законодавства про парламентську опозицію

1. Порушення законодавства про парламентську опозицію тягне за собою відповідальність, передбачену законом.

Позиції експертів. Більшість експертів підтримали всі варіанти із запропонованого переліку прав, якими обов'язково має користуватися парламентська опозиція – за усіма переліченими позиціями частка позитивних відповідей перевищує 50%. Переважна більшість пропозицій збігається з тими, що передбачені проектом Закону “Про парламентську опозицію”²⁵.

Як зазначалося вище, відновлення дії Конституції у редакції 1996р. було використано представниками більшості для обґрунтування недоцільності законодавчого визначення статусу, прав і гарантій опозиції.

Водночас, 13 жовтня 2010р. глава Адміністрації Президента С.Льовочкін повідомив ЗМІ про наявність доручення Президента стосовно розробки нормативних актів, які б гарантували права опозиції. При цьому було заявлено, що в Адміністрації Президента “немає бажання монополізувати розроблення цих документів.., долучитися до цього процесу має опозиція – як парламентська, так і позапарламентська”²⁶. Відповідне доручення Президента досі не виконано.

Проти прийняття окремого закону про опозицію виступив Голова Верховної Ради В.Литвин, мотивуючи це можливим обмеженням у такий спосіб її прав. Водночас, спікер Парламенту висловився за збереження парламентських традицій у цьому питанні (надання опозиції права один день на тиждень формувати порядок денний ВР, право визначати доповідача під час дня запитань до Уряду та ін.)²⁷.

16 жовтня 2010р. Апарат Верховної Ради відмовився реєструвати законопроект про опозиційну діяльність, внесений народним депутатом України А.Яценюком²⁸. Проте, лідер “Фронту змін” заявив про намір подати законопроекти як про парламентську опозицію, так і про опозицію в органах місцевого самоврядування²⁹. 19 жовтня 2010р. цим народним депутатом було подано проект Закону “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” (щодо додаткових гарантій реалізації прав народних депутатів України у Верховній Раді України)³⁰.

Хоча цей законопроект мав на меті встановлення прав і гарантій парламентської опозиції, в ньому також містилися положення, що стосувались опозиційної діяльності в цілому. Зокрема, визначалося, що “в Україні створюються і забезпечуються умови для вільного та безперешкодного здійснення опозиційної діяльності”, формулювалися мета та завдання опозиційної діяльності та її обмеження. 15 грудня 2010р. народні депутати не підтримали внесення цього законопроекту до порядку денного.

Остання за часом спроба законодавчого встановлення прав опозиції також була здійснена народним депутатом А.Яценюком, який 23 грудня 2010р. вніс на розгляд Верховної Ради проект змін до Закону “Про Регламент Верховної Ради України”³¹. Цей законопроект, що переважно повторював попередній, був внесений до порядку денного та розглянутий 16 березня 2011р. Проект не був підтриманий більшістю депутатів і знятий з розгляду.

Таким чином, формально на розгляді Верховної Ради VI скликання залишається прийнятий у першому читанні законопроект “Про парламентську опозицію” (реєстр. №0886). Однак, з огляду на нинішні відносини між парламентською більшістю і опозицією, ймовірність його схвалення видається дуже низькою.

ВИСНОВКИ

Протягом 2005-2011рр. основні конституційні засади діяльності політичної опозиції не змінювалися. Водночас зміни до Конституції від 12 грудня 2004р., якими передбачалося створення у Верховній Раді коаліції депутатських фракцій, відкрили можливість правового встановлення діяльності парламентської меншості (опозиції). Ці зміни, зокрема, запровадження елементів імперативного мандата, також мали значення для практичної діяльності опозиції в Парламенті, створюючи запобіжники (хоча, як виявилось, не надто ефективні) від її “розмивання”.

Відновлення дії Конституції в редакції 1996р. призвело до зникнення формальних підстав для окремого визначення статусу, прав і гарантій парламентської опозиції. Це було використано провладною більшістю для скасування відповідних положень Закону про Регламент Верховної Ради. Наслідком цього стало звуження можливостей депутатів від опозиції для використання повноважень, що негативно позначилося на ефективності представництва в Парламенті інтересів частини виборців, які голосували за опозиційні політичні сили.

На процес унормування прав опозиції в Регламенті Верховної Ради впливав також конфлікт між Президентом і парламентськими політичними силами як опозиційними, так і членами коаліції. Це зумовило поетапний характер цього процесу – прийняття спочатку Акта про Регламент Верховної Ради, а після президентських виборів 2010р. і зміни політичної ситуації – Закону про Регламент Верховної Ради України.

Позитивним моментом прийняття зазначених документів стало закріплення в них правового статусу, гарантій і прав парламентської опозиції, що в цілому відповідали практиці демократичних країн. Однак, частина опозиції намагалася використати цей процес для створення переваг для себе за рахунок інших опозиційних фракцій. Після скасування змін до Конституції, провладна більшість скасувала відповідні положення Закону про Регламент, залишивши парламентську меншість без правових гарантій. Подальші заяви представників більшості дали підстави для висновків про відсутність у них політичної волі до законодавчого встановлення прав опозиції.

У Парламентах V і VI скликань народними депутатами різних фракцій вносилися проекти спеціальних законів про опозицію, проте лише один з них був розглянутий у першому читанні й зараз перебуває на розгляді Парламенту. За нинішніх умов прийняття такого закону могло б стати позитивним кроком у встановленні прав і гарантій парламентської опозиції, могло б сприяти певному покращанню відносин між владою і опозицією. Однак, перспективи прийняття цього закону залежать від наявності політичної волі, зокрема парламентської більшості й влади в цілому, і в нинішній ситуації можуть оцінюватись як незначні.

Загалом, підходи парламентської більшості, створеної після президентських виборів 2010р., до проблеми законодавчого встановлення діяльності парламентської меншості свідчать про збереження інерції політичного протистояння та недооцінку ролі опозиції як невід'ємної складової демократичної політичної системи. ■

²⁵ Докладно див.: результати експертного опитування, узагальнені в таблицях і діаграмах матеріалу “Опозиція та її відносини з владою в оцінках експертів”, вміщеному в цьому журналі.

²⁶ Див.: “Янукович доручив своїм підлеглим виписати правила для Тимошенко”. – Українська правда, 13 жовтня 2010р.

²⁷ Див.: “Литвин вирішив залишити за опозицією її день”. – Українська правда, 18 жовтня 2010р.

²⁸ Див.: “Яценюку відмовили в опозиційній діяльності”. – Українська правда, 16 жовтня 2010р.

²⁹ Див.: “Яценюк взявся за регіональну опозицію”. – Українська правда, 18 жовтня 2010р.

³⁰ Реєстр. №7267 від 19 жовтня 2010р.

³¹ Проект Закону “Про внесення змін до Закону України “Про Регламент Верховної Ради України” (щодо забезпечення та захисту демократичних принципів діяльності парламентської меншості) (реєстр. №7507 від 23 грудня 2011р.).

3. ВІДНОСИНИ ВЛАДИ ТА ОПОЗИЦІЇ: 2005-2011рр.

Період 2005-2011рр. характеризується досить частою ротацією політичних сил, що перебували при владі і в опозиції. Відповідно, практично всі провідні політичні сили отримали досвід перебування у статусі як провладних, так і опозиційних. Іншим важливим чинником впливу на відносини між владою та опозицією протягом цього періоду стала інерція політичного протистояння у президентській кампанії 2004р.

У цьому розділі аналізуються такі аспекти відносин між владою і опозицією, як взаємодія між парламентськими більшістю і меншістю, спроби досягнення політичних домовленостей (публічних і непублічних), застосування владою силового тиску на опозицію та обмеження її прав, а також громадська думка з відповідних проблем.

3.1. ВІДНОСИНИ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ БІЛЬШОСТІ ТА ОПОЗИЦІЇ

В історії вітчизняного парламентаризму відносини парламентських більшої та меншої завжди мали досить напружений характер, що було не останньою чергою пов'язано із зовнішнім впливом на Парламент з боку інших владних інститутів (зокрема, Президента).

Після отримання парламентською коаліцією конституційного статусу, з'явилися передумови для того, щоб встановити конструктивні відносини між нею та парламентською меншістю, що відповідало б інтересам обох сторін. Однак, досвід роботи парламентів V і VI скликань засвідчив, що ці відносини більшою мірою формувалися під впливом, з одного боку, інерції політичного протистояння, закладеної виборами 2004р., з іншого – ситуативних політичних інтересів.

Врахування інтересів меншості у процесі реалізації функцій Парламенту

Поділ парламенту на більшість і опозицію передбачає, що остання від початку матиме обмежені можливості проведення своїх законопроектів, оскільки вони можуть суперечити позиції більшості і сформованого нею Уряду. Це не означає повного виключення опозиції із законодавчого процесу, оскільки поправки опозиції та альтернативні законопроекти можуть сприяти покращенню якості законотворчої діяльності більшості.

Як свідчить досвід діяльності парламентів V і VI скликань, ступінь врахування більшістю законодавчих ініціатив меншості зумовлювався, насамперед, характером відносин між опозицією і владою у певний проміжок часу, а також ситуативними домовленостями між владою та певними складовими опозиції.

Зокрема, у Верховній Раді V скликання навіть у період гострого політичного протистояння (березень 2007р.) законодавчі ініціативи опозиції мали досить

високий рівень підтримки коаліцією¹. Аналогічна ситуація існувала й у Верховній Раді VI скликання до президентських виборів 2010р. Зокрема, за даними Фондації “Відкрите суспільство”, протягом січня-грудня 2009р. (існування Коаліції демократичних сил), коаліція ініціювала 35 законопроектів, з яких було прийнято лише один, в той час, як від опозиції було зареєстровано 78 законопроектів, з яких підтримано – 13. Хоча за загальною кількістю підтриманих законодавчих ініціатив коаліція випередила опозицію (за рахунок постанов, яких було підтримано 174 з 318)².

Після обрання В.Януковича Президентом і створення парламентської коаліції “Стабільність і реформи” ситуація принципово змінилася. Значно зріс відсоток схвалення проектів, ініційованих фракціями більшості (насамперед – Партії регіонів) і зменшився – ініційованих опозиційними фракціями³.

За оцінкою заступника Голови Верховної Ради М.Томенка, зробленою в червні 2010р., у Парламенті виробилася практика, коли опозиція “...не має жодної можливості дієво впливати на законодавчий процес, при цьому не голосуються навіть ті законопроекти, що не викликають застережень фахівців у відповідних галузях”⁴. За підрахунками народного депутата України А.Яценюка, якщо в період його перебування на посаді Голови Верховної Ради України (листопад 2007р. - листопад 2008р.) із 300 законопроектів, внесених опозиційними фракціями (Партія регіонів і КПУ), було підтримано близько 50, то, станом на 12 січня 2011р., з 500 законопроектів, внесених “новою” опозицією (фракції БЮТ і НУНС) – лише 13⁵.

Виходячи з усвідомлення безперспективності спроб проводити власні законодавчі ініціативи, лідер фракції БЮТ І.Кириленко запропонував більшості в “день опозиції” вносити альтернативні проекти до проектів опозиції. На його думку, це дало б можливість хоча б у такий спосіб вирішувати проблеми, що акцентуються меншістю⁶.

¹ Див.: 240 днів діяльності влади в новому форматі: оцінка неурядових аналітичних центрів. Аналітична доповідь. – Національна безпека і оборона, 2007, №3, с.10-11.

² Шевченко Л. Рік без результату. – Як працює твій депутат. Підсумок річного моніторингу Верховної Ради України VI скликання. – Інформаційно-аналітичний журнал “Як працює твоя партія?”, січень-грудень 2009р., с.4-5.

³ Див.: Динаміка законотворчої активності парламентських фракцій протягом січня-липня 2010р. – Інформаційно-аналітичний журнал “Як працює твій депутат”, 2010, №2, с.58-69.

⁴ Див.: Микола Томенко: День опозиції у Парламенті перетворився на день неголосування за всі законопроекти опозиції. – Офіційний сайт Верховної Ради України, 16 червня 2010р.; http://portal.rada.gov.ua/control/uk/publish/article/news_left?art_id=202932&cat_id=37486

⁵ Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України від 12 січня 2011р. – Офіційний сайт Верховної Ради України.

⁶ Див.: Опозиція готова здатися на милість більшості. – Українська правда, 4 квітня 2011р.

Іншим проявом ігнорування прав опозиції стали факти відмови їй у формуванні порядку денного пленарних засідань у визначений день (по середах)⁷. Наприклад, 2 червня 2010р. парламентська більшість відмовила БЮТ у внесенні для обговорення у сесійній залі низки законопроектів щодо введення податкових канікул для малого та середнього бізнесу тощо⁸.

Права опозиції у законодавчому процесі порушувалися також через ігнорування більшістю висновків профільних комітетів під час розгляду важливих законопроектів, якщо ці висновки відбивали точку зору опозиції⁹.

Крім законодавчого процесу, неконструктивний характер відносин між парламентською більшістю та опозицією виявлявся і під час реалізації Верховною Радою її контрольної функції, що є пріоритетною для опозиції. Ігнорування прав опозиції виявлялось у відмовах створення ТСК на її пропозиції чи блокування їх роботи, неявці на засідання Парламенту тих посадових осіб, звіту яких вимагали опозиційні фракції та ін.

Деструктивні прояви в парламентській діяльності

У парламентах V і VI скликань значного поширення набули нецивілізовані, силові засоби політичної боротьби, зокрема, блокування роботи Парламенту. Часом такі дії переходили в сутички між депутатами із застосуванням фізичної сили. При цьому, до таких дій вдавались як представники опозиції, коли не могли забезпечити реалізацію своїх інтересів в інший спосіб, так і, як це не парадоксально, представники більшості.

Зокрема, діяльність Верховної Ради V скликання розпочалася з блокування роботи Парламенту опозиційними фракціями Партії регіонів і КПУ, невдоволеними підходом коаліції до розподілу парламентських комітетів. Блокування дало результат – було зірвано створення Коаліції демократичних сил і створено Антикризову коаліцію у складі ПР, КПУ і СПУ.

Особливо поширеною стала практика блокування у Верховній Раді VI скликання. Її робота розпочалася з майже півторамісячного блокування опозиційними фракціями, спрямованого на зволікання процесу обрання керівництва Верховної Ради та формування Уряду.

У січні-березні 2008р. діяльність Парламенту знову була заблокована фракціями Партії регіонів і КПУ, які вимагали відкликання листа, надісланого Президентом, Прем'єр-міністром і Головою Верховної Ради до Генерального секретаря НАТО Я.Схеффера, в якому висловлювалися наміри приєднання України до Плану дій з набуття членства в цій організації.

У травні-жовтні 2008р. діяльність Верховної Ради неодноразово блокувалася фракцією БЮТ, яка належала до більшості й лідер якої очолювала Уряд (Ю.Тимошенко). Публічно декларованими приводами були вимоги невідкладного розгляду внесених Урядом законопроектів.

У вересні-жовтні 2009р. роботу Парламенту було заблоковано фракцією Партії регіонів, яка вимагала невідкладного розгляду та прийняття пакета законопроектів з питань підвищення розмірів державних соціальних стандартів.

Окремо слід відзначити блокування (фракціями БЮТ і НУНС) роботи Парламенту 27 квітня 2010р. з метою недопущення ратифікації т.зв. Харківських угод та 16 грудня 2010р. під гаслами протесту проти політичних репресій нової влади. В обох випадках розблокування трибуни представниками коаліції вилилося в жорстоке побиття колег-депутатів, у першому – в залі засідань Верховної Ради використовувалися піротехнічні засоби¹⁰. За наслідками подій 27 квітня 2010р. були порушені кримінальні справи проти депутатів від опозиції А.Парубія та Ю.Гримчака, проте не було вчинено жодних дій стосовно встановлення вини та притягнення до відповідальності депутатів від більшості, які завдали тілесних ушкоджень колегам від опозиції.

Слід зазначити, що подібні нецивілізовані способи боротьби в Парламенті помітно негативно впливали на ставлення громадян до нього. Зокрема, як свідчать дані опитувань Центру Разумкова, і без того невисока підтримка дій Верховної Ради відчутно знижувалася в період або відразу після таких інцидентів.

3.2. СПРОБИ ПОЛІТИЧНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН МІЖ ВЛАДОЮ ТА ОПОЗИЦІЄЮ

Інтенсивний перебіг політичних процесів у 2005-2011рр., конфлікти між гілками та інститутами влади, що переростали в політичні кризи, часті зміни місяцями політичних сил, що перебували при владі і в опозиції, спонукали обидві сторони до спроб досягнення домовленостей з певних питань.

Такі спроби мали як публічний, так і непублічний характер, стосувалися питань різного рівня – від загальних домовленостей про розуміння і співпрацю до вирішення конкретних політичних питань, і мали різні результати. Нижче розглядаються найбільш показові приклади таких домовленостей.

Меморандум порозуміння між владою та опозицією від 22 вересня 2005р.

Після відставки Ю.Тимошенко з посади Прем'єр-міністра Президент В.Ющенко постав перед проблемою відсутності парламентської підтримки, необхідної для затвердження кандидатури Ю.Сханурова на посаді глави Уряду. З цією метою були проведені консультації з керівництвом Партії регіонів.

22 вересня був підписаний документ під назвою "Меморандум порозуміння між владою та опозицією", який містив ряд досить неоднозначних положень¹¹. Зокрема, влада опосередковано відмовлялася від переслідування осіб, причетних до організації фальсифікації результатів голосування у II турі президентських виборів 2004р. і зобов'язувалася амністувати вже засуджених за такі дії, відмовлялася

⁷ Згадані факти відбувалися ще до вилучення відповідних положень з Закону про Регламент Верховної Ради України.

⁸ Див.: Сто днів нової влади: моніторинг демократичності та дотримання стандартів публічної політики. – Український інститут публічної політики, <http://www.uipp.org.ua>

⁹ Найбільш показовий приклад – ратифікація т.зв. Харківських угод. Див.: НУНС збирається скасовувати Харківські угоди через суд. – Українська правда, 3 травня 2011р.

¹⁰ Див.: Маша Міщенко. В українському парламенті пішли в хід димові шапки і російський мат. – УНІАН, 27 квітня 2010р.

¹¹ Докладніше див.: Політична корупція в Україні: суб'єкти, прояви, проблеми протидії. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2009, №7, с.20.

від реприватизації, у т.ч. незаконно приватизованих підприємств, запроваджувала депутатську недоторканність для депутатів місцевих рад.

Ці положення очевидно означали політичну перемогу опозиції. Ціною було позитивне голосування фракції Партії регіонів за кандидатуру Ю.Сханурова, що дало підстави розглядати цей документ як “політичний бартер”.

Універсал національної єдності від 3 серпня 2006р.

Підписання цього документа стало наслідком парламентської кризи на початку роботи новообраної Верховної Ради V скликання, результатом якої стало створення Антикризисної коаліції і подання Президенту кандидатури В.Януковича для призначення на посаду Прем’єр-міністра. Універсал було підписано керівництвом держави та лідерами всіх парламентських фракцій, крім БЮТ.

Крім політичних декларацій загального характеру, які містили компромісні формулювання з конфліктних для влади та опозиції питань (статус мов, СЕП, НАТО), в Універсалі були положення про “створення політичних і правових умов для безперешкодної діяльності опозиції у виборних органах влади всіх рівнів” та “недопущення корупції у політиці”¹².

Практичними наслідками підписання Універсалу для опозиції стало внесення Президентом кандидатури В.Януковича на посаду Прем’єр-міністра, для В.Ющенка – призначення до складу сформованої коаліцією Уряду, крім конституційно визначених міністрів закордонних справ і оборони, ще шести міністрів від “Нашої України”. Це дало можливість Президенту зберегти певний політичний вплив на діяльність Уряду, проте, порушило конституційну логіку формування останнього.

У подальшому “президентські” міністри були поступово “витіснені” з Уряду В.Януковича, а деякі підписанти Універсалу (в різний час і з різних підстав) відкликали свої підписи під ним, внаслідок чого цей документ втратив будь-яке значення¹³.

Домовленості про дострокове припинення повноважень Верховної Ради у 2007р.

У квітні 2007р. загострилася політична криза, спричинена діями Антикризисної коаліції, спрямованими на розширення повноважень Кабінету Міністрів, звуження повноважень Президента, спроб розширення коаліції у неконституційний спосіб і створення у Парламенті конституційної більшості. 2 квітня 2007р. Президент України видав Указ про дострокове припинення повноважень Верховної Ради на підставах, не зазначених у ст.90 Конституції, яка власне й визначає підстави дострокового припинення повноважень Верховної Ради.

Внаслідок цього розпочалася широкомасштабна політична криза, до якої були залучені Конституційний Суд, інші судові органи, Генпрокуратура, правоохоронні органи. Відбувалися масові акції політичних сил і сутички за участю силових структур. Виникла реальна загроза переростання політичного конфлікту в силове протистояння.

У результаті домовленостей між Президентом, Прем’єр-міністром і Головою Верховної Ради, які представляли різні політичні сили, було прийнято рішення про дострокове припинення повноважень Парламенту в конституційний спосіб та про проведення позачергових виборів¹⁴.

До політичних домовленостей, де суб’єктами виступали Президент та опозиційні до нього сили, можна віднести і факт призначення 24 грудня 2007р. на посаду Секретаря РНБО України заступника керівника парламентської фракції опозиційної Партії регіонів Р.Богатирьової. Хоча публічно це мотивувалося потребою в об’єднанні політичних сил і суспільства в цілому, реальні мотиви лежали у площині забезпечення політичних інтересів Президента¹⁵.

Внутрішньопарламентські домовленості

У деяких випадках суб’єктами домовленостей виступали дві найбільші парламентські фракції, одна з яких перебувала в опозиції, інша – в коаліції. Такі домовленості давали можливість гарантованого прийняття певних рішень без участі інших фракцій.

Зокрема, у Верховній Раді V скликання фракція БЮТ, прагнучи прийняття законів про парламентську опозицію та про статус депутатів місцевих рад (запровадження імперативного мандата), підтримала подолання фракціями коаліції вето Президента на Закон “Про Кабінет Міністрів України”. Однак, опозиції вдалося досягти лише часткового результату, а лідери деяких фракцій коаліції вже тоді заявляли про “відсутність зобов’язань” перед опозицією¹⁶.

У Верховній Раді VI скликання, у вересні 2008р. фракція БЮТ (на той час перебувала в коаліції, а її керівник Ю.Тимошенко очолювала Уряд) спільно з опозиційною фракцією Партії регіонів проголосувала за проект закону, що обмежував повноваження Президента. Це мало наслідком прийняття фракцією НУНС рішення про вихід зі складу Коаліції демократичних сил, парламентську кризу і підписання Президентом Указу про дострокове припинення повноважень Парламенту. Однак, внаслідок політичних домовленостей між проурядовими силами, коаліцію було відновлено.

У квітні-червні 2009р. представниками БЮТ (член коаліції) та Партії регіонів (опозиція) обговорювалося питання внесення змін до Конституції, які передбачали обрання Президента у Верховній Раді¹⁷.

Таким чином, спроби досягнення політичних домовленостей між владою та опозицією (в різних форматах) здійснювалися досить часто. Іноді їх результати мали позитивний вплив на політичну ситуацію в цілому, коли наслідком переговорів було досягнення компромісних рішень, уникнення небезпечних варіантів розвитку політичного процесу, стабілізація влади та політичної ситуації в цілому. Проте, в деяких випадках вони навпаки загострювали ситуацію і призводили до політичних криз.

Як свідчить досвід, важливою негативною рисою таких домовленостей був їх непублічний характер у цілому або відмінності між публічно проголошеними мотивами та деклараціями і реальними цілями, які через них реалізовували обидві сторони.

¹² Універсал національної єдності. Текст, підписаний на круглому столі. – Українська правда, 3 серпня 2006р.

¹³ Докладніше див.: Політична корупція в Україні: суб’єкти, прояви, проблеми протидії..., с.20; 240 днів діяльності влади в новому форматі: оцінка неурядових аналітичних центрів..., с.8.

¹⁴ Докладніше див.: Політична корупція в Україні..., с.20-21.

¹⁵ Там само, с.22.

¹⁶ Див.: 240 днів діяльності влади в новому форматі..., с.9.

¹⁷ Див.: Політична корупція..., с.16.

Зазначені домовленості не призводили до формування консенсусного порядку денного або чітких “правил гри” і взаємних зобов’язань влади та опозиції. Тому вони, як правило, не мали довгострокового позитивного впливу і часто порушувались учасниками вже через невеликий проміжок часу.

3.3. ВИКОРИСТАННЯ ВЛАДИ ДЛЯ ТИСКУ НА ОПОЗИЦІЮ

Оскільки перебіг політичних процесів у 2005-2011рр. характеризувався високим рівнем конфліктності, політичні сили, які в той чи інший час контролювали владу в цілому або отримували вплив на певні її інститути, мали можливість використовувати їх для тиску на політичних опонентів. Нижче розглядаються періоди найбільш інтенсивного тиску та конкретні його прояви.

Період після президентських виборів 2004р.

Одразу після перемоги В.Ющенка на президентських виборах 2004р. нова (на той момент ще відносно єдина) команда переможців розпочала кампанію з притягнення до відповідальності осіб, залучених до фальсифікації виборів. За даними, наведеними тодішнім Міністром внутрішніх справ Ю.Луценком, після виборів 2004р. було порушено понад 1 200 кримінальних справ, винуваті у фальсифікаціях отримали від трьох до п’яти років позбавлення волі¹⁸. Однак, уже тоді було очевидно, що більшість притягнутих до відповідальності за правопорушення, здійснені під час виборчого процесу, були виконавцями або “замовниками” правопорушень нижчого рівня, тоді як ініціатори та організатори кампанії з фальсифікації, незважаючи на наявність відповідних матеріалів, не стали об’єктами кримінального переслідування¹⁹. Як зазначалося, згідно з Меморандумом порозуміння між владою та опозицією щодо цих осіб мала бути застосована амністія.

У цей же період нова влада розпочала розслідування корупційних діянь представників попередньої влади, порушивши кримінальні справи проти цілого ряду голів обласних рад і обласних державних адміністрацій, керівників державних установ (ДУС, Міністерство транспорту, ДАК “Укрзалізниця” та ін.)²⁰. Деякі представники опозиції (Є.Кушнарєв, Б.Колесников) зазнали переслідувань за активну участь у Всеукраїнському з’їзді народних депутатів і депутатів місцевих рад усіх рівнів у Севе́родонецьку 28 листопада 2004р.

Ці дії влади подекуди відбувалися з порушенням процесуальних норм і принципів презумпції невинуватості. Влада вдавалася до показових, публічних дій, що мали на меті сформувати імідж усієї попередньої влади, як завідомо “злочинної”. До цього можна віднести “витоки інформації” про підозрюваних, “виклики на співбесіди” через ЗМІ, обшуки в офісах і представництвах бізнес-структур, які підтримували тодішню опозицію та ін.²¹ Опозиційні політичні сили розгорнули активну боротьбу проти “політичних репресій”,

проводили масові акції протесту в Києві та регіонах, виходили із законодавчими ініціативами, зверталися до представників зарубіжних держав²². Разом з тим, влада заперечувала наявність політичних мотивів у переслідуваннях представників опозиції²³.

Рівень протистояння став поступово зменшуватися, мірою наростання протиріч у новій владній команді та початку сепаратних переговорів її частин з опозицією, що відбулося у положеннях згаданого вище Меморандуму порозуміння.

Дії владних структур у період 2006-2008рр.

Цей період позначився перманентними та гострими політичними кризами, змінами складу парламентської коаліції та Уряду. Так, у 2007р., під час перебування В.Януковича на посаді Прем’єр-міністра, громадський рух “Народна самооборона”, очолюваний екс-Міністром внутрішніх справ Ю.Луценком, оголосив про намір провести навесні 2007р. масові акції протесту проти дій влади у формі “маршу на Київ”.

Органи МВС, яке на той час очолював представник СПУ В.Цушко, розпочали “превентивні” дії – обшуки на квартирі Ю.Луценка та окремих активістів очолюваного ним руху, в офісах інших громадських організацій. Проти лідера “Народної самооборони” було порушено кілька кримінальних справ, активні слідчі дії з яких розпочалися саме напередодні запланованих акцій.

У квітні 2008р. Генеральна прокуратура порушила кримінальну справу тепер вже проти екс-Міністра внутрішніх справ В.Цушка за епізод із захопленням будівлі Генпрокуратури керованими ним підрозділами МВС у період політичної кризи 2007р. В.Цушко уникнув слідства через виїзд за кордон “на лікування”. Справу було закрито “за відсутністю складу злочину” після перемоги В.Януковича на виборах Президента України.

Період після перемоги В.Януковича на президентських виборах 2010р.²⁴

Цей період характеризується значним погіршенням умов діяльності опозиції в цілому, ліквідацією законодавчих гарантій прав парламентської опозиції, звуженням можливостей політичної конкуренції, зниженням рівня свободи слова і зменшенням доступу опозиції до ЗМІ, численними силовими діями проти опозиційних політиків з використанням судової системи і правоохоронних органів, тиском силових структур на інститути громадянського суспільства, обмеженням прав громадян на участь в акціях протесту і т.ін.

Кримінальні переслідування представників попередньої влади

Протягом першого року діяльності нової влади особливого поширення набула практика порушення кримінальних справ проти вищих посадовців попередньої влади, переважно тих, які представляли БЮТ чи його політичних партнерів. Зокрема, кримінальні справи

¹⁸ Див.: За фальсифікацію виборів, зокрема підкуп виборців, можна отримати до п’яти років позбавлення волі. – Інтернет-видання RIC.ua, 14 грудня 2010р.; <http://dp.ric.ua>

¹⁹ Докладніше див.: 100 днів нової влади: погляд неурядових аналітичних центрів. – Національна безпека і оборона, 2005, №5, с.27.

²⁰ Там само, с.25-26.

²¹ Див.: Політична корупція..., с.31.

²² Див.: Янукович вважає найбільшим недоліком нової влади політичні репресії. – УНІАН, 9 травня 2005р.; Более 18 тысяч людей в Украине уволены за политические убеждения – Янукович на митинге. – Интерфакс-Украина, 19 мая 2005г.; Кабмін підтримав законопроект про заборону політичних переслідувань. – УНІАН, 28 травня 2005р.; Янукович, Кравчук, Смешко и другие оппозиционеры встречались с сенаторами США. – Интерфакс-Украина, 2 июня 2005г.

²³ Див.: Политического контекста в уголовных делах против политиков в Украине нет – П.Порошенко. – Интерфакс-Украина, 21 мая 2005г.

²⁴ Докладніше про підсумки першого року діяльності нової влади у внутрішньополітичній сфері див.: Перший рік діяльності нової влади: наміри, дії, результати. Аналітична доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, 2011, №3, с.3-12.

були порушені проти колишніх Прем'єр-міністра Ю.Тимошенка, Міністра економіки Б.Данилишина, Міністра внутрішніх справ Ю.Луценка, посадових осіб ряду міністерств і відомств. Більшість із них, включно з Ю.Тимошенком та Ю.Луценком, були взяті під варту, при цьому, за висновками експертів, застосовувалися запобіжні засоби, що значно перевищують суспільну небезпеку від злочинів, в яких обвинувачуються відповідні посадовці²⁵. Нинішньою владою, як і попередньою, спростовуються політичні мотиви переслідувань²⁶.

Відповідні дії нової влади були розцінені як політичні переслідування значною частиною громадян України та представниками інших країн і міжнародних організацій²⁷. Юридичним підтвердженням цього факту стало надання Чехією політичного притулку экс-Міністру економіки України Б.Данилишину²⁸. Така ситуація стала предметом занепокоєння зарубіжних держав і міжнародних організацій, серед яких поширилася думка стосовно наявності в Україні практики "вибіркового застосування правосуддя"²⁹.

Обмеження політичної конкуренції

На фоні погіршення соціально-економічної ситуації, здійснення непопулярних для громадян заходів (підвищення комунальних тарифів, пенсійна реформа та ін.) і відповідного падіння рівня підтримки громадянами провладних політичних сил, насамперед, Партії регіонів, влада вдалася до заходів із обмеження можливостей для рівної політичної конкуренції.

Перший прецедент було створено на виборах до органів місцевого самоврядування, що мали відбутися у травні 2010р. *По-перше*, термін виборів було перенесено з 30 травня 2010р. на 31 жовтня 2010р.³⁰ Це створило часовий люфті для зміни виборчого законодавства. *По-друге*, було прийнято новий Закон "Про вибори депутатів Верховної Ради АР Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів". Цим Законом пропорційну систему виборів до низки місцевих рад було замінено на змішану, що полегшувало обрання кандидатів від влади в

одномандатних округах. З переліку суб'єктів виборчого процесу були вилучені виборчі блоки, заборонено самовисування на виборах міських голів, обмежено можливості оскарження результатів виборів та ін.³¹

Ці чинники разом з використанням владою адміністративного ресурсу, обмеженням можливостей конкурентів (у т.ч. партій, які належали до провладної більшості в Парламенті та кандидатів від них) сприяли посиленню представництва Партії регіонів в органах місцевого самоврядування в усіх регіонах України³². На думку міжнародних спостерігачів, саме новий Закон про вибори був найбільшим недоліком кампанії з місцевих виборів³³. Не маючи значних шансів на успіхи на виборах до районних рад у Києві, що також мали відбутися у 2010р., ці ради були ліквідовані рішенням підконтрольної владі більшості в Київській, чому передувало внесення змін до Закону "Про столицю України – місто-герой Київ"³⁴.

Підходи влади до прийняття нового Закону про вибори народних депутатів України також свідчать про наявність аналогічних намірів. *По-перше*, зміна виборчої системи з пропорційної на мажоритарно-пропорційну дає можливість владі сформувати парламентську більшість без отримання більшості на виборах за партійними списками³⁵. *По-друге*, з числа учасників виборів вилучаються виборчі блоки, тоді як головним конкурентом Партії регіонів за рівнем підтримки є саме Блок Юлії Тимошенко³⁶. Крім того, кримінальна справа та очікуване судове рішення стосовно лідера БЮТ можуть унеможливити її участь у виборах. З точки зору засобів реалізації інтересів влади на виборах, розглядаються також такі новели виборчого законодавства як підвищення виборчого бар'єра та унеможливлення голосування проти всіх.

Утиски свободи слова, обмеження доступу опозиції до ЗМІ³⁷

Протягом першого року діяльності нової влади суттєво погіршилася ситуація у сфері свободи слова, що позначилося на зниженні позицій України в

²⁵ Див.: Вибіркові кримінальні переслідування є ознакою недемократичної влади. – Українська Гельсінська спілка з прав людини, 22 грудня 2010р.; <http://www.helsinki.org.ua>; Експерти: арешти урядовців Тимошенка – боротьба з корупцією чи політичні репресії? – Українська Служба Голосу Америки, 26 серпня 2010р.; <http://www.voanews.com/ukrainian>

²⁶ Див.: Янукович: шалений опір скоро закінчиться. – Українська служба BBC, 28 січня 2011р.; <http://www.bbc.co.uk/ukrainian>; С.Льовочкін: Проти чиновників нинішньої влади порушили 360 справ. – РБК-Україна, 20 січня 2011р.; <http://www.rbc.ua>

²⁷ Див.: *The functioning of democratic institutions in Ukraine. Resolution 1755*. – The Parliamentary Assembly, 5 October 2010; assembly.coe.int; *European Parliament resolution on Ukraine*. – The European Parliament, 19 October 2010; [europarl.europa.eu](http://www.europarl.europa.eu); США застерігають владу України від вибіркового переслідування опозиції. – УНІАН, 4 лютого 2011р.

²⁸ Див. наприклад: Надання притулку Данилишину США вважають "дзвінком" для Києва. – УНІАН, 19 січня 2011р.

²⁹ Див.: ЄС застерігає Україну від вибіркового застосування правосуддя. – Українські Новини, 4 лютого 2011р.; Надання притулку Данилишину США вважають "дзвінком" для Києва. – УНІАН, 19 січня 2011р.

³⁰ Див.: Постанова ВР "Про призначення чергових виборів депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів у 2010 році" №2412 від 1 липня 2010р.

³¹ Докладніше див.: Звіт Комітету виборців України за підсумками моніторингу підготовки початку кампанії місцевих виборів в Україні. – Сайт Комітету виборців України, 10 вересня 2010р.; <http://www.cvu.com.ua>; Ілона Білан: Закон про місцеві вибори вигідний партії влади. – Сайт Українського незалежного центру політичних досліджень, 16 липня 2010р.; <http://www.ucipr.org.ua>

³² Див.: Результати місцевих виборів. – Українська правда, 8 листопада 2010р.; Партія регіонів взяла під контроль три чверті України. – ТСН.ua, 9 листопада 2010р.; <http://www.tsn.ua>

³³ Див.: Оцінка виборів в Україні: Захід суворо постукує олівчиком по столу. – УНІАН, 10 жовтня 2010р.; Спостерігачі від Європарламенту вказали Україні на недоліки на виборах. – УНІАН, 13 жовтня 2010р.

³⁴ Див.: Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про столицю України – місто-герой Київ" щодо порядку утворення районних рад"; Рішення Київської "Про питання організації управління районами в місті Києві" №7/4819 від 9 вересня 2010р.

³⁵ Прикладом є формування парламентської більшості на основі Блоку "За Єдину Україну!" за підсумками парламентських виборів 2002р., в той час, коли на виборах за партійними списками переміг Блок "Наша Україна".

³⁶ Тут увага акцентується саме на способі вирішення проблеми виборчих блоків – забороні їх створення, тоді як у європейській практиці існують інші підходи, зокрема, встановлення диференційованого виборчого бар'єра для партій і блоків.

³⁷ Докладніше див.: інтерв'ю з лідерами політичних партій, експертами та представниками ЗМІ в матеріалі "Опозиція в Україні: стан, умови діяльності, перспективи налагодження конструктивних відносин з владою", вміщеному в цьому журналі.

міжнародних рейтингах³⁸, заявах урядів інших держав і міжнародних організацій, в яких висловлюється занепокоєння цими процесами³⁹.

Результати моніторингу ЗМІ свідчать про значну диспропорцію висвітлення діяльності влади та опозиції на користь першої. Наприклад, за даними моніторингу політичних новин, що здійснюється Академією української преси та Інститутом соціології НАНУ, в лютому 2011р. у політичних новинах співвідношення згадувань представників влади і опозиції становило 75% до 18%, пряма мова провладних політиків на державному телеканалі УТ-1 становила 95%. За попередньої влади увага ЗМІ до влади та опозиції розподілялася більш пропорційно, навіть під час гострих політичних криз⁴⁰.

Інформаційні можливості опозиції, необхідні для виконання нею функції контролю над діями влади, зменшилися внаслідок набуття чинності 1 січня 2011р. Законом “Про захист персональних даних”⁴¹. Проте, певним позитивним кроком може стати Закон “Про доступ до публічної інформації”, прийнятий, що важливо, спільними зусиллями представників опозиційних і провладних політичних сил і підтриманий конституційною більшістю депутатів.

Використання правоохоронних органів для протидії опозиції

Після зміни влади правоохоронні органи почали значно активніше використовуватись як засіб протидії опозиції та опозиційно налаштованим громадянам, проведенню акцій протесту, залякування та переслідувань опонентів діючої влади.

Наприклад, СБУ суттєво посилює увагу до громадянського суспільства та його інститутів, представників ЗМІ, зарубіжних фондів та ін. МВС почало активно залучатися до перешкоджання проведенню акцій протесту опозиційними силами, громадськими організаціями, простими громадянами⁴², переслідування учасників таких акцій⁴³. У підходах правоохоронних органів до представників провладних і опозиційних політичних сил простежується явно асиметричний підхід⁴⁴.

За даними моніторингу протестної активності в Україні, після президентських виборів значно зросла кількість репресивних дій з боку влади стосовно учасників таких акцій⁴⁵. Найбільш показовими є численні

затримання учасників “податкового майдану” та порушення справи проти організаторів цієї акції за пошкодження покриття на Майдані незалежності в Києві⁴⁶. Водночас слід зазначити, що під час політичних криз 2007-2008рр. аналогічні дії неодноразово здійснювали представники опозиційної на той час Партії регіонів, проте жодних санкцій з боку правоохоронних органів проти них вжито не було.

Прокуратура України відіграє головну роль у кримінальному переслідуванні опозиційних політиків. Її діяльність викликає численні протести з приводу порушень в їх розслідуванні⁴⁷, застосуванні “подвійних стандартів” під час розгляду звернень представників провладних і опозиційних сил⁴⁸ та ін.

3.4. ГРОМАДСЬКА ДУМКА ПРО ВІДНОСИНИ ВЛАДИ І ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ

Відносини влади та опозиції. На думку відносної більшості опитаних, взаємини влади та опозиції носять характер відкритої конфронтації, менші частки респондентів оцінюють їх як приховану конфронтацію чи співпрацю з окремих питань і лише 1% – як конструктивну співпрацю. Четверть опитаних вважають, що між владою і опозицією немає ні співпраці, ні конфронтації. Нинішня ситуація суттєво відрізняється від 2002р., коли число тих, хто відзначав відкрити конфронтацію, було майже вчетверо меншим (діаграма “Оцінка характеру відносин між владою та опозицією в Україні”, с.38).

Понад половина громадян погоджуються з тим, що в Україні влада намагається придушити опозицію, використовуючи будь-які засоби, не згодні з цим менше третини опитаних. Практично однакові частки респондентів згодні і не згодні з твердженням, що опозиція намагається завдати шкоди владі, використовуючи будь-які засоби. Лише один з десяти респондентів вважає, що опозиція і влада в Україні конструктивно співпрацюють, тоді як переважна більшість не згодні з цим твердженням (діаграма “Наскільки Ви згодні з наведеними твердженнями стосовно діяльності опозиційних структур?”, с.9).

Серед симпатиків опозиції переважна більшість дотримуються думки, що влада намагається придушити опозицію, використовуючи будь-які засоби, тоді як серед прихильників провладних політичних сил із цим твердженням згодні лише 26,9%. І навпаки, серед

³⁸ Див.: У рейтингу свободи слова Україна впала на 42 позиції і посіла 131 місце. – УНІАН, 20 жовтня 2010р.

³⁹ Див.: Червоненко В. Розгромна критика української влади. Повний текст резолюції Європарламенту (переклад Главкому). – Главком, 25 листопада 2010р.; Резолюція ПАРЄ “Функціонування демократичних інститутів в Україні” №1755. – Українська правда, 6 жовтня 2010р.

⁴⁰ Див. для порівняння: “Моніторинг політичних новин: основні результати. Травень 2007р.”, “Моніторинг політичних новин: основні результати. Грудень 2010р. – Лютий 2011р.”. – Сайт Академії української преси; <http://www.aup.com.ua>

⁴¹ Див.: УГСПЛ: Закон Про захист персональних даних є вагомим кроком для побудови тоталітаризму. – Українська Гельсінська спілка з прав людини, 25 червня 2010р.

⁴² Наприклад: блокування автобусів, недопущення мітингуючих, силові дії. Див.: Міліція не пустила до Києва 140 автобусів з учасниками акції протесту? – УНІАН, 22 листопада 2010р.; Профспілка: за податковий Майдан переслідують таксистів. – УНІАН, 19 січня 2011р.; Підприємницький Майдан: новий оберт. – УНІАН, 15 лютого 2011р.

⁴³ Див.: Рада підприємців при ВР вимагає припинити тиск на активістів Майдану. – УНІАН, 19 січня 2011р.

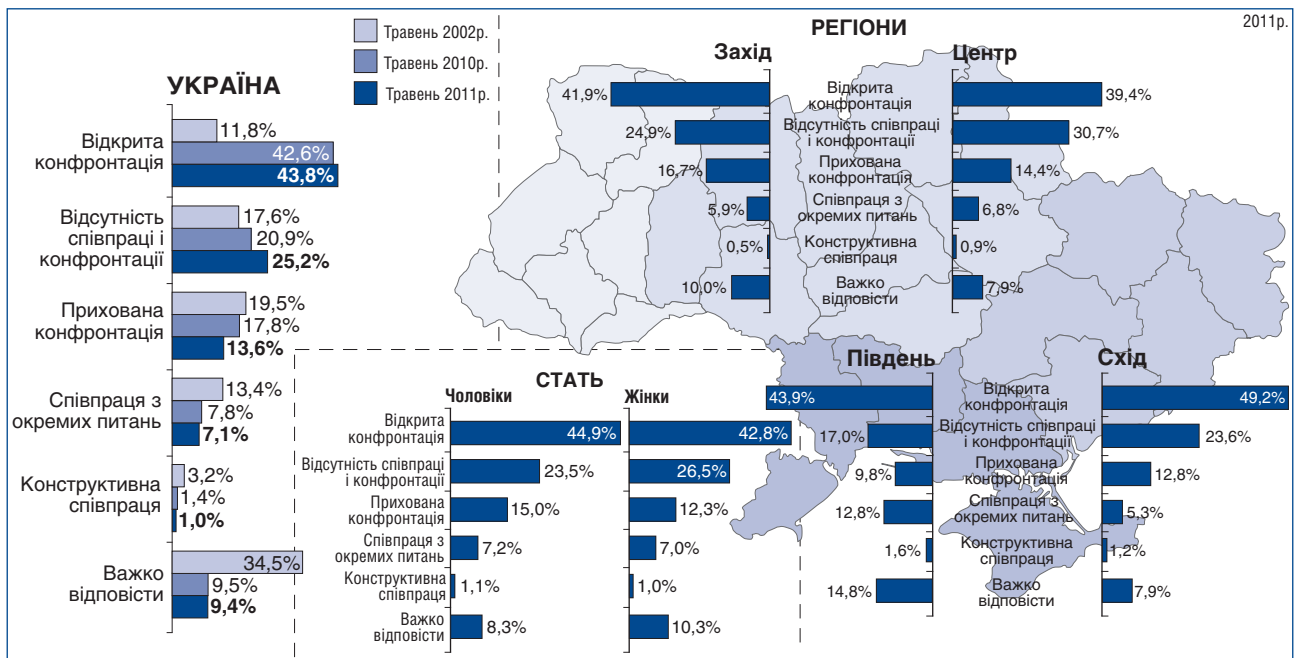
⁴⁴ Див.: Заява ВО “Тризуб” імені Степана Бандери щодо масових арештів. – Сайт “Бандерівець”, 10 січня 2011р.; <http://banderivets.org.ua>; Около сотни “свободовцев” пикетируют Администрацию Президента с требованием прекратить политические репрессии. – Интерфакс-Украина, 14 января 2011г.

⁴⁵ Див.: Протестувати в Україні стало небезпечніше: з приходом нової влади репресій побільшало. – Центр дослідження суспільства, <http://cedos.org.ua>

⁴⁶ Див.: Міліція допитує понад 100 активістів “податкового Майдану”. – Українська правда, 14 січня 2011р.

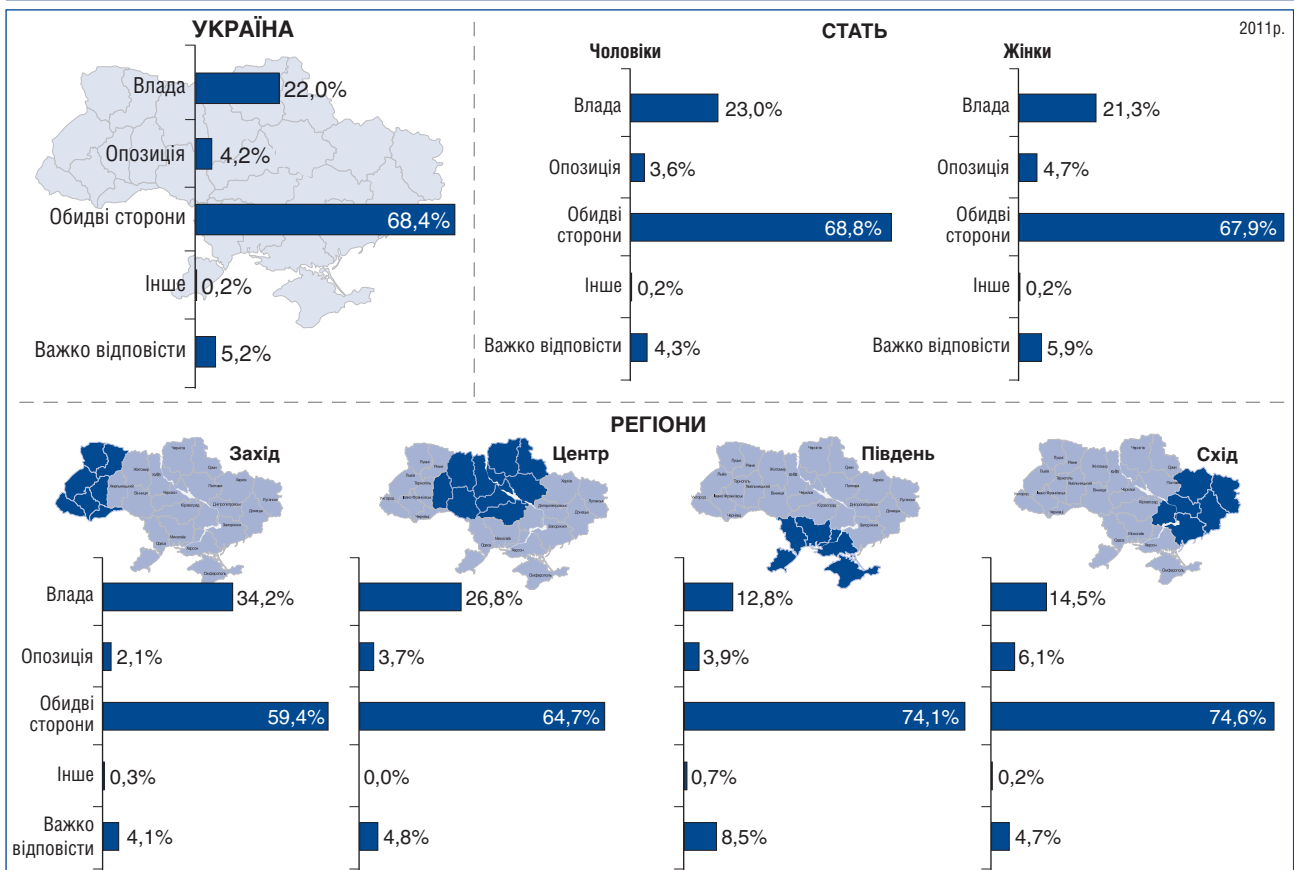
⁴⁷ Див.: Омбудсмен: права Луценка грубально порушили. – Українська правда, 14 січня 2011р.; Луценко скаржиться, що за ґратами тримають, а читати не дають. – УНІАН, 2 березня 2011р.; У Тимошенко звинувачують Генпрокуратуру у “махлюванні”. – Українська правда, 2 червня 2011р.

⁴⁸ Наприклад: Постраждалий в парламентському конфлікті 27 квітня 2010р. народний депутат від НУНС О.Доній заявив, що його, станом на 22 грудня 2010р., не було визнано потерпілим. Водночас проти опозиціонерів прокуратура 14 травня порушила кримінальну справу за фактом незаконного впливу на голову Верховної Ради та народних депутатів з метою перешкодити виконанню ними службових обов’язків. Див.: Депутати “БЮТ-Батьківщина” та НУНС залишили сесійну залу. – УНІАН, 22 грудня 2010р.; Єфремов: прокуратура допитує всіх нардепів від ПР. – УНІАН, 21 січня 2011р.

Оцінка характеру відносин між владою та опозицією в Україні,
% опитаних

прихильників опозиції помітно менше, ніж серед прихильників провладних сил, тих, хто вважає, що опозиція намагається зашкодити владі в будь-який спосіб (15,7% і 72%, відповідно). Однак і прихильники влади, і прихильники опозиції майже однаково часто вказують на відсутність конструктивної співпраці між владою та опозицією.

Відповідальність за відсутність співпраці між опозицією та владою більшість громадян покладають на обидві сторони, 22% – більшу відповідальність приписують владі і лише 4,2% – опозиції. Такий розподіл відповідей є характерним для усіх регіонів України (діаграма “Хто має нести відповідальність за неконструктивний характер відносин між владою та опозицією?”).

Хто має нести відповідальність за неконструктивний характер відносин між владою та опозицією?
% опитаних

Більшість прихильників провладних партій покладають відповідальність на обидві сторони, на опозицію її покладають удвічі більше респондентів, ніж на владу. Своєю чергою, майже половина прихильників опозиції покладають відповідальність на владу, 45,1% – на обидві сторони, і лише 1,8% – на опозицію.

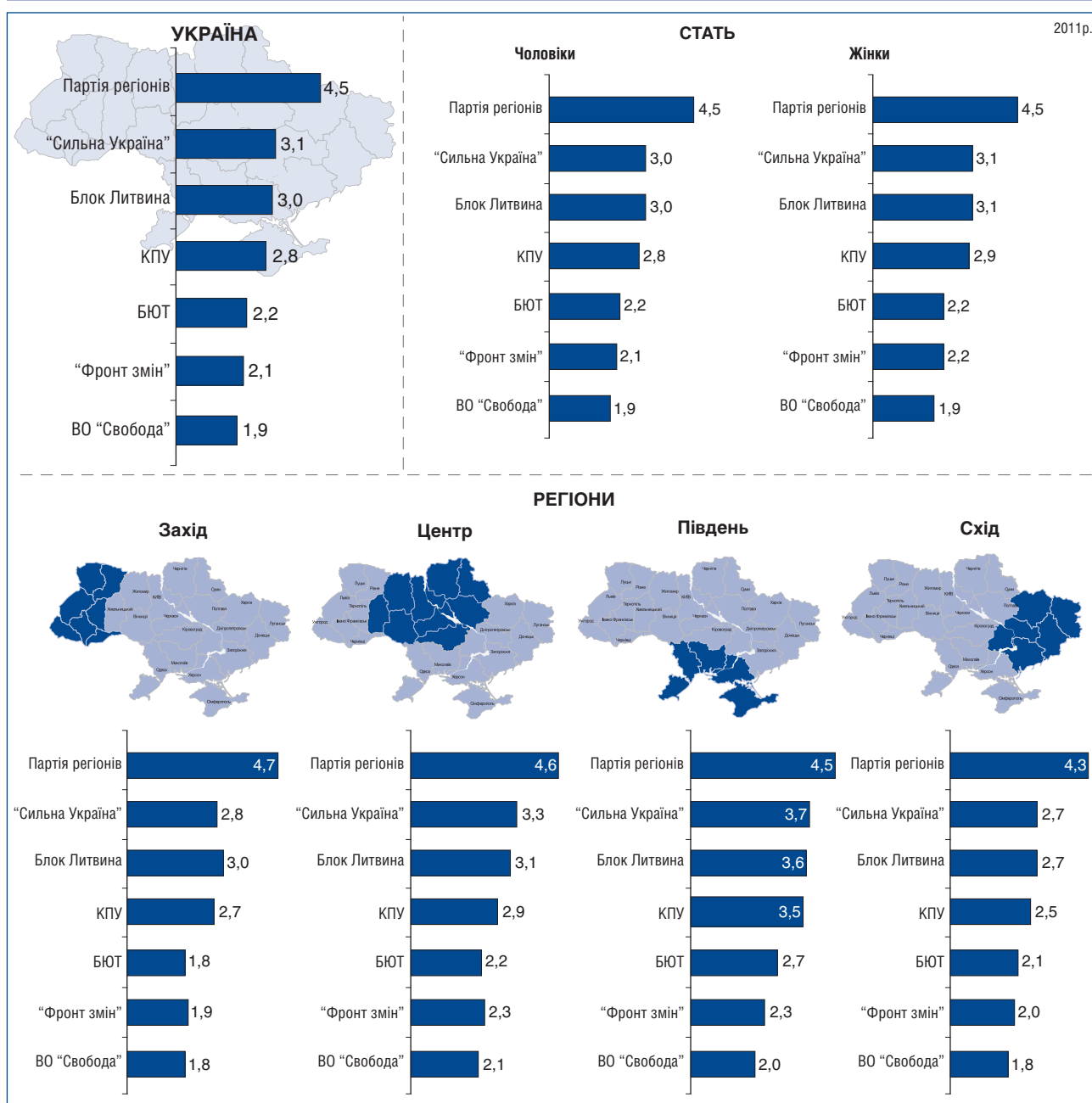
Вплив опозиції на ухвалення державних рішень. Оцінюючи міру впливу опозиції та провладних партій на ухвалення державних рішень за п'ятибальною шкалою, вплив БЮТ був оцінений в середньому 2,2 балами, "Фронт змін" та ВО "Свобода" – відповідно 2,1 і 1,9 балами. На думку громадян, найбільший вплив на ухвалення державних рішень має Партія регіонів, вплив партнерів по парламентській більшості – КПУ і Блок Литвина – оцінюється

істотно нижче (діаграма "Наскільки впливають на ухвалення державних рішень наведені політичні сили?").

Рівень захищеності прав опозиції. Лише 15,5% респондентів однозначно згодні з тим, що права опозиції в Україні захищені (у травні 2010р. – 23,3%). Порівняно з цим періодом зросла частка тих, хто вважає, що її права не захищені або захищені частково.

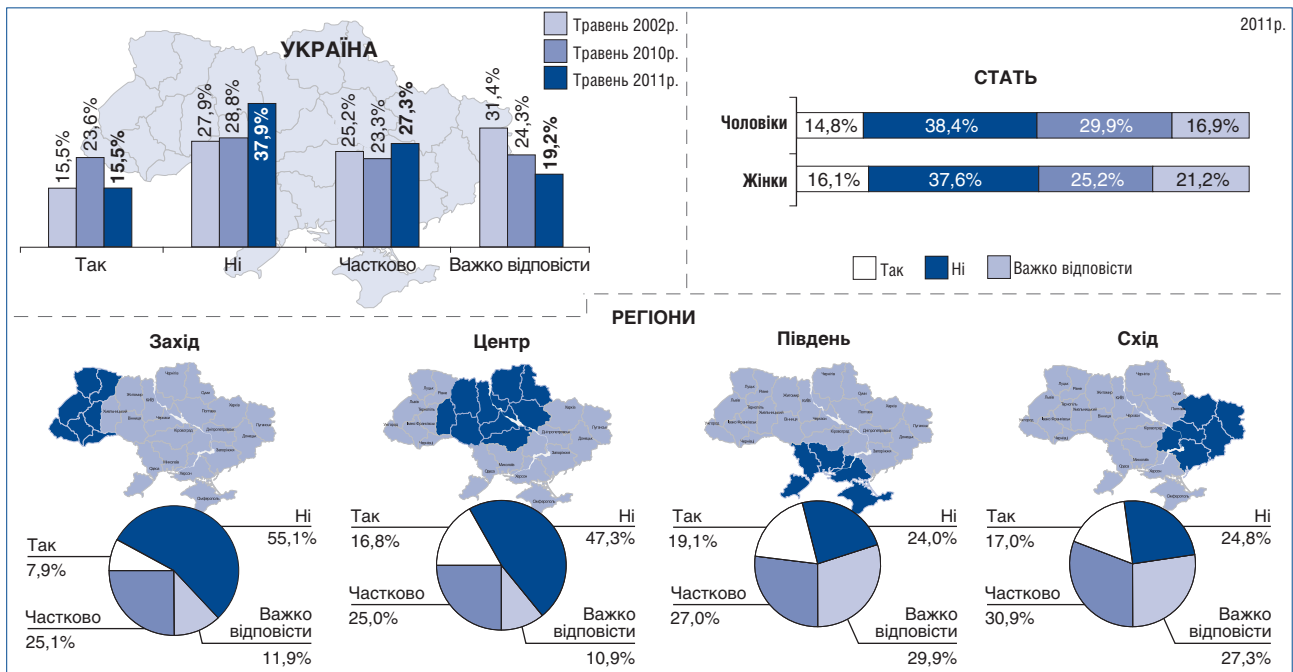
Навіть серед прихильників провладних політичних сил менше третини однозначно погоджуються, що права опозиції захищені, понад третини вважають, що ці права захищені частково, і 12,5% – що незахищені. Серед прихильників опозиційних сил переважає думка, що права опозиції не захищені (діаграма "Чи захищені права опозиції в Україні?", с.40).

Наскільки впливають на ухвалення державних рішень наведені політичні сили?*
середній бал

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що політична сила не впливає, а "5" – має максимальний вплив.

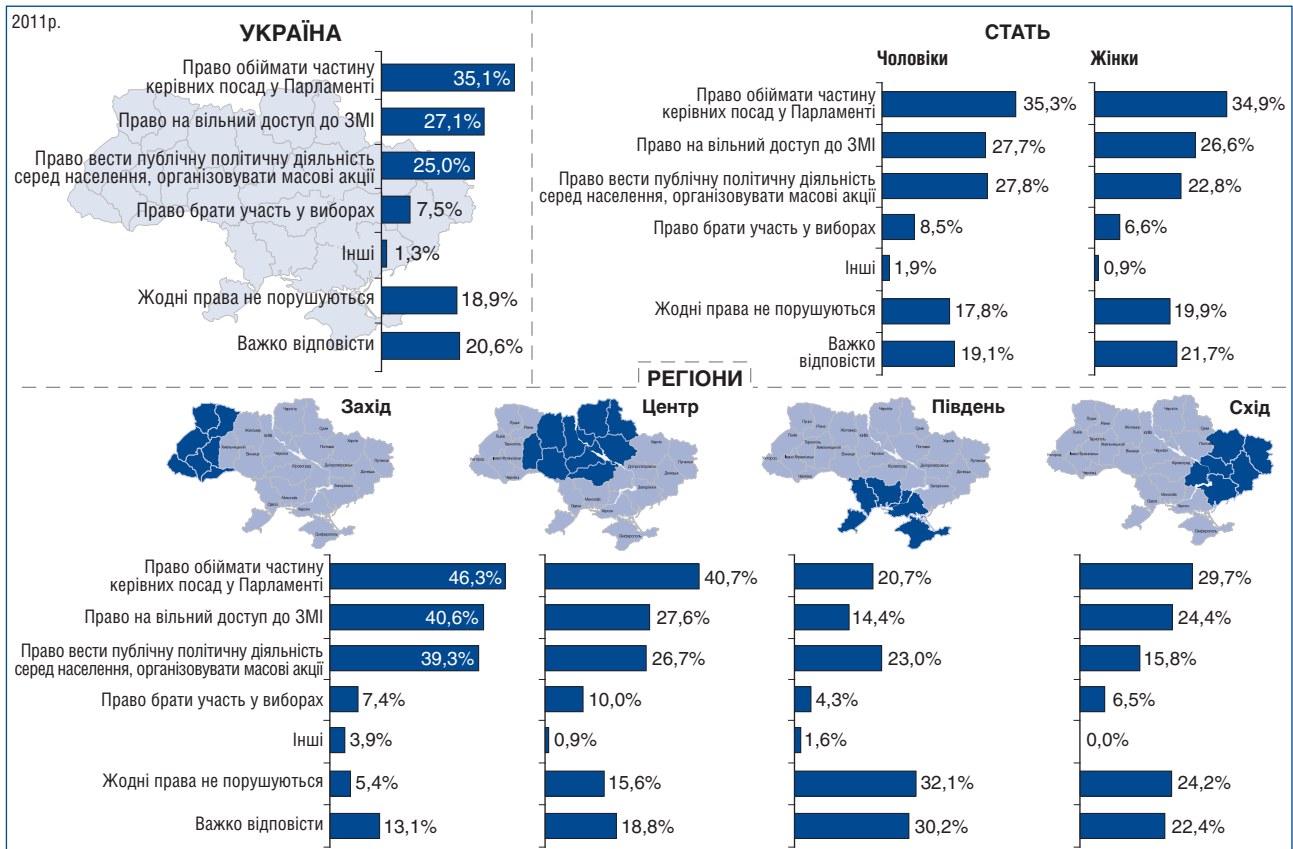
Чи захищені права опозиції в Україні? % опитаних

Найчастіше, на думку громадян, порушується право опозиції обіймати частину керівних посад у Парламенті, право на вільний доступ до ЗМІ, право вести публічну політичну діяльність серед населення, організовувати масові акції (діаграма “Які права опозиції в Україні порушуються найбільшою мірою?”).

Хоча респонденти частіше не погоджуються з твердженням, що нова влада намагається позбавити опозицію можливості представляти свою точку зору у ЗМІ, більшість громадян не згодні також із тим, що опозиція стала частіше присутньою в теле- та радіоефірі. Так само більшість не згодні, що за нової влади новини

Які права опозиції в Україні порушуються найбільшою мірою?*

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

по телебаченню і радіо стали об'єктивнішими (діаграма "Чи згодні Ви з наведеними твердженнями?").

Використання правоохоронних органів проти опозиції, політичні репресії

Більшість опитаних вважають, що правоохоронні органи більш жорстко ставляться до представників опозиційних політичних сил і більш м'яко – до провладних. Цю думку поділяють абсолютна більшість громадян на Заході і в Центрі, відносна більшість – на Півдні і Сході (діаграма "Чи однаково ставляться

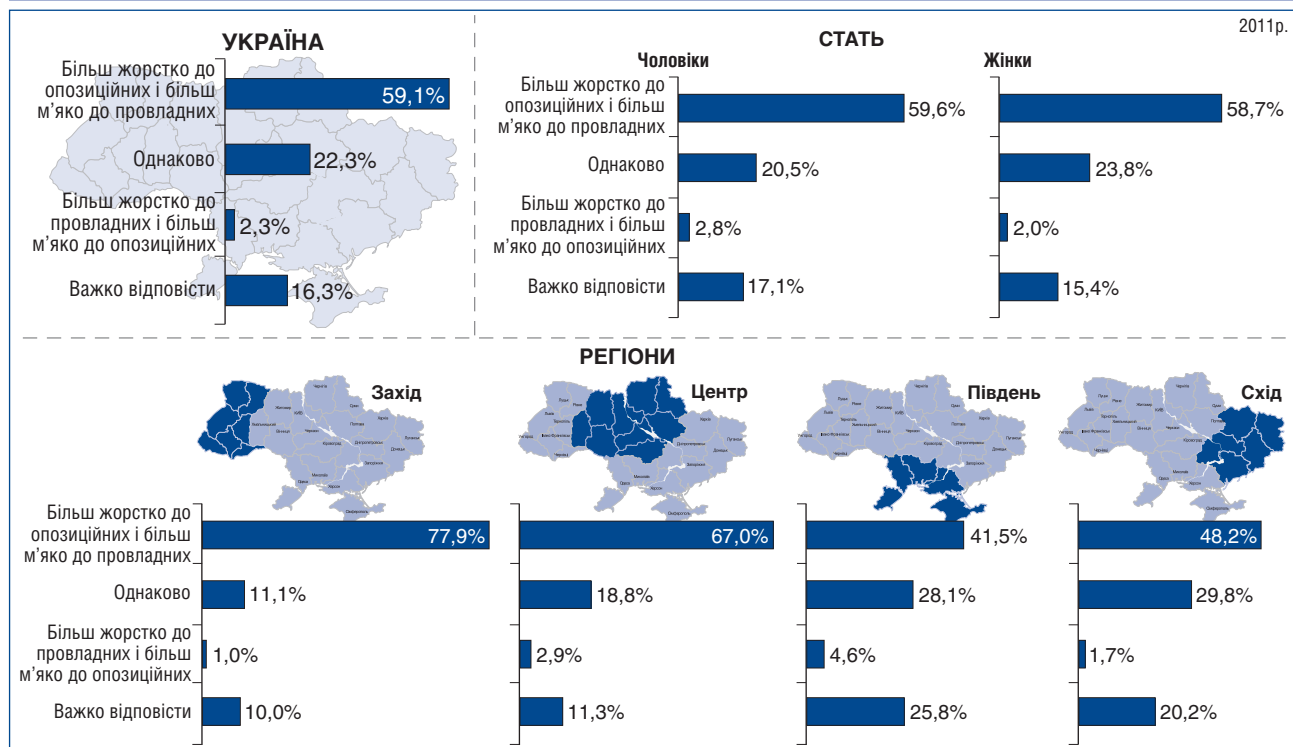
правоохоронні органи до представників провладних та опозиційних політичних сил?").

Більшість опитаних згодні з твердженням, що кримінальні справи, порушені проти багатьох колишніх високопосадовців, використовуються для боротьби з політичними опонентами. Лише 8,8% респондентів пояснюють це тим, що представники колишньої влади порушували закон, а представники нинішньої влади не порушують його, 14,8% – тим, що кримінальні справи проти представників діючої влади не висвітлюються у ЗМІ (діаграма

Чи згодні Ви з наведеними твердженнями?
% опитаних

УКРАЇНА		РЕГІОНИ				ОСВІТА				СТАТЬ	
		Захід	Центр	Південь	Схід	Неповна середня	Середня або середня спеціальна	Вища або незакінчена вища	Чоловіки	Жінки	
Нова влада намагається позбавити опозицію можливості представляти свою точку зору у ЗМІ	Згоден	52,1	39,1	18,0	25,1	22,7	34,4	34,9	36,9	31,2	
	Не згоден	27,4	40,8	60,0	42,6	52,5	41,4	40,2	41,1	42,3	
	Важко відповісти	20,5	20,0	22,0	32,3	24,8	24,2	24,9	22,0	26,5	
За нової влади новини по телебаченню і радіо стали об'єктивнішими	Згоден	11,6	18,2	27,2	34,1	31,9	23,9	21,0	23,4	23,5	
	Не згоден	74,8	67,0	56,1	40,8	48,9	59,1	58,5	60,7	56,3	
	Важко відповісти	13,6	14,8	16,7	25,1	19,1	17,0	20,5	15,9	20,2	
Опозиція стала частіше присутньою в теле- та радіоефірі	Згоден	7,7	17,7	20,3	35,0	21,3	23,0	19,8	22,3	21,4	
	Не згоден	77,9	67,4	62,3	40,9	61,0	60,9	57,2	61,8	58,5	
	Важко відповісти	14,4	14,8	17,4	24,0	17,7	16,1	23,0	15,8	20,1	

Чи однаково ставляться правоохоронні органи до представників провладних та опозиційних політичних сил?
% опитаних

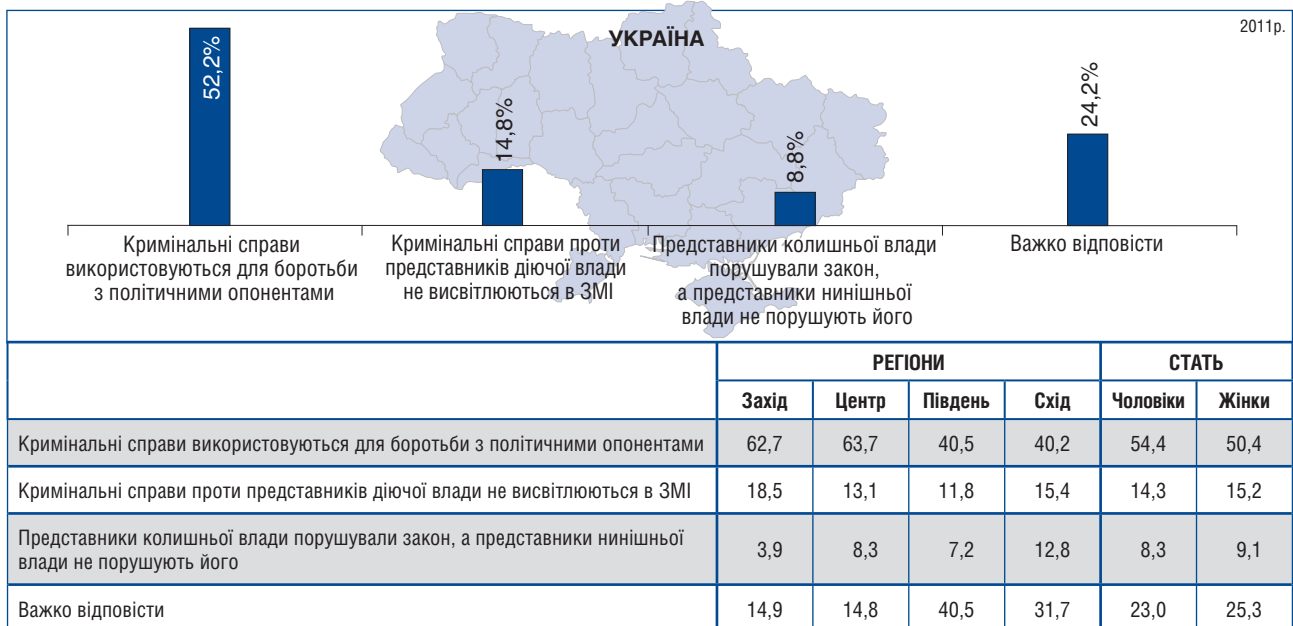

“Деякі опозиційні політики заявляють, що останнім часом правоохоронні органи порушили кримінальні справи...”).

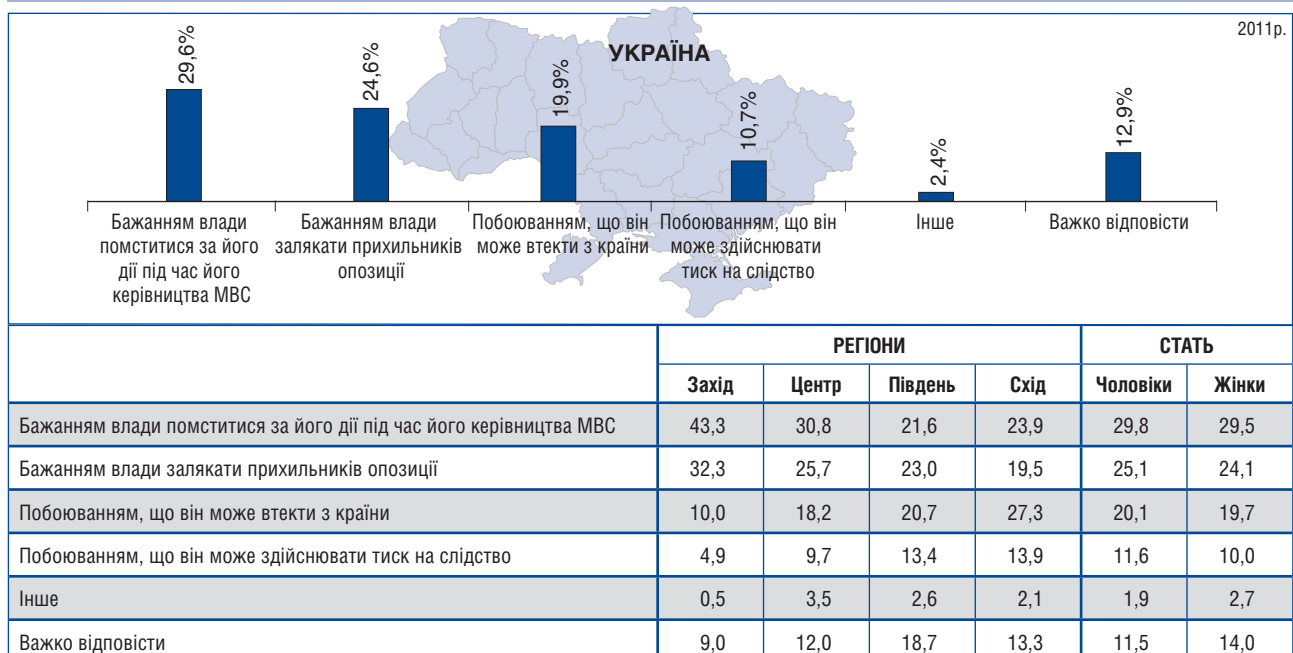
Політична мотивація вбачається більшістю громадян і в утриманні під вартою колишнього Міністра внутрішніх справ Ю.Луценка. Відносно більшості частки респондентів вважають, що такі дії насамперед зумовлені бажанням влади помститися за його дії під час керівництва МВС та бажанням влади залякати прихильників опозиції (діаграма “Колишній Міністр внутрішніх справ Ю.Луценко кілька місяців утримується під вартою...”).

Майже половина опитаних вважають, що діюча влада вдається до політичних репресій, не згодні з цим менше третини респондентів. З тим, що влада застосовує репресії до опозиції, згодні більшість жителів Заходу і Центру. Думки жителів Півдня і Сходу розділилися майже навпіл. Серед прихильників опозиції наявність політичних репресій визнають переважна більшість респондентів, серед прихильників провладних сил – чверть (діаграма “Чи вдається діюча влада до політичних репресій?”).

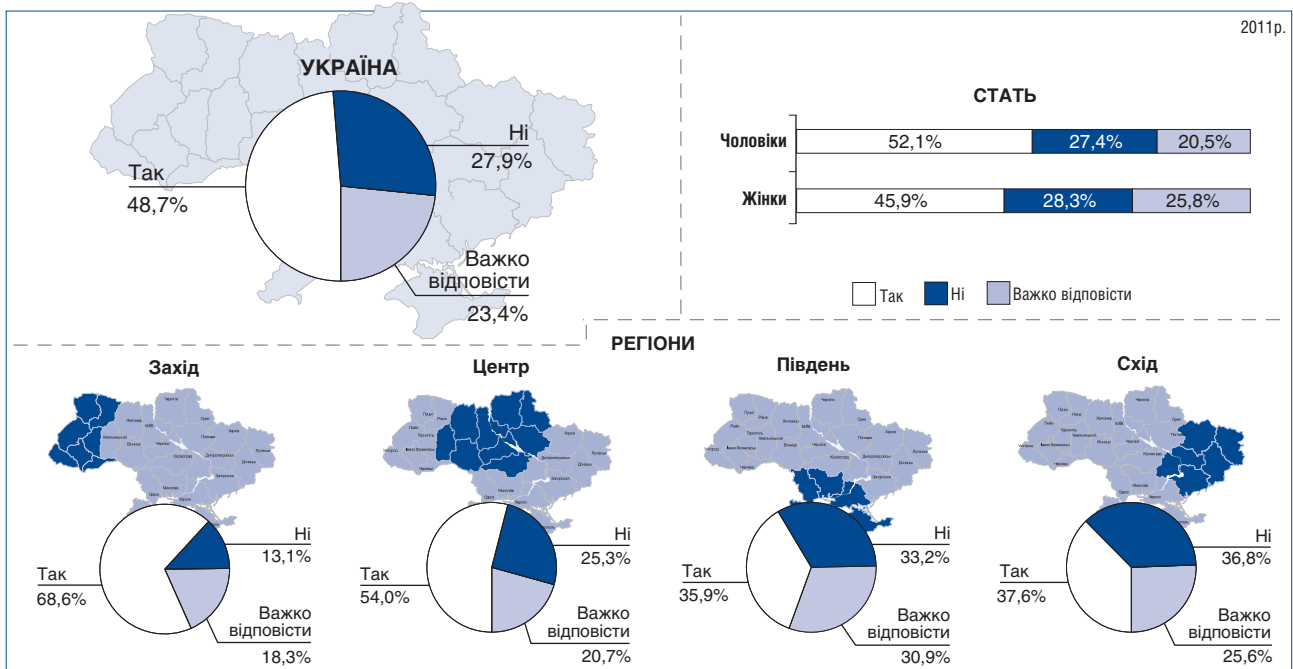
Деякі опозиційні політики заявляють, що останнім часом правоохоронні органи порушили кримінальні справи проти багатьох колишніх високопоставлених чиновників. Водночас, проти високопоставлених представників діючої влади кримінальні справи не порушуються (а якщо й порушуються, то про них невідомо громадськості). У чому полягає головна причина такої ситуації?
% опитаних

Колишній Міністр внутрішніх справ Ю.Луценко кілька місяців утримується під вартою, поки триває слідство, навіть незважаючи на погіршення стану його здоров'я. Чим у першу чергу зумовлені такі дії стосовно Ю.Луценка?
% опитаних

Чи вдається діюча влада до політичних репресій? % опитаних

ВИСНОВКИ

Відносини влади та опозиції у 2005-2011рр. значною мірою формувалися під впливом виборчої кампанії 2004р., що зумовило напруженість у відносинах між політичними силами, які підтримували у II турі виборів різних кандидатів. У подальшому до цього додався конфлікт у середині “помаранчевої” команди, що внесло додатковий елемент напруженості.

Відносини між парламентськими більшістю і меншістю мали нестабільний характер, частими явищами були як періоди крайнього антагонізму, так і певної ситуативної співпраці, зумовленої тимчасовим збігом інтересів. У періоди стабілізації Парламенту меншість мала певні можливості впливу на реалізацію законотворчої та інших функцій Верховної Ради, однак протягом останнього періоду її вплив обмежено до мінімуму. Разом з тим, опозиція не завжди використовувала наявні у неї можливості критики влади та вироблення альтернатив її діям.

Значним негативним моментом у відносинах парламентських більшості та меншості стали спроби силового вирішення конфліктних ситуацій, блокування роботи Парламенту. До таких дій вдавалися як опозиційні фракції, так і ті, що належали до складу коаліції. Узвичаєння таких подій, в кінцевому підсумку, призвело до брутального використання сили, нанесення тілесних ушкоджень парламентарями колегам, що взагалі є безпрецедентним фактом. Усе це сприяло зниженню рівня підтримки громадянами дій як парламентських більшості та меншості, так і Парламенту загалом.

Постійні конфлікти між політичними силами, що перебували при владі і в опозиції, владними інститутами, в яких вони були представлені, а також гострі політичні кризи спонукали владу та опозицію до спроб досягнення формальних і неформальних домовленостей. Подекуди їх результати мали позитивний вплив на політичну ситуацію, проте в деяких випадках вони навпаки загострювали ситуацію і призводили до політичних криз.

Як свідчить досвід, важливою негативною рисою таких домовленостей був їх непублічний характер у цілому або відмінності між публічно проголошеними мотивами та деклараціями і реальними цілями, які через них реалізовували обидві сторони. Зазначені домовленості не призвели до формування консенсусного порядку денного або чітких “правил гри” і взаємних зобов’язань влади та опозиції. Тому вони, як правило, не мали довгострокового позитивного впливу та часто порушувалися учасниками вже через невеликий проміжок часу.

Політичні сили, що перебували при владі, подекуди вдавалися до тиску на політичних опонентів, репресивних дій з використанням силових структур. Рівень такого тиску був високим одразу після перемоги В.Ющенка на президентських виборах. Проте зараз вплив такого тиску значно зріс, що зумовлюється як концентрацією влади у Президента В.Януковича після його перемоги на президентських виборах і поверненням до Конституції 1996р., так і особливостями політичної культури нової владної команди – прагненням до політичного реваншу, переважанням політичної доцільності та економічних інтересів над принципами демократії й верховенства права.

Це зумовлює відмінність попередньої і нинішньої владних команд у використанні недемократичних практик. Якщо попередня влада застосовувала силу, то вона була спрямована безпосередньо проти політичних опонентів. При цьому, зберігалися рівень свободи слова та інших демократичних прав і свобод, умови для вільної політичної конкуренції. Нинішня влада здійснює силовий тиск не лише на опонентів, але й на громадянське суспільство, ЗМІ, припускається обмежень прав громадян на протест проти її дій, намагається звузити простір політичної конкуренції.

Таке ставлення до опозиції (як політичної, так опозиції в суспільстві в цілому) є дуже загрозливим для демократичного розвитку України. ■

4. ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

ВИСНОВКИ

Період 2005-2011рр. в Україні характеризується високою інтенсивністю політичних процесів. Відбулися суттєві зміни в конституційно-правовому полі держави, політичній і партійній системах, характері політичного устрою в цілому. Головними суб'єктами цих дій були політичні сили (партії і блоки), які через участь у виборах отримували контроль над тими чи іншими владними інститутами, чи, відповідно, опинялися в опозиції.

Зміни моделі організації та функціонування влади після конституційної реформи 2004р. ускладнили визначення політичних сил у координатах “влада-опозиція”, створивши можливість для існування різних опозицій не лише за змістовним (програмно-ідеологічним), а й за інституційним критерієм. Стало можливим взаємне протистояння політичних сил, які одночасно були представлені в різних інститутах влади. Повернення до Конституції в редакції 1996р. відновило моноцентричну модель влади, за якої опозиційність визначається через ставлення до Президента України та його політичного курсу.

Діяльність опозиції формувалася під впливом багатьох факторів. Не останню роль відіграли особливості партійної системи України загалом. Насамперед, ідеться про вплив на діяльність партій інтересів провідних фінансово-промислових груп, відсутність стабільної соціальної бази, слабкість програмно-ідеологічних засад, надмірну значущість лідерського чинника та ін.

Опозиційні (як і провладні) політичні партії використовували для мобілізації виборців переважно популістські підходи, експлуатували наявний соціокультурний поділ суспільства. Водночас поза увагою партій залишилися питання вироблення й практичної реалізації механізмів представництва соціальних груп, взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

У сфері правового вноормування статусу, гарантій і прав опозиції на певному етапі відбулися позитивні зміни. Досягненням конституційної реформи 2004р. стало закріплення гарантій і прав діяльності парламентської опозиції шляхом ухвалення спочатку Акта про Регламент Верховної Ради України, а згодом – Закону про Регламент, що наблизило Україну до європейських стандартів як за формою, так і за змістом уноормування прав парламентської меншості.

Однак наступне відновлення дії Конституції в редакції 1996р. і скасування відповідних положень Закону про Регламент призвели до ситуації, коли права парламентської меншості виявилися законодавчо незахищеними. Значною мірою це

стало наслідком специфічних політичних підходів нової парламентської більшості до опозиції, невизнанням останньої невід’ємною складовою демократичної політичної системи.

На цей час питання правового вноормування гарантій і прав парламентської опозиції так і залишається невирішеним, хоча про необхідність захисту прав опозиції неодноразово заявляв і Президент України. Є два реальні шляхи розв’язання проблеми: внесення змін до Закону “Про Регламент Верховної Ради України” (відновлення відповідних положень) або остаточне ухвалення законопроекту про парламентську опозицію, який перебуває на розгляді в Парламенті. Однак, реалізація будь-якого варіанту залежить від наявності у влади політичної волі.

Відносини влади й опозиції протягом останніх семи років будувалися, не останньою чергою, за інерцією протистояння у виборчій кампанії 2004р. Збільшували напруженість у взаєминах між вищими владними інститутами суперечності, закладені конституційними змінами 2004р., міжособистісна конкуренція лідерів політичних сил у період виборчих кампаній і підготовки до них. Внаслідок цього досліджуваній період відзначався гострими і тривалими політичними кризами, змінами політичних сил при владі та в опозиції.

Посилення ролі Верховної Ради, надання парламентській коаліції права формування Уряду за участі Президента значною мірою відбилися на взаєминах між парламентськими більшістю й опозицією. За умов високого загального рівня конфліктності політичних процесів, ці відносини мали нестабільний характер, періоди крайнього загострення чергувалися з періодами тимчасової стабілізації.

За винятком останнього року, парламентська опозиція мала певні, а часом – сприятливі, умови для реалізації своїх повноважень у Парламенті. Проте після президентських виборів 2010р. і формування пропрезидентської більшості, парламентська опозиція практично позбавлена можливостей впливу на законодавчий процес, якість якого погіршується, адже відкидаються запропоновані опозицією альтернативні рішення. Також суттєво обмежено вплив опозиції на реалізацію контрольної та інших функцій Верховної Ради, зменшено можливості парламентського контролю над діями виконавчої влади.

Внаслідок цього обмежено виконання Парламентом його представницької функції, оскільки реально залишаються непередставленими інтереси громадян, які на виборах підтримали опозиційні партії. У кінцевому підсумку це знижує

ефективність дій влади, рівень її підзвітності й прозорості для суспільства, а загалом – знівельовано роль Парламенту.

Постійні конфлікти між провладними та опозиційними силами, періодичні гострі політичні кризи спонукали владу й опозицію до спроб досягнення формальних і неформальних угод. Ситуативні, сепаратні домовленості деяких опозиційних сил із владою часто йшли на шкоду іншим складовим опозиції. Такі домовленості загалом не були стійкими і не призвели до формування консенсусного політичного порядку денного або чітких “правил гри” і взаємних зобов’язань влади й опозиції. Наслідками таких дій стали критичне ставлення громадян до політичних партій, у т.ч. опозиційних, суттєве зниження рівня суспільної підтримки багатопартійності загалом, а також суспільний запит на появу якісно нових політичних сил.

Політичні сили, що перебували при владі, вдавалися до тиску на політичних опонентів, у т.ч. з використанням силових структур. Особливо характерним це було для періодів одразу після президентських виборів 2004р. і 2010р. Однак, якщо після обрання Президентом В.Ющенка цей часовий проміжок тривав відносно недовго – до вересня 2005р., то після обрання Президентом В.Януковича силовий тиск на опозицію набув характеру стійкої тенденції, що спостерігається й нині.

Ці періоди відрізняються тим, що “помаранчева” влада здійснювала тиск і застосовувала силу безпосередньо проти політичних опонентів, тоді як у цілому рівень забезпечення політичних прав і свобод, у т.ч. свободи слова, був досить високим, існували можливості для вільної політичної конкуренції, про що свідчать результати виборів 2006р. і 2007р. та їх оцінки світовою спільнотою.

Нинішня влада, на відміну від попередньої, застосовує репресивні заходи не лише до опозиційних сил та їх лідерів, а й до інститутів громадянського суспільства, громадських активістів і простих громадян, публічно незгодних з діями влади. У країні знизився рівень свободи слова і ЗМІ, влада обмежує громадян у реалізації їх права на проведення публічних акцій протесту, намагається створити для себе переваги в політичній конкуренції, використовуючи надані їй повноваження та можливості.

Можна констатувати, що в Україні склалася кризова ситуація із забезпеченням прав опозиції. Законодавчих гарантій діяльності парламентської опозиції немає. Опозиція позбавлена можливостей захисту своїх прав через суд, з огляду на його підконтрольність владі. Понад те, правоохоронні органи, прокуратура та суд щодо опозиції виступають складовими єдиного репресивного механізму держави.

Ця ситуація також негативно впливає на можливість виконання Президентом України функцій

гаранта додержання прав і свобод людини і громадянина стосовно опозиції через те, що він є “почесним лідером” головної провладної політичної партії.

Конституційний Суд після ухвалення низки політично вмотивованих рішень не може вважатися незалежним від влади, здатним об’єктивно виконувати функцію конституційного контролю. Інститут Омбудсмена не є настільки впливовим, щоб реально змінювати на краще ситуацію з порушенням прав опозиції. Позбавлена можливостей захисту своїх прав у межах України, опозиція змушена апелювати до міжнародних організацій і демократичних держав.

Продовження тиску влади на опозицію, конфронтація між ними можуть мати загрозливі наслідки для держави. З одного боку, влада, продовжуючи діяти за попередньою логікою, має бути свідомою того, що в разі зміни ситуації, репресивний апарат працюватиме проти неї. Усвідомлення цього може спонукати її до спроб законсервувати своє перебування при владі через створення для опозиції нерівних умов політичної конкуренції, усунення найвпливовіших політичних сил або їх лідерів від участі у виборах чи фальсифікацій їх результатів.

З іншого боку, відсутність легальних можливостей і умов для публічної політичної діяльності спонукатиме опозицію до радикалізації, використання значного суспільного невдоволення владою, протестного потенціалу. За певних умов і приводів (різке погіршення соціально-економічної ситуації, фальсифікація результатів виборів та ін.) це може призвести до прояву масового суспільного протесту та дестабілізації ситуації в державі з непередбачуваними наслідками.

Поки що відносини між владою й опозицією в Україні не перетнули межу, за якою поглиблення конфронтації та її переростання у відкритий конфлікт, є невідворотним. Однак, ця межа є дуже близькою. Тому подальший розвиток подій залежатиме від усвідомлення цієї обставини обома сторонами і наявності у них політичної волі для початку діалогу.

Разом із тим, налагодження цивілізованих відносин між владою й опозицією, забезпечення їх стабільності в подальшому вимагають створення надійних інституційних запобіжників.

На думку експертів Центру Разумкова, такими запобіжниками, насамперед, є: реальне забезпечення прав і свобод людини і громадянина; збалансування системи влади, створення дієвої системи стримувань і противаг; посилення впливу громадян та їх об’єднань на діяльність органів влади, підвищення рівня їх прозорості і підзвітності; забезпечення умов для вільної політичної конкуренції, створення надійних правових гарантій діяльності опозиції; підвищення інституційної спроможності політичних партій, зокрема, опозиційних.

ПРОПОЗИЦІЇ

I. Першочергові заходи, спрямовані на подолання гострої конфронтації між владою й опозицією

1) Опозиційним політичним силам

Невідкладно провести спільний круглий стіл опозиції, на якому:

- виробити формат об'єднання зусиль і механізм координації дій для досягнення спільних для різних частин опозиції завдань, зокрема, забезпечення дотримання владою демократичних прав і свобод громадян, збереження умов для вільної політичної конкуренції, здійснення контролю над діями влади, гарантування доступу до ЗМІ тощо;
- сформувати узгоджений пакет претензій і вимог до діючої влади, який буде спільно винесений опозиційними силами для діалогу з владою. Серед головних питань мають бути: припинення переслідувань представників опозиції, як політичної, так і суспільної; недопущення використання правоохоронних органів, судової системи з метою обмеження законних прав і свобод громадян, тиску на громадянське суспільство та ін.; забезпечення демократичного характеру майбутніх парламентських виборів, унеможливлення маніпулювання владою виборчим законодавством для створення переваг у виборчому процесі для провладних сил та обмеження можливостей опозиції;
- визначити уповноважених представників від об'єднаної опозиції для участі у круглому столі між владою й опозицією.

2) Президенту України

Розпочати діалог із опозицією з метою припинення протистояння між владою й опозицією, налагодження цивілізованих відносин між ними.

Передумовами такого діалогу мають бути:

- звільнення утримуваних під вартою лідерів і представників опозиційних сил;
- проведення перевірки законності порушення проти них кримінальних справ; за результатами перевірки – закриття справ чи направлення їх на додаткове розслідування;
- забезпечення неупередженого розгляду справ у судах, надання обвинувачуваним усіх передбачених законом можливостей для свого захисту; відсторонення від розслідування та розгляду справ усіх осіб, які припустилися порушень процедурних норм і прав обвинувачених;
- усунення обмежень на доступ опозиції до державних ЗМІ, зокрема, до Першого національного телеканалу.

Формою проведення діалогу може бути Національний круглий стіл між владою й опозицією. За його підсумками має бути підписана Політична угода із взаємними зобов'язаннями сторін, що її підписали.

Запросити до участі у Круглому столі в якості спостерігачів представників міжнародних організацій і іноземних держав із числа ключових зовнішньополітичних партнерів України.

Передбачити пряму трансляцію Круглого столу в ефірі Першого національного телеканалу.

II. Заходи, спрямовані на забезпечення інституційних гарантій цивілізованих відносин між владою й опозицією

1) Органам влади

з метою забезпечення неухильного дотримання всіма органами та інститутами влади політичних прав і свобод громадян, незалежно від їх ставлення до влади, симпатій до тих чи інших політичних сил:

- Верховній Раді України заслухати звіти керівників Прокуратури України, МВС, СБУ щодо стану забезпечення прав і свобод громадян правоохоронними органами, звернувши увагу на випадки переслідувань за політичними мотивами, тиску на інститути громадянського суспільства та ін. Передбачити оприлюднення звітів у ЗМІ;
- започаткувати з 2012р. практику підготовки та видання, крім Щорічної доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні, окремої Доповіді про дотримання прав і свобод громадян правоохоронними органами, що готується спільно з правозахисними громадськими організаціями та підлягає обов'язковому заслуховуванню на відкритому пленарному засіданні Верховної Ради України з трансляцією у прямому ефірі Першого національного телеканалу;
- невідкладно ухвалити Закон про мирні збори, з урахуванням пропозицій міжнародних і вітчизняних експертів, правозахисних організацій. Закон має забезпечити безперешкодну реалізацію громадянами свого конституційного права на мирні збори, унеможливити його обмеження органами місцевого самоврядування, у т.ч. через використання судових органів;
- забезпечити проведення судової реформи, врахувавши рекомендації європейських інститутів, законодавчо забезпечити незалежність судової гілки влади від інших владних інститутів і політичного впливу. Скасувати прийнятий у 2010р. Закон про судоустрій і статус суддів як такий, що негативно вплинув на незалежність судової системи в Україні;
- створити при Президенті України консультативно-дорадчий орган, до складу якого належали б представники правозахисних організацій, інститутів громадянського суспільства, які здійснюють моніторинг і аналіз додержання прав і свобод громадян у різних сферах.

З метою збалансування системи влади, створення дієвої системи стримувань і противаг, недопущення надмірної концентрації влади в одному з інститутів:

- під час розробки проекту нової редакції Конституції України передбачити:

- (1) формування Уряду парламентською більшістю та гарантії прав парламентської меншості;
- (2) чітке розмежування функцій і повноважень між вищими владними інститутами, усунення

їх дублювання; систему взаємних стримувань і притягав;

(3) дієві запобіжники надмірній концентрації повноважень у одного з вищих владних інститутів, що може мати наслідком порушення принципу поділу влад;

- законодавчо впровадити процедури притягнення до відповідальності (імпічменту) Президента України.

З метою посилення впливу громадян, інститутів громадянського суспільства на діяльність органів влади, підвищення рівня її прозорості та підзвітності:

- залучити до складу Конституційної Асамблеї фахівців, запропонованих інститутами громадянського суспільства;
- прийняти Закон “Про всеукраїнський і місцеві референдуми”, що чітко врегулював би їх предмети і порядок організації, унеможливив блокування ініціатив із проведення референдумів органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, запровадив механізми, які гарантували б реалізацію цими органами волевиявлення громадян;
- прийняти Закон “Про засади участі громадськості у виробленні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення” як основи для створення конкретних механізмів залучення громадськості до вироблення та реалізації державної політики, забезпечення прозорості функціонування органів влади всіх рівнів, врахування громадської думки в їх діях;
- у процесі оновлення законодавства про вибори до Верховної Ради України передбачити запровадження виборчої системи, що дозволяє поєднати партійний принцип формування законодавчого органу з наданням виборцям можливостей впливати на персональний склад депутатського корпусу.

З метою забезпечення умов для вільної політичної конкуренції, створення надійних правових гарантій діяльності опозиції:

- забезпечити врахування в новому Законі “Про вибори народних депутатів України” рекомендацій Венеціанської комісії, інших міжнародних і вітчизняних експертних інституцій, гарантувати всім учасникам виборів рівні права на всіх етапах виборчого процесу;
- остаточно ухвалити законопроект про парламентську опозицію або внести зміни до Закону “Про Регламент Верховної Ради”, відновивши положення, що визначають гарантії та права парламентської опозиції, а також передбачити в ньому заборону ухвалювати без обговорення ключові для соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку держави закони (зокрема, Закон про державний бюджет, Програму діяльності Кабінету Міністрів України, Закон про засади зовнішньої та внутрішньої політики тощо);

- забезпечити рівний доступ провладних і опозиційних сил до комунальних і державних ЗМІ, зокрема до Першого національного телеканалу.

З метою підвищення інституційної спроможності політичних партій, у т.ч. опозиційних:

- здійснити низку заходів, спрямованих на реформування інституту політичних партій в Україні, зокрема, посилення їх зв'язку з суспільством, політичної відповідальності, зменшення залежності від ФПГ та забезпечення прозорості фінансування, посилення внутрішньопартійної демократії¹;

2) Опозиційним політичним силам

- проаналізувати негативний досвід своїх дій у 2005-2011рр., причини зниження рівня підтримки з боку значної частини суспільства, поразки на президентських виборах 2010р., неспроможності захистити свої права і права громадян, невдоволених діями влади в період 2010-2011рр.;
- розпочати оновлення партійних структур, їх керівництва на центральному та місцевому рівнях, публічно представляти “нові обличчя”, молоді, активні, кваліфіковані кадри, залучати до своєї діяльності активістів неурядових організацій, представників масових громадських рухів;
- посилити співпрацю з організаціями та ініціативами соціальних груп, невдоволених політикою влади та конкретними діями владних інститутів – протестними рухами, профспілками, об'єднаннями представників малого та середнього підприємництва та ін.;
- досягти домовленості про головні напрями координації зусиль у виборчій кампанії 2012р., зокрема, щодо здійснення контролю над забезпеченням чесності та прозорості виборів, запобігання використанню адміністративного ресурсу та брудних політичних технологій;
- започаткувати процес вироблення спільної платформи опозиції (*декларації основних політичних принципів і цілей, які можуть бути підтримані різними опозиційними силами*), що відповідає б головним, насамперед, соціально-економічним інтересам громадян, невдоволених діями нинішньої влади, характером відносин між владою і суспільством у цілому;
- публічно взяти на себе політичне зобов'язання реалізації такої платформи в разі перемоги на виборах, створивши парламентську коаліцію.

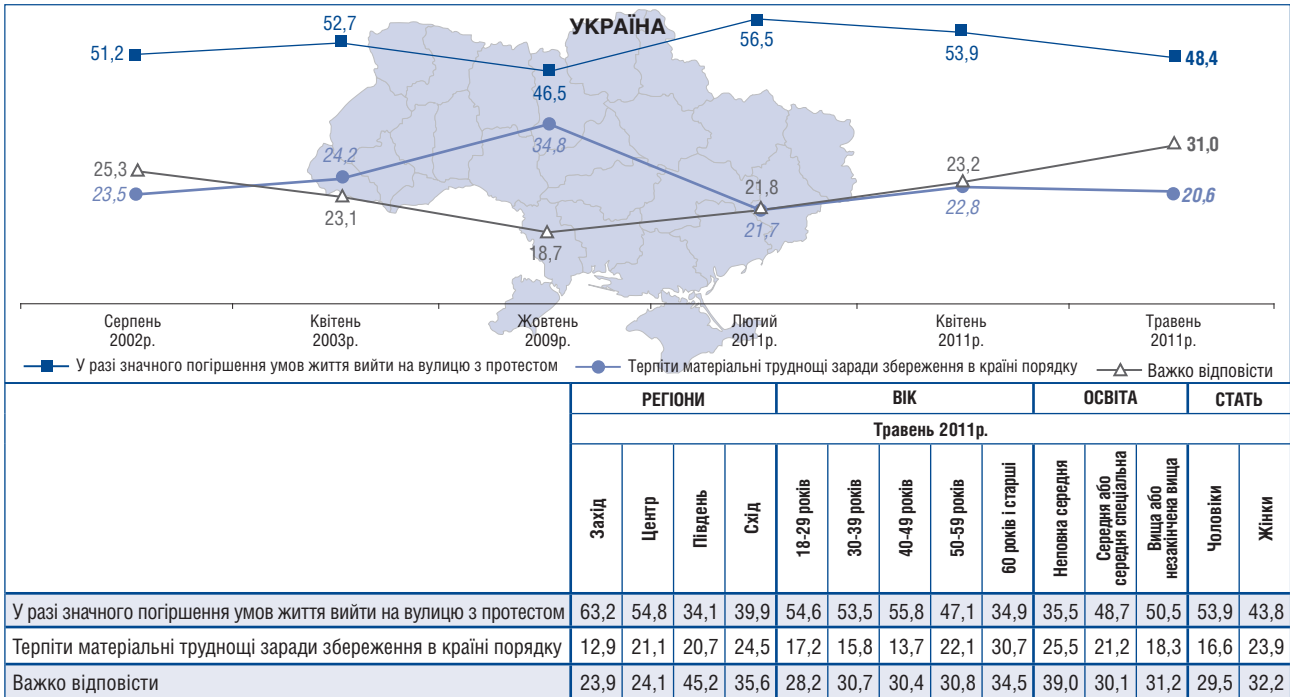
Важливим чинником налагодження цивілізованих відносин між владою й опозицією та набуття ними усталеного характеру є формування демократичної політичної культури українського політикуму та суспільства загалом.

Реалізація цього завдання значною мірою пов'язана з оновленням політичної еліти та розвитком громадянського суспільства в Україні. ■

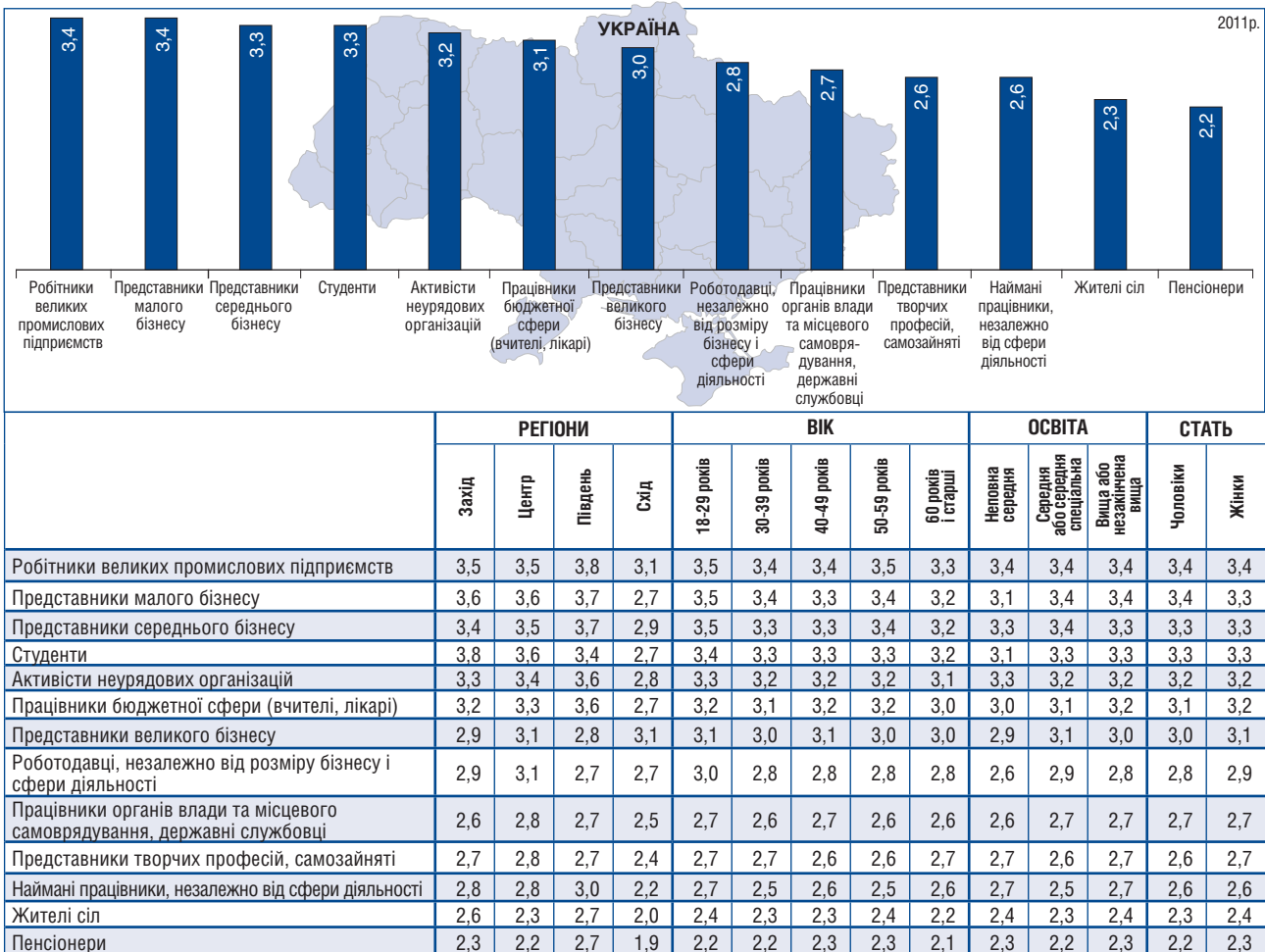
¹ Докладні пропозиції з цих питань див.: Партійна система України: особливості становлення, проблеми функціонування, тенденції еволюції. Доповідь Центру Разумкова. – Національна безпека і оборона, № 5, 2010, с.31-33.

ПРОТЕСТНІ НАСТРОЇ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

Що краще – терпіти матеріальні труднощі заради збереження в країні порядку,
чи в разі значного погіршення умов життя вийти на вулицю з протестом?
% опитаних

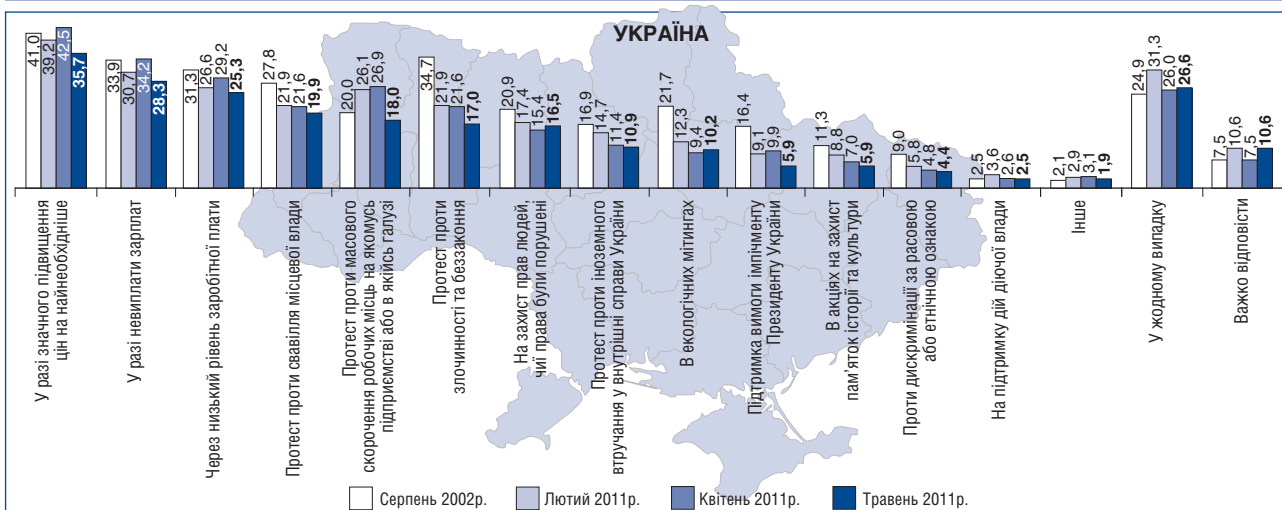

Наскільки наведені суспільні групи здатні до самоорганізації і колективних дій для захисту своїх прав?*

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає "зовсім не здатні", а "5" – "здатні значною мірою".

У яких випадках Ви могли б взяти участь у законних акціях протесту (мітингах, демонстраціях, пікетуваннях)?*
% опитаних

	РЕГІОНИ				ВІК					ОСВІТА			СТАТЬ	
	Травень 2011р.													
	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	неповна середня	середня або середня спеціальна	вища або незакінчена вища	Чоловіки	Жінки
У разі значного підвищення цін на найнеобхідніше	40,3	45,9	36,7	22,4	38,9	38,9	36,5	36,4	29,4	24,3	37,0	35,2	37,2	34,4
У разі невивлати зарплат	31,8	34,4	27,5	20,5	30,6	33,8	36,0	30,0	16,2	14,9	29,2	30,0	30,2	26,7
Через низький рівень заробітної плати	29,6	31,6	22,3	18,0	26,9	29,6	32,5	26,8	15,2	17,1	26,2	25,1	26,3	24,5
Протест проти свавілля місцевої влади	30,3	22,5	20,3	11,1	22,0	22,0	22,5	22,4	13,1	5,7	19,9	22,9	21,1	19,0
Протест проти масового скорочення робочих місць на якомусь підприємстві або в якійсь галузі	22,1	16,2	20,3	16,4	22,5	22,8	19,0	19,0	9,5	7,1	18,0	21,2	19,0	17,2
Протест проти злочинності та беззаконня	17,9	18,8	14,8	15,5	18,9	16,1	20,5	18,4	12,5	9,9	16,7	19,2	18,9	15,4
На захист прав людей, чиї права були порушені	19,8	17,6	18,4	12,5	20,5	16,6	17,5	17,2	11,7	10,6	16,6	17,3	18,6	14,7
Протест проти іноземного втручання у внутрішні справи України	16,2	10,6	8,5	9,3	11,7	11,5	12,0	14,3	6,7	4,3	11,1	12,2	13,3	8,9
В екологічних мітингах	7,5	8,3	17,0	10,7	10,3	9,6	12,5	11,7	8,1	10,7	9,4	11,7	10,7	9,8
Підтримка вимоги імпічменту Президенту України	13,1	5,6	4,9	2,4	6,4	6,8	8,2	4,4	4,3	4,3	5,8	5,9	6,6	5,3
В акціях на захист пам'яток історії та культури	7,4	4,5	12,8	3,2	6,2	5,9	6,1	6,4	5,1	5,7	5,3	7,1	6,4	5,5
Проти дискримінації за расовою або етнічною ознакою	3,9	2,9	10,5	3,3	5,1	5,1	3,5	3,8	4,4	2,9	4,5	4,7	3,9	4,8
На підтримку дій діючої влади	2,1	3,2	3,3	1,5	3,1	1,7	2,0	2,3	2,6	3,5	2,4	2,5	2,3	2,6
Інше	1,8	2,3	0,3	2,6	1,8	2,5	3,5	1,2	1,2	1,4	2,1	1,9	2,5	1,4
У жодному випадку	14,7	20,7	27,2	39,3	20,0	22,0	17,0	26,8	42,1	46,8	26,3	22,9	20,9	31,3
Важко відповісти	11,3	7,9	10,2	13,1	11,5	10,4	11,7	10,5	9,1	9,9	10,4	11,4	12,0	9,5

* Респондентам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Чи готові Ви особисто взяти участь у таких акціях протесту для захисту своїх прав та інтересів...? % ОПИТАНИХ

	УКРАЇНА				РЕГІОНИ				ВІК					ОСВІТА			СТАТЬ		
									Травень 2011р.										
	Грудень 2008р.	Березень 2009р.	Лютий 2011р.	Квітень 2011р.	Травень 2011р.	Захід	Центр	Південь	Схід	18-29 років	30-39 років	40-49 років	50-59 років	60 років і старші	Неповна середня	Середня або спеціальна	Вища або незакінчена вища	Чоловіки	Жінки
Санкціоновані мітинги та демонстрації	Упевнений, що візьму участь	72	104	160	127	185	242	227	148	128	221	211	189	113	85	194	188	222	154
	Скоріше за все, візьму участь	17,1	28,1	19,8	19,2	26,6	28,5	33,5	23,0	20,4	28,9	30,1	28,2	18,3	13,5	27,3	27,8	29,3	24,4
	Скоріше за все, не братиму участі	19,1	20,2	15,7	14,7	14,6	13,9	12,5	16,7	16,0	13,5	11,8	17,3	14,5	15,7	11,3	15,8	12,7	14,3
	Упевнений, що не братиму участі	45,8	33,2	38,6	45,3	29,0	19,8	23,5	31,8	38,8	22,7	22,5	17,5	29,7	46,6	57,4	27,5	25,6	23,9
	Важко відповісти	10,8	8,0	9,8	8,1	11,3	13,6	7,9	13,8	12,2	12,8	14,4	13,5	8,7	8,1	9,2	9,9	15,1	10,4
Несанкціоновані мітинги та демонстрації	Упевнений, що візьму участь	33	43	71	61	65	126	66	75	24	93	87	61	67	28	29	66	88	46
	Скоріше за все, візьму участь	10,0	15,2	11,3	11,6	15,8	20,8	18,1	14,7	10,9	17,0	16,9	17,3	15,5	13,0	12,1	16,0	15,9	18,0
	Скоріше за все, не братиму участі	20,9	27,9	18,8	17,8	22,9	24,1	27,8	17,6	19,9	23,6	23,9	26,9	23,0	18,8	14,3	22,1	22,2	25,0
	Упевнений, що не братиму участі	54,0	44,2	53,1	56,0	42,4	26,9	39,0	43,5	54,4	35,5	35,5	34,2	44,0	58,1	65,0	42,4	37,8	47,5
	Важко відповісти	11,8	8,3	9,7	8,4	12,4	15,6	8,5	16,7	12,3	14,8	14,9	15,5	10,8	7,3	5,7	10,8	17,5	11,9
Страйки	Упевнений, що візьму участь	28	50	65	51	69	139	66	26	49	81	87	85	61	38	28	65	85	54
	Скоріше за все, візьму участь	10,6	18,1	11,3	10,9	12,7	18,5	15,1	5,6	10,3	15,9	16,9	13,5	10,5	8,1	5,0	12,7	14,6	9,9
	Скоріше за все, не братиму участі	18,8	22,8	16,9	14,9	18,4	20,6	22,0	11,8	16,6	21,1	17,7	19,4	20,1	14,8	12,8	19,5	17,5	20,0
	Упевнений, що не братиму участі	56,0	44,6	56,6	61,0	50,4	32,4	48,8	64,1	56,4	41,2	43,3	45,5	51,7	66,0	70,9	51,2	44,4	43,0
	Важко відповісти	11,7	9,4	8,8	8,0	11,6	14,7	7,4	16,0	11,9	13,7	13,5	13,2	11,6	7,3	8,5	10,2	15,1	12,2
Бойкот – відмова від виконання рішень адміністрації, органів влади	Упевнений, що візьму участь	22	44	46	37	45	113	43	20	20	55	70	53	32	22	21	41	59	33
	Скоріше за все, візьму участь	8,6	14,0	9,6	8,1	11,3	20,3	12,6	4,9	7,8	12,3	11,0	14,3	10,7	9,1	6,4	11,7	11,9	14,5
	Скоріше за все, не братиму участі	18,4	24,8	16,6	15,1	16,9	18,3	19,4	12,8	15,4	20,5	18,3	14,3	18,8	13,1	11,3	17,8	16,1	19,0
	Упевнений, що не братиму участі	58,2	46,7	59,1	64,8	54,1	32,9	55,5	64,6	60,6	47,4	46,8	49,7	55,9	67,1	70,9	54,1	50,5	47,2
	Важко відповісти	12,6	10,1	10,1	8,3	13,1	17,2	8,2	15,7	14,3	14,3	16,9	16,4	11,3	8,5	9,2	12,2	15,6	13,4
Блокування руху на дорогах і залізницях	Упевнений, що візьму участь	20	29	28	31	36	103	25	16	17	46	59	38	23	20	21	34	42	26
	Скоріше за все, візьму участь	6,7	9,7	6,0	5,5	6,6	10,5	7,4	3,6	4,9	6,8	5,4	9,4	6,4	5,5	5,6	7,3	5,4	8,3
	Скоріше за все, не братиму участі	17,6	23,3	15,5	14,8	17,8	21,3	20,6	12,5	15,4	20,9	20,6	15,2	15,7	16,0	14,1	17,6	19,2	19,8
	Упевнений, що не братиму участі	62,5	54,8	67,5	69,1	60,9	45,0	61,6	65,6	67,1	55,1	55,2	58,8	64,1	69,2	72,5	61,5	56,9	66,5
	Важко відповісти	11,2	9,2	8,3	7,5	11,2	12,9	7,9	16,7	11,0	12,6	13,0	12,9	11,4	7,3	5,6	10,2	14,3	12,9
Вуличні заворушення	Упевнений, що візьму участь	20	18	15	23	28	79	22	13	0,9	29	37	35	26	16	14	28	32	19
	Скоріше за все, візьму участь	5,1	4,6	3,0	3,2	4,9	7,7	6,3	1,0	3,7	4,0	5,9	5,8	4,1	5,0	7,1	5,3	3,4	3,7
	Скоріше за все, не братиму участі	16,3	21,7	14,5	13,0	16,0	20,5	19,2	12,2	11,9	18,7	17,1	14,3	16,0	13,7	12,8	16,3	16,4	17,5
	Упевнений, що не братиму участі	65,5	61,9	73,2	74,9	65,7	51,0	65,7	70,1	72,5	61,2	61,5	64,0	67,6	72,7	73,8	66,2	62,9	69,9
	Важко відповісти	11,1	10,0	7,8	6,5	10,7	12,8	6,6	15,5	11,1	13,2	11,8	12,3	9,6	7,1	5,0	9,5	14,1	11,7
Створення незалежних від Президента та Уряду збройних формувань	Упевнений, що візьму участь	15	16	17	20	32	80	28	13	17	29	42	55	23	18	28	33	32	22
	Скоріше за все, візьму участь	3,1	3,6	2,5	2,6	4,2	5,4	4,9	2,6	3,6	4,6	4,5	4,1	2,9	4,7	5,7	4,8	2,5	4,9
	Скоріше за все, не братиму участі	14,4	17,4	13,7	11,2	14,4	16,5	17,0	10,2	12,8	15,2	14,9	13,7	15,1	13,4	10,6	14,7	14,9	15,5
	Упевнений, що не братиму участі	69,2	66,4	73,6	77,0	66,3	54,0	69,0	68,9	69,9	62,6	62,5	64,7	67,7	72,3	75,2	66,3	64,9	70,4
	Важко відповісти	11,7	10,9	8,5	7,2	11,7	16,2	6,3	17,0	12,0	14,8	13,8	12,0	11,9	7,7	5,7	11,0	14,4	13,8

ОПОЗИЦІЯ В УКРАЇНІ: ПЕРСПЕКТИВИ НАЛАГОДЖЕННЯ КОНСТРУКТИВНИХ ВІДНОСИН З ВЛАДОЮ

З метою всебічної оцінки стану політичної опозиції в Україні, її відносин з владою та перспектив їх покращання, Центр Разумкова звернувся з питаннями до лідерів провідних політичних сил (провладних і опозиційних), відомих експертів, представників ЗМІ¹.

ЛІДЕРИ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ

Анатолій ГРИЩЕНКО,
голова політичної партії
“Громадянська позиція”

– У чому полягають головні відмінності між політичними силами, які представляють (підтримують) владу, та опозиційними політичними силами в соціально-економічній, внутрішній і зовнішній політиці?

Нинішня влада відрізняється від попередніх влад і від нинішньої опозиції, насамперед тим, що вона переконала себе, що “впіймала Бога за бороду”, що вона – найрозумніша, що вона знає, що робити в країні, що їй не потрібна інша думка і вона сама впорасться із ситуацією.

Хоча насправді – це не так. При цьому, таку думку висловлюють не лише найбільш прямолінійні представники пропрезидентської коаліції, а навіть ті “молоді обличчя”, від яких очікували іншого. Наприклад, С.Тігіпко, який з трибуни Парламенту говорив опозиції, що владі не потрібні її законопроекти, не потрібні її ідеї, влада сама знає, що робити.

Це знання, а точніше його відсутність, уже очевидні. За 15 місяців перебування Президента В.Януковича при владі всі, хто здатний думати, вже переконалися, що влада, на жаль, не спромоглася на жодні реформи. Статистичні дані, які вже оприлюднили експерти, свідчать про те, що за весь час перебування В.Януковича на посту Президента, лише

приблизно 2% законів, що набувають чинності, ініційовані опозицією. Хоча за попереднього Президента, внесок опозиції у загальну законотворчість був на рівні приблизно 15%. Ці цифри дуже красномовні. З власного досвіду знаю, що **законопроекти відхиляються або не вносяться до порядку денного не тому, що вони неякісні змістовно, або вони не є корисними для суспільства, а лише тому, що вони ініційовані не владою, а опозицією.**

Деякі випадки є комічними. Наприклад, коли влада не голосує за внесений мною законопроект про скасування державного технічного огляду для приватного транспорту, але вже через кілька тижнів від імені Президента вноситься абсолютно аналогічний, такого ж змісту законопроект. Я вже не кажу про питання плагіату, інтелектуальної власності і т.ін.

Це свідчить про те, що **цій владі опозиція не потрібна.** Нинішня владна команда забула просту річ, що перебування при владі має унікальну властивість завершуватись. І той, хто сьогодні при владі, завтра або післязавтра буде в опозиції. Такого погляду на наступні кілька років зараз, на жаль, немає. Це свідчить про відсутність нормального європейського, демократичного мислення в тих, хто зараз отримав доступ до влади.

Що стосується змістовної відмінності тих, хто при владі, й тих, хто в опозиції. Я переконаний, що

¹ Інтерв'ю проводилися у квітні-травні 2011р. Відповіді в кожній з груп опитаних подані в алфавітному порядку. На жаль, представники партій, що належать до складу провладної парламентської більшості, не надали свої відповіді на поставлені питання, а тому точка зору влади на зазначені проблеми не представлена.

нинішня опозиція, якби вона зараз була при владі, не пішла б таким брутальним наступом на все українське: на українські школи, українську освіту, мову. Нинішня опозиція не здавала б національні інтереси України, як це робить нинішня влада – починаючи від Харківського пакту “газ в обмін на суверенітет” до збільшення присутності Росії в інформаційному просторі, в українській економіці.

– Від чого найбільше залежить можливість налагодження конструктивного діалогу між владою та опозицією в Україні на сучасному етапі, які заходи необхідно здійснити, щоб знизити рівень конфліктності у відносинах між ними?

У В.Януковича після обрання Президентом був шанс запропонувати інший дух співпраці між владою та опозицією. Був шанс, розуміючи складну економічну ситуацію в країні, виклики глобальної фінансової кризи, принаймні, спробувати створити рамки такої співпраці – через формування уряду народної довіри чи національного відродження. Можна було залучити до спільної роботи, в т.ч. на впливових посадах в Уряді, представників інших політичних сил, у т.ч. опозиційних.

Але він пішов шляхом формування виконавчої вертикалі винятково за принципом відданості, слухняності “своїх” і недопуску “чужих”. Це робилося в таких спотворених формах, що тепер по всій країні посади навіть на обласному та районному рівнях, чи то в державних адміністраціях, чи то в податковій службі чи міліції, обіймають представники або вихідці з одного регіону: Донецької області, а ще більше – з малої батьківщини чинного Президента. Цілком зрозуміло, що це хибний підхід, оскільки країна є значно багатшою кадрами. Багато розумних людей, професіоналів проживають не лише в Єнакієвому чи в Донецьку, а й на Одещині, Львівщині, Волині, Черкащині, Сумщині, Харківщині. Проте кадрова політика носить виразно регіональний характер, з партійно-персоніфікованим забарвленням.

Друге, що хибно зробив В.Янукович, це те, що він увімкнув на повну потужність репресивну машину для переслідування представників попередньої влади. Тобто почалося притягнення до кримінальної відповідальності, в т.ч. з арештами та утриманням за ґратами, членів попереднього Уряду, а подається це

як широкомасштабна і справедлива боротьба з корупцією і зловживаннями. Хоча в це ніхто не вірить, ні в Україні, ні за її межами.

Насправді, і це моя чітка позиція, за порушення закону або зловживання чиновник повинен відповідати негайно, незалежно від того, має він партійний квиток Партії регіонів чи будь-якої іншої партії, або не має його взагалі. Відповідальність повинна бути невідворотною, одразу після скоєння зловживання. У нас все відбувається інакше. **Притягнення до відповідальності є вибірковим, а потужність репресивної машини – максимальною.** Ця вибірковість спрямована винятково на членів попередньої управлінської команди. Своїх не чіпають, а якщо й притягають до відповідальності, то результатом стає те, що члени попереднього Уряду сидять за ґратами або щодня ходять до прокуратури, а члени нинішнього Уряду, які зловживають владою і порушують закон у набагато більших масштабах (про це свідчать документально підтверджені матеріали журналістських розслідувань) – залишаються у своїх службових кімнатах.

Тим самим створюється небезпечна ситуація, коли нинішня влада, запустивши маховик репресій проти опозиції, буде триматися за цю владу, битися за неї зубами й кістями. Вона буде боятися її втратити, оскільки після завершення перебування при владі для прем'єра, міністра чи губернатора, які свідомо йдуть на порушення закону, наступить невідворотна відповідальність. При цьому, маятник репресивної машини має хитнутися зі ще більшою потужністю, тому що до прокуратури зараз ходять і дають покази і колишні прем'єри та президенти, і віце-прем'єри та міністри, чого не було раніше. Це означає, що за абсолютно дзеркальне правопорушення, яке здійснюється сьогодні, так само буде викликаний до прокуратури і чинний Президент, і чинний Прем'єр. Тому вони боятися набагато більше, ніж представники опозиції – масштаби зловживань є набагато більшими.

Відтак зараз я не бачу реальних можливостей зменшення конфліктності відносин між владою та опозицією. Всі прекрасно розуміють, що не слідчий Генпрокуратури і не суддя Печерського районного суду приймають рішення з резонансних кримінальних справ. **У системі влади, яку вибудував В.Янукович, за всі рішення відповідає одна особа – Янукович Віктор Федорович.** У нього була можливість проявити свої гуманні риси й припинити знущання над Ю.Луценком, над Ю.Тимошенко, над іншими посадовцями, які навіть якщо й порушили якісь положення законів чи постанов, але точно не заслужили на те, щоб їх тримали за ґратами, як суспільно небезпечних кримінальних злодіїв, чи принизливо обмежували в русі в межах своєї власної країни.

Ніхто з тих членів Уряду, які сьогодні притягуються до відповідальності, ні сама Ю.Тимошенко, ні В.Іващенко, ні інші не втекли за межі країни. Я, як депутат, разом з багатьма десятками інших депутатів, під своє слово гарантував у письмовій формі в листі до Генерального прокурора, що Ю.Луценко братиме участь у цих слідчих діях, не залишить межі країни, і ми вимагаємо для Ю.Луценка зміну запобіжного заходу на підписку про невиїзд. Я припускаю, що

прокуратуру та суди зорієнтували на максимально жорстку позицію. І саме тому, я повторюю свій висновок: Президент нічого не зробив для того, щоб влада та опозиція могли сісти за якийсь умовний круглий стіл і розпочати дискусію про шляхи вирішення спільними зусиллями економічних, соціальних, безпекових і будь-яких інших проблем. Надто далеко зайшов В.Янукович у своєму тиску на опозицію. ■

Віталій КЛИЧКО,
голова політичної партії "Удар"

– У чому полягають головні відмінності між політичними силами, які представляють (підтримують) владу, та опозиційними політичними силами в соціально-економічній, внутрішній і зовнішній політиці?

Більшість діючих політичних партій як у владі, так і в опозиції, мають спільні риси в підходах до побудови політичного курсу. Часто ми бачимо однакові прояви волюнтаризму в діях нинішньої і колишньої влади. Ми є свідками, що вирішення поточних завдань переважає над стратегічними. На жаль, зв'язки між партіями та суспільством є слабкими, політичні сили не розуміють проблем громади і не готові їх вирішувати. Партії досить умовно формують політику в інтересах суспільства, бо **насправді більшість політичних сил орієнтуються на інтереси окремих груп, а не держави та українського суспільства.**

Однак, нинішня влада особливо відрізняється своїм прагненням домінувати як у політичному процесі, так і в контролі над державними інститутами та ресурсами. Сутність внутрішньополітичної стратегії правлячої партії – у ствердженні власної монополії на владу, для чого вже зроблено чимало змін – як на законодавчому рівні, так і на рівні політичної практики.

Правляча партія, на відміну від попередньої влади, не сприймає конкуренцію взагалі – ані в політиці, ані в економіці, ані в суспільстві. Свідченням цього є ставлення до опозиції – обмеження її можливостей у Парламенті та ЗМІ, внесення змін до виборчого законодавства, що обмежують конкурентів влади. Інші приклади – концентрація ресурсів і ринків у руках бізнес-груп, наближених до влади, обмеження суспільної активності громадських рухів та їх акцій, арешти активістів Майдану і, зрештою – обмеження свободи слова.

Конкуренція – це один з ключових принципів демократії, і її обмеження, як у політиці, так і в економіці, означає, що **влада фактично проводить курс на згортання демократії.** Політику влади у внутрішній

та соціально-економічній сферах можна визначити як таку, що спрямована на побудову моделі обмеженої демократії.

У зовнішній політиці влада проводить курс на стратегічне партнерство з Росією, однак така політика фактично призводить до втрати балансу з іншими напрямками міжнародної політики, створює додаткові внутрішні проблеми в країні. Правлячій партії так і не вдалося посилити позиції України на світовій арені, покращити її міжнародний імідж. У більшості випадків це є наслідком неефективної внутрішньої політики та згортання демократичних процесів у країні.

Опозиційні політичні сили змушені вести політику виживання та боротьби з владою. Основною відмінністю цих партій є їх прагнення привернути увагу суспільства та міжнародної громадськості до негативних наслідків політики влади. Критика й спроба захистити себе від політичного утиску – це і є стратегія опозиційних партій. **Проте, опозиція, як і влада, не спроможна проводити політику на захист та відстоювання суспільних інтересів, інтересів України.** Опозиційним силам поки не вдалося налагодити системну роботу з суспільством, бракує чіткої альтернативної платформи й стратегії, які б склали конкуренцію політиці влади і були б підтримані більшістю українського суспільства. Адаже саме в цьому і є запорука можливої перемоги в майбутньому.

– Від чого найбільше залежить можливість налагодження конструктивного діалогу між владою та опозицією в Україні на сучасному етапі, які заходи необхідно здійснити, щоб знизити рівень конфліктності у відносинах між ними?

Головне – це створення умов для діяльності опозиції. Досі в Україні не сформовано традиційного для демократичних суспільств підходу – коли влада та опозиція виступають як конкуренти з різними точками зору на ті чи інші питання, але при цьому не є непримиренними ворогами, що мають знищити один одного. **В Україні й дотепер панує логіка боротьби з опонентами, яка не має нічого спільного з демократичними принципами.**

Для встановлення діалогу між владою та опозицією усі політичні сили мають погодитися на такі "правила гри", які гарантуватимуть опозиції відповідні права і не виключатимуть можливість у подальшому її приходу до влади. Значною мірою створення таких правил залежить від політичної волі влади нинішньої, від її свідомості та готовності дотримуватися демократичних принципів.

На жаль, сьогодні є великі сумніви щодо того, чи здатна влада поступитись опозиції і будь-яким конкурентам взагалі. Хоча це і є найбільшою слабкістю будь-якої влади. **Прагнення "закріпитися надовго" завжди руйнує довіру виборців до влади, і саме це ми сьогодні спостерігаємо в Україні.**

Якщо ж говорити про конкретні заходи для встановлення такого діалогу, то ті кроки, що мають кулурний характер, не будуть ефективними.

Найкращий шлях – це проведення раундів "круглого столу" чи створення Політичної Ради, метою якої

було б опрацювання демократичних правил і відносин між владою та опозицією, внесення конкретних пропозицій стосовно відповідних законів (перш за все, Закону “Про опозицію” та тих законів, що регулюють діяльність ЗМІ).

Однак, важливою передумовою цього діалогу є значна суспільна активність і жорсткі умови з боку консолідованої опозиції й громадськості. Саме це змусило б владу сісти за стіл переговорів. ■

Юлія ТИМОШЕНКО,
голова політичної партії
Всеукраїнське об'єднання
“Батьківщина”

– У чому полягають головні відмінності між політичними силами, які представляють (підтримують) владу, та опозиційними політичними силами в соціально-економічній, внутрішній і зовнішній політиці?

Те, що ми різні, думаю, сьогодні визнають навіть найзатятіші “противсіхи” зразка 2009р. - початку 2010р.

Так, мушу визнати, **якість і нашої влади давала підстави для невдоволення у суспільстві.** Наш Уряд діяв в умовах жорсткої світової економічної кризи, без більшості у Верховній Раді, за шаленої, я би навіть сказала, осканенілої протидії з боку Президента, в умовах постійних диверсій НБУ проти національної грошової одиниці.

Виконавча вертикаль також була не підпорядкована Уряду, а губернаторам забороняли приходити на наради до Кабінету Міністрів. Отакий форс-мажор вкупі з нашими власними кадровими прорахунками не дали продемонструвати той результат, на який розраховували і ми самі, і суспільство.

Але в кризу ми утримали країну від падіння у прірву. При всьому цьому, **ми були демократичною владою. Владою, напевно, недосконалою, з усіма природними вадами та недоліками, але побудованою та діючою за європейськими зразками.** І саме цим ми відрізняємося від нинішнього режиму, який не є політичним режимом у європейському розумінні цього терміну, а являє собою потужний, жорсткий і – жорстокий! – мафіозний клан, який наче пилосос викачує з України всі можливі та неможливі ресурси.

У народі, необтяженому законами політичної коректності, нинішній політичний режим називають просто “бандою”.

Закордонні експерти дещо стриманіші: вони вживають термін “клептократія”. Але це, якщо перекласти українською буквально, звучить як “влада крадіїв”. Судіть самі, чи сильно воно відрізняється від “банди”.

Хіба глава умовно нашого Уряду міг дозволити собі привласнити 140 га лісу для облаштування власного лігвища чи одним розчерком пера виділити 150 млн. бюджетних гривень на підтримку бізнесу, до якого причетна його дитина? Чи міг би наш Перший віце-прем’єр влити своїм же рішенням 200 млн. державних коштів у власний бізнес під прикриттям впровадження інноваційних технологій? Чи міг би лідер нашої парламентської фракції через сумнівні тендери отримати держзамовлення для власних підприємств на півмільярда гривень?

Якщо ж стисло резюмувати наші відмінності, то вони наступні.

У соціально-економічній сфері ми переконані, що глибинні реформи Україні вкрай потрібні, і проводити їх треба якомога швидше, хоча за 15 останніх місяців слово “реформи” дискредитоване так, що вживати його вже якось лячно.

Зрозуміло, що ціна перетворень дуже висока і сплатити її має, насамперед, українська олігархія, яка побудувала свої мільярдні статки на нечесній приватизації державної власності, а не малий бізнес і рядові українці, як вважають В.Янукович, М.Азаров, С.Тігіпко і компанія. Тягар змін, скажемо чесно і відверто, має лягти на плечі тих людей, які виблискують багатством у щорічних рейтингах журналів “Форбс”, “Фокус”, “Кореспондент”, а не малих підприємців, як, наприклад, тих, чиї робочі місця було безжально розтоптане “Беркутом” у середині травня на Лісовому ринку в Києві.

Ще одна наша відмінність полягає в тому, що в економіці ми не прихильники стратегії на монополізацію всіх товарних ринків в інтересах Сім’ї номер один та ще приблизно п’яти родин. **Ми – за розвиток справжньої ринкової конкуренції та максимальну демонополізацію економіки.**

У внутрішній політиці наша кардинальна і принципова різниця так само полягає у ставленні до конкуренції, але вже політичної – як основи демократії та свободи слова. Нам багато в чому дорікали, але жодних закидів щодо недотримання демократичних принципів, узурпації влади чи, тим більше, згортання свободи слова не було чути навіть від найзапекліших опонентів. Партії регіонів же вистачило кількох місяців, щоб про згортання в країні громадянських прав і свобод, політичні розправи над конкурентами, відродження цензури загомонили в усьому світі. Безпрецедентне

падіння України в усіх відповідних міжнародних рейтингах більш ніж наочно демонструє цю різницю між нашими політичними силами.

У зовнішньополітичній сфері ми проводимо курс на повномасштабну цілковиту євроінтеграцію на відміну від зигзагоподібної “багатовекторності” В.Януковича. Сьогодні влада лише імітує рух країни до європейських структур за правилом “крок уперед, два – назад”. Держава не може сидіти у вічному шпатажі, треба, нарешті, визначитись остаточно, і громадська думка позитивно реагує на європейський вектор, відчувачи його стратегічну відповідність глибинним національним інтересам.

Нарешті, про гуманітарну політику влади. Насичена вже до небезпечного для здоров'я рівня рудиментами та атавізмами радянських часів, вона для нас чужа та неприйнятна. Ми чітко обстоюємо нашу унікальну українську ідентичність, стоїмо на тому, що єдиною державною мовою є українська, що в нашої країни – не спільна з кимось, а своя власна історія, що наш народ не потребує імпорту духовності. Та на відміну від В.Януковича та, як власне, його попередника, ми не плануємо ламати через коліно тих, хто має список героїв і вікопомних дат, відмінний від нашого. Першим пріоритетом для нас була, є і буде національна єдність.

– Від чого найбільше залежить можливість налагодження конструктивного діалогу між владою та опозицією в Україні на сучасному етапі, які заходи необхідно здійснити, щоб знизити рівень конфліктності у відносинах між ними?

Звичайно, ми вважаємо ненормальним відсутність діалогу між владою та опозицією, та що поробиш, якщо майданчиками для обміну думками з опозицією режим обрав тюремні камери та “тортурні” Генпрокуратури.

Є сумніви, що у нас взагалі можуть бути спільні пункти порядку денного, але передумовою, бодай якогось, діалогу мало б стати припинення політичних репресій, закриття псевдокримінальних справ, відмова від вибіркового застосування правосуддя у політичних цілях.

На відміну від демократичної влади, зацікавленої в існуванні сильної опозиції, режим В.Януковича обрав безперспективний курс на знищення в Україні будь-якої опозиції.

На мою думку, відносини між владою та опозицію повинні будуватися незалежно від політичних персоналій і регламентуватися Конституцією та законами. Ми, будучи владою, переконували тодішню опозицію в необхідності прийняття відповідного документа з наділенням опозиції широкими функціями з контролю над діями влади.

Зокрема, ми пропонували надати опозиції право брати участь у формуванні персонального складу Рахункової палати, Ради Національного банку України, Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, Вищої ради юстиції тощо. Крім того, згідно з нашим проектом, опозиція отримала би право створення тимчасових слідчих комісій Верховної Ради, її представники гарантовано очолювали б ключові парламентські комітети.

У такому ж ключі діятимемо і після повернення до влади.

А от В.Янукович, прийшовши до влади, не лише не покращив, а істотно деформував законодавче забезпечення діяльності опозиції в Україні. Нас позбавили навіть тих, явно недостатніх, інструментів, які опозиція мала згідно з Конституцією в редакції 2004р.

Сьогодні думку опозиції Верховна Рада не враховує зовсім. Опозицію позбавлено права брати участь у формуванні парламентського порядку денного. Ініційовані нами законопроекти більшість провалює навіть не читаючи, лише тому, що вони – від опозиції.

Так, останнім часом ми внесли цілу низку альтернативних урядовим законопроектів, зокрема “Про пенсійну реформу”, “Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб’єктів малого підприємництва”, “Про податок на окремі види майна”, альтернативний проект Бюджетного кодексу. Ми запропонували сотні поправок до Податкового кодексу, тисячі поправок до пакета т.зв. судової реформи. Більшість з цих та інші не були навіть внесені до порядку денного.

Зважаючи на це, питання про те, хто – влада чи опозиція – справді прагне діалогу, а хто його всіляко уникає, думаю, риторичне, а цивілізовані відносини влади та опозиції запанують в Україні за іншої, вже не цієї, влади. І чим швидше, тим краще. ■

Олег ТЯГНИБОК,
голова політичної партії
Всеукраїнське об'єднання
“Свобода”

– У чому полягають головні відмінності між політичними силами, які представляють (підтримують) владу, та опозиційними політичними силами в соціально-економічній, внутрішній і зовнішній політиці?

Ключова відмінність між програмними засадами ВО “Свобода” та провладних партій (а також решти т.зв. опозиції) полягає в тому, що ми розглядаємо всю нашу програму як засіб досягнення соціальної та національної справедливості в Україні. Саме побудова могутньої Української Держави на засадах соціальної та національної справедливості є головною метою ВО “Свобода”. Держави, що посідає гідне місце серед провідних країн світу і забезпечить безперервний розвиток української нації. В цьому своєму прагненні ми не звертаємо уваги на рамки т.зв. “сьогодішніх реалій” і не хвилюємося про думку різних сусідів. Ми лише вираховуємо оптимальні кроки для української нації, й намагаємося прописати їх настільки детально, наскільки це є реальним в умовах програм.

З моменту здобуття Україною незалежності наша держава йшла у фарватері чужої економічної

думки та чужих економічних пріоритетів. **Пряме виконання “порад” різних “чиказьких хлопчиків”, поєднане з бездарністю та фундаментальною анти-українськістю влади, призвело до катастрофічних наслідків на початку 1990-х років, які й були джерелом тієї згубної економічної моделі, що панує в Україні й досі.** Результатом тих подій, які мають своє продовження й сьогодні, стало зубожіння українців, кричуща соціальна несправедливість і втрата могутності української економіки.

Але попри те, що зараз уже очевидна помилковість курсу на мавпування чужих моделей й шляхів розвитку, розмови про потребу використання “загальноприйнятих світових норм” в українській економіці та інших аспектах державного управління, не тільки не вщухають, але й дедалі більше наростають, тим самим часто вбиваючи в зародку справді українські напрацювання й думки.

Саме таким плазуванням перед чужими аксіомами продовжує займатися сьогоднішня влада та більшість т.зв. опозиції. Влада пішла навіть далі – вона взагалі не ототожнює себе з простими українцями й будує економічну модель країни як колонізатор – бажаючи продовжити зубожіння українців задля отримання дешевої робочої сили та свого подальшого збагачення.

ВО “Свобода” пропонує окрему, українську соціально-економічну модель, яка б не тільки могла виправити помилки минушини та їх наслідки, а й забезпечила б подальше створення та розвиток могутньої української економіки. Такої економіки, в якій би по максимуму використовувався потенціал України задля забезпечення благополуччя кожного українця. Нашу позицію не слід розуміти як зарозумілість або надмірну самовпевненість. Ми не створюємо нашу програму з нуля, сидючи в якомусь віддаленому від реальності кабінеті. Безперечно ми враховуємо провідні економічні теорії та практичні напрацювання світових експертів, але ми відрізняємося тим, що вміємо тверезо розмежовувати зерно від половини. Одночасно ми пам’ятаємо та зважаємо на споконвічні українські економічні традиції.

Саме такий підхід дозволив нам створити Програму Захисту Українців – найбільш детальну та чітку партійну програму в Україні. Важливо звернути увагу на деякі пункти цієї програми, які повністю відокремлюють нас від інших політичних сил. Саме такі пункти й дозволяють нам говорити про соціальну та національну справедливість. Отже:

- ухвалити закон про стратегічні підприємства. Заборонити приватизацію стратегічних підприємств і повернути в державну власність незаконно приватизовані;
- перевірити законність приватизації усіх великих підприємств (у яких середньооблікове число працівників перевищує 1 000 осіб у рік, а обсяг валового доходу від реалізації продукції в рік перевищує суму, еквівалентну €5 млн. за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні). Повернути незаконно приватизовані об’єкти в державну власність і власність трудових колективів;

- забезпечити переваги громадян України перед іноземними інвесторами у приватизації державних підприємств;
- заборонити в Україні торгівлю землею сільськогосподарського призначення. Надавати її у довгострокове володіння українським громадянам із правом родинного успадкування. Визначити законом підстави припинення такого володіння в разі використання землі за нецільовим призначенням чи в разі погіршення її продуктивності;
- зменшити економічний тиск держави на дрібне та середнє підприємництво, запровадивши прогресивну шкалу оподаткування за принципом: малий бізнес – малі податки, великий бізнес – великі податки;
- розвивати конкурентоспроможні галузі української промислової та інноваційної діяльності: авіа-, судно-, верстатобудування, ВПК, космічна галузь, енергетичне та сільськогосподарське машинобудування, “цивільне” машинобудування (автомобілі, автобуси, вагони, локомотиви тощо), харчопереробна (в т.ч. переробка іноземної сировини), високотехнологічні та наукомісткі галузі. Державна підтримка має бути спрямована не на сировинно-інтенсивні галузі, які переважно є експортними (наприклад, металургія й хімія), а на високотехнологічні, інноваційні, імпортозамінні та вертикально інтегровані галузі.

Це лише децима з нашої програми, але вже тут чітко видна різниця в поглядах. Наприклад, поки сьогоднішня влада готується до розпродажу сільськогосподарської землі, а деякі опозиціонери, які раніше цю ідею підтримували, закликають лише до подовження мораторію, ми, натомість, чітко виступаємо, як завжди це робили, за повну заборону торгівлі землею сільськогосподарського призначення.

Так само ми розуміємо, що не може бути жодних розмов про соціальну справедливість, поки надвужкий прошарок населення продовжує володіти стратегічними підприємствами та просто системоформуючими гігантами, вкраденими в української нації. Лише “Свобода” чітко вимагає повернення таких підприємств у державну власність, і, очевидно, що в цих наших вимогах ми вступаємо в жорсткий конфлікт з сьогоднішньою олігархічною владою.

Але ми розуміємо, що **всі ці зміни провести буде неможливо, доки при владі сидить радянська номенклатура та її прямі ідейні нащадки.** Тому ми вимагаємо провести люстрацію влади та усунути від влади агентуру КДБ і держслужбовців, які працювали на керівних посадах у КППС. “Свобода” є єдиною силою в Україні, котра послідовно бореться, щоб це, нарешті, було здійснено, як це відбулося в більшості країн Східної Європи.

Коли мова йде про аспекти внутрішньої політики, більш віддалені від економіки, то тут все дуже просто. **В Україні є сили, які проводять українофобську гуманітарну політику, й сили, які виступають за українські цінності.** Безперечно, чинна влада відноситься до першої категорії. “Свобода” послідовно відстоює всеохоплююче державне сприяння українській

мові та культурі, відродженню правдивої української історії та виховання молоді в патріотичному дусі, натомість **чинна влада робить усе можливе, щоб скоріше затягнути Україну в “Русский мир”**.

Схожа ситуація спостерігається й у зовнішній політиці – **розмови про євроінтеграцію є лише ширмою до затягування України назад, під прямий вплив Москви**. Ключова відмінність між “Свободою” та владою тут полягає в тому, що ми не вважаємо для України пріоритетним будь-які штучні об’єднання в якості самоцілі. Приєднання до будь-якої наддержавної структури має розглядатися лише з позиції вигоди для української нації. Більше того, такі розмови слід починати лише тоді, коли ми побачимо реальні шанси вступу до таких структур.

Замість нескінченних пустих балачок про різні “інтеграції” та чергових спроб затягнути Україну до різних кишенькових організацій ворожих сусідів, “Свобода” пропонує шлях україноцентризму, де Україна нарешті стане суб’єктом міжнародних відносин, а не їх об’єктом. Відповідно, ми єдині, хто виступає за активний розвиток Балто-Чорноморського проекту з Україною в центрі. На нашу думку, зовнішньополітичні зусилля слід спрямовувати на побудову тісної політичної та економічної співдружності з природними союзниками – країнами Балто-Чорноморської геополітичної осі (Швеція, Норвегія, Фінляндія, Литва, Латвія, Естонія, Польща, Болгарія, в перспективі – Білорусь тощо) та ініціювати взаємовигідні угоди між цими державами та Україною в усіх стратегічно важливих галузях: торгівлі та митній політиці, енергетичній безпеці та транзиті, обороні тощо.

Безперечно, **Україна перебуває у надскладній геополітичній ситуації й нам потрібні союзники**. Але замість того, щоб вже 20 років бігати за цими союзниками, при цьому не покращуючи нічого у своєму домі, слід нарешті зайнятися розбудовою своєї країни та армії. Зокрема, встановити фінансування Збройних Сил України на рівні 5% ВВП (до подолання технічного відставання ЗС України від країн-сусідів), реформувати ЗС України, в т.ч. ВМС і ВПС, оснастити їх кораблями, літаками, ракетними ударними комплексами та комплексами ППО 4-го та 5-го поколінь, переозброїти наявну техніку (літаки, кораблі) сучасними зразками озброєння, розбудовувати військово-промисловий комплекс для забезпечення сучасним вітчизняним озброєнням українського війська та ефективної участі України у світовому ринку зброї, а також відновити ядерний статус України.

Якщо все це буде зроблено, разом з економічними реформами, згаданими вище, то вже потенційні союзники бігатимуть за нами, а не ми за ними.

– Від чого найбільше залежить можливість налагодження конструктивного діалогу між владою та опозицією в Україні на сучасному етапі, які заходи необхідно здійснити, щоб знизити рівень конфліктності у відносинах між ними?

Будь-який діалог може базуватися лише на наявності спільних цінностей. Поки чинна влада повністю ігнорує інтереси української нації, й навіть послідовно діє проти цих інтересів, вона не може вести жодного діалогу з опозицією, їй це просто не потрібно.

Єдиний “діалог”, на який вона здатна, це мова репресій. Очевидно, що в такому випадку відповідь народу буде адекватною. Будь-які переговори можуть базуватися лише на розумінні потреб української нації, й поки влада ці потреби не розуміє, або навпаки зневажає, конструктивно розмовляти з такою владою просто неможливо, та й нелогічно. ■

Арсеній ЯЦЕНЮК,
лідер політичної партії
“Фронт змін”

– У чому полягають головні відмінності між політичними силами, які представляють (підтримують) владу, та опозиційними політичними силами в соціально-економічній, внутрішній і зовнішній політиці?

Насамперед, наголошу, що і влада, і опозиція в Україні не є однорідними. Скажемо, однопартійці Д.Табачник і Г.Герман у багатьох питаннях є антиподами. Тому мова може йти справді лише про головні відмінності.

Найголовніша з них має світоглядний характер. Це відмінність у баченні геополітичного вибору України. Саме тому я ініціював парламентські слухання з чітко поставленим питанням – Зона вільної торгівлі з Євросоюзом чи Митний союз з Росією, Білоруссю і Казахстаном? Вибір європейського розвитку чи євразійського регресу?

Ніби й депутати більшості проголосували за постанову, підготовлену за підсумками цих слухань. Начебто чітко окреслено європейський вибір – але тільки на папері. **Реальні дії влади послідовно віддаляють Україну від Європи.**

Адже верхівка влади євроінтеграцію бачить дуже своєрідно. Їх приваблюють блага європейської цивілізації: надійні банки, чудові курорти, налагоджений побут. Але демократію, повагу до прав людини та ринкову економіку, на яких заснований Євросоюз, вони явно вважають зайвими. Виходить так: “Європа для нас, Євразія для решти”.

Звідси й головні відмінності між провладними та опозиційними силами в названих сферах.

У **соціально-економічній політиці** опозиційні сили (принаймні, “Фронт змін”) виступають за реальні ринкові і дерегуляційні реформи, розвиток малого та середнього бізнесу, за формування основи будь-якої європейської держави – середнього класу. За жорстку боротьбу з нашою головною бідой – корупцією. За ефективний захист прав соціально вразливих верств населення.

Тепер подивимося на те, що робить влада. Всі т.зв. “реформи” вона прагне провести за рахунок громадян, і в підсумку – їх життя лише погіршується,

а не покращується. Новий Податковий кодекс добиває малий і середній бізнес. Потенційний середній клас витісняється на маргінес суспільства. Т.зв. “пенсійна реформа” боляче б’є по добробуту літніх людей.

Забюрократизована владна вертикаль обслуговує не суспільство, а саму себе. Фактично це повернення до державного капіталізму, позавчорашнього дня західної цивілізації.

Замість ринкової конкуренції діє всеосяжний принцип “для своїх”. Замість прозорості – зміни до Закону про державні закупівлі, який дозволяє кулурно проводити мільярдні тендери. Замість боротьби з корупцією – вихолощення антикорупційного пакета законів і створення передумов для її небаченого “розквіту”.

У сфері внутрішньої політики опозиціонери виступають за захист прав людини, реальну судову реформу, за єдність і соборність України.

Влада вдається до вибіркового політичного переслідування опозиції. У Верховній Раді більшість демонстративно ігнорує практично всі наші пропозиції і законопроекти.

Суспільство розколюють “червонопрапорними” провокаціями. Уряд в особі Міністра освіти Д.Табачника проводить послідовну політику русифікації і витіснення української мови з освіти та ключових сфер спілкування, намагається переписати нашу історію.

А в зовнішній політиці просування в Європу заблоковане. Т.зв. “багатовекторність” засвідчила свою неефективність. Скажемо, такі стратегічні поступки як “Харківські угоди” не призвели до зміни формули ціни на газ. Представники євроструктур мало не щодня критикують українську владу за переслідування опозиції, тотальну корупцію, погіршення інвестиційного клімату.

Зберігається небезпека того, що Україну і далі тягнутимуть до Митного союзу та Єдиного економічного простору. Влада може піти на поступки щодо передачі Росії контролю над нашою газотранспортною системою.

– Від чого найбільше залежить можливість налагодження конструктивного діалогу між владою та опозицією в Україні на сучасному етапі, які заходи необхідно здійснити, щоб знизити рівень конфліктності у відносинах між ними?

По-перше, для початку, влада має припинити політичні переслідування.

По-друге, “Фронт змін” пропонував владі цивілізовану модель діалогу з опозицією, а не монологу. Це означає враховувати та розглядати її пропозиції. Адже вони дуже часто є корисними навіть для влади. Але їх “валять” винятково тому, що це – від опозиції.

Вже очевидно: наші заклики не слухали і слухати не будуть. А тому є лише один шлях налагодження конструктивного діалогу між владою та опозицією в Україні на сучасному етапі. Ми з повною відповідальністю заявляємо: **прийшовши до влади, налагодимо конструктивний діалог з Партією регіонів як опозиційною силою.** Щодо комуністів – не впевнений. Принаймні, спробуємо.

Тому ми надаємо особливого значення парламентським виборам 2012р. “Фронт змін” ставить за мету стати найбільшою опозиційною фракцією. Наше завдання – надати людям ефективну і зрозумілу альтернативу. **Представити такий план розвитку держави, який би підтримало суспільство, а головне – який буде виконуватися.**

Наступний і вирішальний етап – президентські вибори 2015р. Наш обов’язок – їх виграти. Тоді ми налагодимо конструктивний діалог не лише між владою та опозицією, але й між новою владою і суспільством. ■

ЕКСПЕРТИ

Ігор ЖДАНОВ,
президент Аналітичного
центру “Відкрита політика”

– Які критерії можуть застосовуватися на сучасному етапі для характеристики вітчизняних політичних сил як опозиційних в інституційному (ставлення до певних інститутів влади) та змістовному (зміст політики в різних сферах) аспектах?

У зв’язку зі скасуванням Конституційним Судом у 2011р. політичної реформи 2004р. українська опозиція повернулася у звичні політико-правові координати, сформовані Конституцією 1996р.

Визначення опозиційності зараз пов’язане не зі ставленням до діючого Кабінету Міністрів, який є похідним від Глави держави, не з участю/неучастю у парламентській коаліції, а зі ставленням до змісту політики Президента України. Саме опозиційність до Глави держави є основним критерієм, який визначає опозиційність політичної сили. Через опозиційність до Президента України формується і опозиційність до Уряду, який Глава держави практично одноосібно призначає і може звільнити в будь-який час.

Опозиційність парламентських політичних сил також пов’язана з неучастю у формуванні та роботі ситуативної більшості у Верховній Раді, яка створюється на підтримку Кабінету Міністрів або голосує за президентські та урядові законопроекти.

Водночас, скасування політичної реформи 2004р. і відновлення дії Конституції України зразка 1996р. істотно обмежили можливості опозиційних сил, особливо в Парламенті. Керівник фракції Партії регіонів О.Єфремов прямо заявив, що оскільки в новому-старому Основному Законі поняття “опозиція” не зафіксоване, то опозиції ніби немає. А отже, немає й її дня у Верховній Раді.

Знизилися можливості парламентського опозиційного контролю, – після прийняття низки законів

у опозиційних політиків уже немає гарантованого права очолити бюджетний і регламентний парламентські комітети, Комітет з питань свободи слова та інформації. Істотно обмежено права Парламенту загалом, які дозволяли контролювати діяльність МВС, СБУ, Генпрокуратури.

Якщо ж говорити про змістовну політику провладних або опозиційних сил, то **сьогодні політичний порядок денний визначається переважно Президентом через його щорічне послання, виступи та доручення, які він дає Кабінету Міністрів.** Зміст владної політики формується Урядом через його повсякденну діяльність, ухвалення відповідних урядових актів, а також шляхом внесення Главою держави та Кабінетом Міністрів законопроектів до Верховної Ради.

Однак, визначений на сьогодні порядок денний, скоріше за все, має характер реагування на проблеми, що виникли. Особливо це стосується соціально-економічної політики, де відсутнє обговорення стратегічних питань шляхів розвитку України.

Так, основна політична дискусія точиться навколо таких “больових” точок, як проведення податкової реформи, підтримки або не підтримки діяльності малого бізнесу в Україні, здійснення житлово-комунальної реформи, де жваво критикуються дії влади щодо підвищення житлово-комунальних тарифів, пенсійної реформи, де переважною частиною суспільства не сприймається намагання діючого Уряду підвищити вік виходу на пенсію для жінок.

Якщо ж говорити про стратегічне бачення перспектив України, то воно більше пов’язане із зовнішньополітичним і геополітичним вибором України. Так, Президент України В.Янукович запропонував законодавчо закріпити позаблоковий статус України, що й було зроблено в Законі “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”. Водночас, опозиційні політичні сили намагалися відстояти курс на євроатлантичну інтеграцію України, але це, зі зрозумілих причин, їм не вдалося.

У той же час, необхідно відзначити, що і виконавча влада, і переважна частина опозиції вважають стратегічним курсом України її європейський вибір, дотримуються думки, що укладання Угоди про асоціацію з ЄС, створення зони вільної торгівлі та отримання безвізового режиму для України, є пріоритетними завданнями зовнішньої політики країни.

Говорити про якийсь класичний ідеологічний розподіл між владою та опозицією у західноєвропейському сенсі цього слова (соціал-демократи, ліберали, консерватори тощо) в Україні навряд чи можливо. Однак, слід відзначити, що **провладні політичні сили більше орієнтовані на підтримку великого олігархічного капіталу, зокрема зі східних регіонів країни, на більш авторитарний стиль управління державою.**

Водночас, опонуючи владі, опозиція наголошує на підтримці малого та середнього бізнесу, намагається діяти в руслі захисту прав громадян, часто вдаючись до соціального популізму.

Наприклад, у питанні проведення пенсійної реформи від опозиційних політиків ми чуємо лише

те, чого не можна робити: не можна підвищувати пенсійний вік, не можна збільшувати збори до пенсійного фонду тощо. А що пропонують самі опозиціонери, яке їх бачення основних положень реформи? Поки що чіткої відповіді на ці питання ми не почули.

Провладні політики неодноразово заявляли, що опозиція не висуває реальних альтернатив владним рішенням. Частка правди в цьому є, однак правда і в тому, що цю тезу влада використовує як політехнологічний прийом, з метою дискредитації опозиційних сил.

Часто важливі державні рішення ухвалюються владою у закритому режимі, без суспільного обговорення, врахування думки опозиції, громадян та експертів: так ратифікувалися Харківські угоди, в ручному режимі за 20 хвилин ухвалювався бюджет на 2010р., так само, без жодного обговорення затверджувався бюджет на 2011р.

Не дослухалися до думки опозиціонерів, ухвалюючи закон про місцеві вибори чи Податковий кодекс. Сотні й тисячі поправок до цих документів провладна парламентська більшість просто проігнорувала. Складається враження, що влада, всупереч деклараціям своїх спікерів, не зацікавлена в альтернативах.

– Зважаючи на досвід відносин влади та опозиції у 2005-2011рр., які засоби гарантування прав опозиції видаються найбільш ефективними (формалізовані політичні угоди, універсали; неформальні домовленості між лідерами політичних сил; визначення прав опозиції у Регламенті Верховної Ради; прийняття спеціального закону про опозицію та ін.)?

Гарантування прав опозиції має бути забезпечене внаслідок системного підходу – встановлення політичних традицій дотримання прав опозиції та їх законодавчого забезпечення.

Права опозиції повинні дотримуватися незалежно від того, хто перебуває при владі, а хто – в опозиції, оскільки в демократичних країнах політичні сили періодично змінюють свій статус з провладного на опозиційний.

За часів президентства В.Ющенка відносини влади та опозиції формувалися на конкурентній основі. Політики з різних політичних таборів, за поодинокими винятками, сприймали візаві, швидше, як опонентів.

Відносини влади та опозиції в Україні за рік, що минув після президентських виборів, зазнали істотних змін. Нова владна команда переконана, що, принаймні, частина опозиціонерів – це непримиренні вороги (заради справедливості слід сказати, що таке ставлення є взаємним).

Опозиція діє в умовах силового тиску на частину опозиційного політикуму, ігнорування опозиційних пропозицій, тиску на бізнес опозиціонерів та нерівного (порівняно з провладними політиками) доступу до основних каналів інформації.

Про те, що в Україні здійснюється, як мінімум, вибіркоче застосування кримінального законодавства, а як максимум – ідуть політичні репресії проти опозиції, свідчать багато фактів.

Чомусь від кримінального переслідування постраждали лише політики, які належать до команди Ю.Тимошенко, а діяльність тих членів її Уряду, які належали до нього за квотою В.Ющенка, прокуратуру не цікавить. Рішення Чехії про надання політичного притулку Б.Данилишину є міжнародним визнанням існування в Україні політичних репресій.

Ускладнено доступ представників опозиції до основних каналів телебачення. Так, згідно з дослідженнями Академії української преси та Інституту соціології НАН України, які в лютому 2011р. здійснювали моніторинг вечірніх випусків новин семи українських телеканалів, 84% синхрону в новинах мали представники влади, 14% – опозиції. Лише провладні політики говорять у вечірніх випусках новин телеканалу Перший Національний.

Тому найближчим часом необхідно забезпечити законодавчий захист прав опозиції. Переконали, що сам вибір типу законодавчого регулювання прав опозиції має вторинний характер.

Це може бути і окремий закон про опозицію, і внесення відповідних змін до Регламенту Верховної Ради. **Головне – не яким законодавчим актом забезпечуються права опозиції, а його сутнісне наповнення та неухильне виконання, яке б гарантувало повноцінну та ефективну діяльність опозиції в Україні.** ■

Максим РОЗУМНИЙ,
завідувач відділу
Національного інституту
стратегічних досліджень

– Які критерії можуть застосовуватися на сучасному етапі для характеристики вітчизняних політичних сил як опозиційних в інституційному (ставлення до певних інститутів влади) та змістовному (зміст політики в різних сферах) аспектах?

В інституційному вимірі опозиційний статус визначається двома критеріями: (а) відсутність владних повноважень, що є необхідною, але недостатньою умовою, та (б) визнання в якості політичних опонентів тих політичних сил, що на цей момент цими владними повноваженнями наділені (умовно інституційний критерій). Міра представленості в тих чи інших виборних органах державної влади та місцевого самоврядування, публічна діяльність і голосування депутатів є другорядними чинниками, що впливають скоріше на оцінку якості такої опозиції та довіру до неї з боку суспільства.

Спроби внормувати статус опозиційності з метою надання певним політичним силам преференцій (у вигляді повноважень контролю, представництва тощо), як і вимога об'єднання

опозиційних сил, чи невизнання владою опозиції, статус якої не унормовано (самою владою), є спекулятивними прийомами політичної конкуренції. Запозичені з двопартійних моделей, такі механізми втрачають свою демократичну сутність одразу, щойно переносяться на ґрунт реальної багатопартійності.

Суспільно значущий зміст політики з'являється тоді, коли відповідний суб'єкт політики отримує хоч якийсь обсяг владних повноважень. І саме в межах цього обсягу повноважень зміст його політики й слід розглядати. Політична сила, що претендує на владні повноваження (а саме такою в переважній більшості випадків є опозиція), оперує змістами своєї майбутньої політики, себто обіцянками, програмами, проектами і т.ін.

Тому, за змістовними характеристиками, до опозиційних слід віднести партії та блоки, які більше обіцяють, ніж здійснюють реальну політику. Це – перший критерій. І другий – те, що **опозиційні сили обіцяють проводити іншу політику, ніж ту, яка проводиться діючою владою.** Ступінь конфліктності у відносинах між такою опозицією і владою, що має реальний чи риторичний характер, є другорядним критерієм.

Часом опозиційні сили настільки захоплюються конфліктом з владою, що цей конфлікт стає для них (і для суспільства) окремим змістом політики. Суперечливість та імітаційний характер такої позиції стають особливо наочним, коли такі опозиціонери опиняються при владі. При цьому перед ними постає питання про інший, новий для них зміст політики, до артикуляції і здійснення якого вони виявляються неготовими.

Статусні характеристики політичної опозиції і значущість наведених критеріїв для оцінки конкретної ситуації суттєво відрізняються в політичних системах, що діють (1) на засадах вільної конкуренції, (2) в умовах політичної монополії та (3) в перехідних режимах із значними обмеженнями свободи політичної конкуренції (ідеологічними, інституційними чи політико-культурними).

В умовах політичної монополії опозиція можлива або як імітація, або як радикальна боротьба не лише проти чинної влади, а й проти існуючої системи політичних відносин. Тоді змістом обіцяної опозиціонерами політики є демонтаж відповідних суспільних і державних інституцій та заміна їх іншими. За цих умов опозиційність не потребує нормативного підтвердження, а об'єднання опозиційних сил навколо спільних гасел і лідерів є природним.

Та якщо ця модель опозиційності застосовується в умовах вільної чи умовно вільної політичної конкуренції, це неминуче призводить до розмивання критеріїв та атрибутів опозиційності, їх недобросовісного використання в політичній боротьбі.

Аналогічним чином деформує політичний процес і спроба імітувати конкурентну модель, апелювати до її норм і критеріїв в умовах монополізованої системи. До такого прийому часом вдаються авторитарні й тоталітарні режими з метою послаблення й дискредитації своїх опонентів.

– Зважаючи на досвід відносин влади та опозиції у 2005-2011рр., які засоби гарантування прав опозиції видаються найбільш ефективними (формалізовані політичні угоди, універсали; неформальні домовленості між лідерами політичних сил; визначення прав опозиції у Регламенті Верховної Ради; прийняття спеціального закону про опозицію та ін.)?

Головними засобами гарантування прав опозиції в українських реаліях є (1) своєчасне і справедливе проведення виборів до всіх конституційно визначених органів влади і (2) безумовне дотримання принципу свободи слова та вільний розвиток ЗМІ.

Інші механізми – політичні угоди, закон про опозицію, зміни до Регламенту ВР – мають тактичний характер і лише ускладнюють процедури політичної конкуренції, надаючи певним політичним гравцям штучні переваги (переваги, що не пов'язані з ресурсом підтримки виборців). ■

Володимир ФЕСЕНКО,
голова правління
Центру прикладних
політичних досліджень "Пента"

– Які критерії можуть застосовуватися на сучасному етапі для характеристики вітчизняних політичних сил як опозиційних в інституційному (ставлення до певних інститутів влади) та змістовному (зміст політики в різних сферах) аспектах?

Зараз все набагато простіше, ніж у 2006-2010рр., коли Президент і Прем'єр-міністр конкурували між собою і, відповідно, одні політичні сили були в опозиції до Президента, інші – до Прем'єр-міністра. Сьогодні влада є єдиною. Тому всі політичні сили, які перебувають поза межами влади, опонують її політичному курсу, є або можуть вважатись опозиційними. Для того, щоб стати реальною опозицією замало не бути у владі, потрібно опонувати, протидіяти політиці влади (звідси і поняття "опозиція").

Повернення до Конституції України в редакції 1996р. певною мірою ускладнює проблему визначення статусу опозиції. У нинішній Верховній Раді є політична парламентська більшість у вигляді

об'єднання (коаліції) фракцій і окремих народних депутатів, яке було створено ще за умов дії конституційних змін від 2004р. і брало участь у формуванні Уряду М.Азарова. Але юридичного інституту коаліції зараз уже не існує. Відповідно, не існує і чіткого юридичного поділу на парламентську більшість і парламентську опозицію. Ще більше може ускладнити ситуацію повернення до змішаної виборчої системи. У Парламенті знову можуть з'явитися позапартійні депутати, які матимуть можливість визначати свій статус ситуативно.

Я є категоричним противником поділу опозиційних сил на реальну (справжню) опозицію і несправжню (конструктивну, лояльну і т.д.), а також на монополізацію статусу парламентської опозиції однією політичною силою. У таких поділах є намагання представників або прихильників окремих політичних сил монополізувати чи приватизувати статус опозиції. Ступінь і форми опозиційності можуть різнитися. Були, є і будуть спроби влади використати одні опозиційні сили проти інших, але головним критерієм опозиційності завжди буде опонування і протидія політичному курсу влади. А далі хай виборці визначаються, яка опозиція їм більше подобається.

– Зважаючи на досвід відносин влади та опозиції у 2005-2011рр., які засоби гарантування прав опозиції видаються найбільш ефективними (формалізовані політичні угоди, універсали; неформальні домовленості між лідерами політичних сил; визначення прав опозиції у Регламенті Верховної Ради; прийняття спеціального закону про опозицію та ін.)?

Враховуючи певне загострення та ускладнення відносин влади та опозиції після президентських виборів 2010р., актуальність проблеми гарантування і захисту прав опозиції зростає. Проте, відсутність чіткого інституційного поділу на парламентську більшість і парламентську меншість не дає можливості розв'язати проблему гарантування прав опозиції суто в юридичному полі. Якщо йти шляхом самовизначення опозиційного статусу з відповідним наданням опозиційним фракціям (депутатським групам) особливих прав, то неминуче виникне кон'юнктурна політична гра навколо цього статусу, коли окремі політичні сили будуть називати себе опозиційними, але одночасно підтримуватимуть діючу владу.

Виходячи з вітчизняного та міжнародного досвіду, з особливостей нинішнього конституційного режиму в Україні, краще робити акцент не на ухваленні спеціального закону про опозицію, який надаватиме опозиційним політичним силам якихось особливих прав, а на послідовній реалізації політичних прав і свобод, закріплених у Конституції і законодавстві України, а також тих прав, що надаються депутатським фракціям і групам у представницьких органах влади – від Верховної Ради України до місцевих рад.

Законодавчо це можна вирішувати через відповідні норми законів про Регламент Верховної Ради України, про місцеве самоврядування та інших законів, що регулюють діяльність представницьких органів влади. Важливу, але не визначальну роль, можуть грати і неформальні домовленості щодо розподілу керівних посад і практичної реалізації процедурних питань у представницьких органах влади.

Вкрай важливо зберегти участь опозиційних сил у формуванні виборчих комісій. У цьому випадку під час формування виборчих комісій можна врахувати не лише фракційну структуру Верховної Ради, а й фракційну структуру відповідних місцевих рад. ■

Василь ЯБЛОНСЬКИЙ,
заступник директора
Національного інституту
стратегічних досліджень

– Які критерії можуть застосовуватися на сучасному етапі для характеристики вітчизняних політичних сил як опозиційних в інституційному (ставлення до певних інститутів влади) та змістовному (зміст політики в різних сферах) аспектах?

Опозицію в Україні можна умовно поділити на парламентську та позапарламентську². До першої слід, насамперед, віднести “Батьківщину”, парламентська фракція якої ухвалила рішення про перехід в опозицію і формування опозиційного уряду. Окрему групу становлять розрізнені політичні сили, номінально об’єднані у фракції Блоку НУНС (“Наша Україна”, “Фронт змін”, “Народна самооборона”, УНП, “Єдиний центр” та ін.). Ці партії перебувають у різному віддаленні/наближенні до влади – від радикальної опозиції до прямого входження до влади. До другої – “Свободу” та низку маловпливових партій різного спрямування.

За формальними критеріями опозиційними партіями в Україні можна вважати політичні сили, що з політичних мотивів не належать до центральних органів державної влади, місцевих адміністрацій та більшості у Верховній Раді України.

Слід окремо зупинитися на розумінні парламентської опозиційності в Україні. Оскільки у Верховній Раді опозиція не оформлена інституційно (принаймні, в чинній редакції Конституції немає визначення “владної коаліції” та “опозиції”), це дає можливість певним силам говорити про свою опозиційність задля отримання певних, як правило, електоральних бонусів. Яскравою ілюстрацією є діяльність фракції КПУ, яка попри опозиційну риторику, є провладною партією. Тому критерії визначення опозиційності наступні: **ступінь підтримки політичною силою урядових рішень і консолідовані голосування із парламентською більшістю.**

Критерії щодо змістовних аспектів опозиційної діяльності є більш складними та неоднозначними. Очевидно, що такий формат експертного опитування не дозволяє охопити зміст опозиційної політики в усіх

сферах. Тому є сенс означити певні реперні точки, які чітко ідентифікують політичну силу в системі “влада-опозиція”.

Насамперед, це ставлення до конституційного процесу, реформи виборчого законодавства, забезпечення свободи слова, адміністративної реформи, законодавчих ініціатив у сфері економіки, бюджетного процесу, гуманітарної та зовнішньої політики.

– Зважаючи на досвід відносин влади та опозиції у 2005-2011рр., які засоби гарантування прав опозиції видаються найбільш ефективними (формалізовані політичні угоди, універсали; неформальні домовленості між лідерами політичних сил; визначення прав опозиції у Регламенті Верховної Ради; прийняття спеціального закону про опозицію та ін.)?

Для досягнення конструктивної взаємодії влади та опозиції слід опиратися не лише на досвід останньої політичної п’ятирічки. Важливо звернутися також до періоду 1996-2004рр., поєднавши таким чином практику відносин влади та опозиції за першої президентсько-парламентської республіки і новітній досвід теперішніх політичних гравців в умовах політичної реформи 2006-2010рр.

На сьогодні простежуються дві лінії протистояння: “опозиція-влада” та “опозиція-опозиція”. Якщо теперішні відносини між владою та опозицією є більш-менш прогнозованими, то взаємодія опозиційних сил характеризується жорсткою “віртуальною” боротьбою: (а) за право називатися “опозицією”; (б) за право бути “правильною” опозицією, яка досить часто не залишає простору на досягнення компромісу.

Для створення цивілізованішого політичного середовища, після відновлення дії Конституції 1996р., очевидно, слід використовувати всі можливі формальні та неформальні механізми визначення прав і місця опозиції.

Насамперед, це може бути створення “Національного круглого столу” для ведення діалогу між владою та опозицією, результатом роботи якого мають стати підписання спільних документів (меморандумів, політичних угод) та підготовка Закону “Про опозицію”. Наступним кроком, у межах Конституційної асамблеї, стало б вироблення відповідних змін до Конституції України.

Крім того, важливим, а до певної міри і необхідним, видається досягнення неформальних домовленостей між представниками влади та лідерами опозиції. Без таких угод досягнення відчутних результатів в інших переговорних форматах є досить проблематичним.

Відомі приклади з недавньої історії (2007р., 2009р.) досягнення політичних угод неформальним шляхом за участі провідних політичних гравців. Такий шлях є менш прозорим і демократичним, але в українських реаліях може виявитися досить дієвим, оскільки аргументи сторін часто виходять за межі публічної політики та зачіпають міжособистісні інтереси. ■

² Такий підхід доречний для використання на загальноукраїнському рівні, оскільки в деяких регіонах країни опозиційні партії мають більшість в обласних, районних і міських радах, їх представники обрані головами міських, селищних і сільських рад.

ПРЕДСТАВНИКИ ЗМІ

Діана ДУЦИК,
шеф-редактор
редакції "Главред"

– Які тенденції у висвітленні діяльності влади та опозиції українськими ЗМІ спостерігалися протягом 2005-2011рр.?

Питання висвітлення діяльності влади та опозиції українськими ЗМІ не можна розглядати окремо від тих процесів, що відбуваються в країні загалом та в українському медіаринку зокрема. Тому на відносини політикуму (влади та опозиції) і медіа впливають наступні чинники: *по-перше*, розподіл медіаринку між великими фінансово-політичними групами, які мають політичні інтереси і розглядають медіа лише як інструмент тиску/впливу або торгу з владою, а не як бізнес; *по-друге*, низька інформаційна культура політиків, нерозуміння ними реальної ролі медіа та їх місця в комунікативних процесах у країні; *по-третє*, низька інформаційна культура суспільства, що проявляється у відсутності попиту на якісні медіа.

Перший чинник. Безперечно, в царині свободи слова після 2004р. Україна зробила значний крок уперед. Зник централізований тиск на медіа, як це відбувається в Росії чи Білорусі. Проте яскраво проявилась інша проблема. **Фактично свобода слова, отримана після 2004р., забезпечувалася не стільки завдяки конкуренції ідей та позицій, скільки завдяки конкуренції вітчизняних медіаолігархів і їх боротьбі за власне бізнес-виживання та політичний вплив в Україні.** Ця спотворена форма плюралізму створила чимало ризиків, як зовнішніх, так і внутрішніх.

Концентрація медіаресурсів у руках потужних фінансово-політичних груп розпочалася ще за президентства Л.Кучми. Цей процес набув активного розвитку в період президентства В.Ющенка (в силу того, що державний тиск у цій царині значно послабився).

Були сподівання, що серйозно покращити клімат на медіаринку зможе прихід іноземного капіталу, який не має політичних інтересів в Україні і розглядатиме медіа винятково як бізнес. У першу чергу, йдеться про західні інвестиції, оскільки російський капітал присутній на українському медіаринку давно. Західні інвестори справді проявили інтерес до України. Так, наприклад, щоденна газета "Дело" була створена за участю німецьких (видавництво *Handelsblatt Publishing Group*) та чеських інвестицій (видавництво *Economica a.s.*), у жовтні 2005р. вийшов перший номер.

Проте, попрацювавши на українському ринку деякий час, німецькі та чеські інвестори змушені були продати свої частки акцій українським партнерам, зокрема "Українській інвестиційній газеті" в особі І.Ляшенко. **Корупція, складні умови дистрибуції, а також політична нестабільність – чинники, які фактично унеможливають перетворення будь-якого медіа на прибутковий бізнес.** Безрезультатно завершилася також спроба польської "Агори" вийти на український ринок суспільно-політичних видань. "Агора" змінила тактику та вирішила піти в розважальну нішу, запустивши низку вузькоспеціалізованих ігрових Інтернет-проектів.

Чи не єдиним успішним медіахолдингом з іноземним капіталом був видавничий холдинг *KP Media* (створений в 1995р.), власником якого був Дж.Санден, і до якого належав провідний новинний журнал "Кореспондент". Це дозволяло проводити абсолютно незалежну редакційну політику, та вирізняло журнал "Кореспондент" на фоні інших проектів, що виходили в цій ніші. Проте, цього року Дж.Санден продав свої медіаактиви українському бізнесмену П.Порошенку та президенту "Українського медіахолдингу" Б.Ложкіну.

Хоча за президентства В.Ющенка медіа та їх власники не зазнавали великого прямого тиску з боку влади, проте тривали процеси перерозподілу медіавласності та укрупнення медіагруп. Саме в цей період два найбільші українські телеканали – "Інтер" та "1+1" – змінили власників.

Таким чином, на сьогодні найбільші медіаактиви зосереджені у таких суб'єктах: у держави (в державній власності); у груп В.Хорошковського, В.Пінчука, І.Коломойського, Р.Ахметова, В.Гайдука та С.Тарути, тепер уже – у групі П.Порошенка, а також у "Українського медіахолдингу" (Б.Ложкін).

Після зміни влади у 2010р. великий бізнес почав підлаштовуватися під нові умови та шукати компроміс із командою Президента В.Януковича, що в той чи інший спосіб у різних медіагруп впливало на редакційну політику (щоб представити, якою була ця редакційна політика, однієї статті замало) і викликало низку конфліктів між власниками та редакціями.

Другий чинник. Низька інформаційна культура – це загальна проблема українського політикуму. Влада та опозиція (як за президентства В.Ющенка, так і тепер, за президентства В.Януковича), які періодично міняються місцями, розглядають медіа з точки зору власних інтересів. Політики з нерозумінням ставляться до критики журналістів. Болісно реагував на критичні публікації В.Ющенко (чого вартує історія з його сином), болісно на критику реагувала та реагує Ю.Тимошенко, і так само болісно на неї реагує нинішній Президент В.Янукович. Проблема ще й у тому, що кожен політик, якого критикують, вбачає у цьому замовлення конкурентів (не допускаючи думки, що журналіст міг сам, без будь-якого впливу дійти певних висновків), і звинувачує журналістів у продажності.

Особливо активну кампанію по дискредитації журналістів розгорнула нинішня влада. Звинувачення на адресу журналістів у корупції, "джинси" та продажності звучать з вуст високопоставлених чиновників досить часто.

Проте, посильний вклад у дискредитацію професії додали і самі журналісти. Адже треба визнати, що розквіт “джинси” був за президентства В.Ющенка, в період частих виборчих кампаній. І дуже часто матеріали журналістських “розслідувань” оприлюднювалися не тоді, коли виникала проблема, а в переддень президентських чи парламентських виборів, з метою дискредитації тих чи інших політиків. Це призвело до того, що медіа почали втрачати вплив, навіть публікуючи сенсаційні розслідування. Результати цих розслідувань були просто проігноровані політиками.

Власне, з різних причин, у т.ч. й через нерозуміння, для чого журналістам потрібна інформація та яке це має значення для суспільства, дуже часто чиновники обмежували журналістів у доступі до важливої інформації. Прийнятий нещодавно Закон “Про доступ до публічної інформації”, хочеться сподіватися, дещо змінить ситуацію у кращий бік, звісно, якщо його будуть виконувати.

Третій чинник. Сьогодні на ринку існує тенденція до закриття серйозних суспільно-політичних медіа-проектів (друкованих, Інтернет та телепрограм). Цей процес розпочався ще кілька років тому. Але тоді зіграв роль суто економічний фактор – розпочалася світова економічна криза. Сьогодні на ці процеси більшою мірою впливає фактор політичний. Крім того, більшість бізнесменів, які могли б інвестувати в медіа, вважають, що безпечніше для їх основного бізнесу цього не робити: немає медіа – немає проблем.

Ця ситуація цілком влаштовує суспільство, рівень інформаційної культури якого також є досить низьким (адже в Україні немає традиції поваги до якісних медіа, як, наприклад, у Німеччині), і яке сьогодні перебуває в апатичному стані. Воно ніяк не реагує на те, що зникають якісні медіа та обмежується свобода слова. На вільні та якісні медіа повинен бути попит у суспільства. Суспільство повинне бути готове платити за інформацію, яку надають їм ці медіа (купувати газети та журнали, сплачувати абонемент за суспільне мовлення).

– Які першочергові кроки необхідно здійснити для забезпечення об’єктивного та збалансованого висвітлення вітчизняними ЗМІ діяльності влади та опозиції?

На це питання не може бути однозначної відповіді. Прийняття нових законів чи зміни до наявної законодавчої бази – це не завжди панацея. Оскільки в українських умовах існує проблема дотримання законів, а також можливості відстояти свою позицію в суді. Крім того, варто зауважити, що **українське медіа-законодавство є не найгіршим у Європі.**

Ця проблема, насамперед, лежить в етичній площині. *По-перше*, самі журналісти повинні дотримуватися професійних стандартів та активно їх обстоювати. *По-друге*, потрібно працювати над підвищенням рівня інформаційної культури суспільства загалом і політикуму зокрема. Це можна зробити лише через комплексну медіаосвіту, яка повинна починатися зі шкільної лави. Процес довгий, проте років через 10-15 може дати позитивні результати. *По-третє*, міжнародні організації, а також українські громадські організації повинні продовжувати моніторинг сфери дотримання прав і свобод громадян, у т.ч. й свободи слова. ■

Соня КОШКІНА,
шеф-редактор порталу Lb.ua,
директор медіапрограм
Gorshenin Group

– Які тенденції у висвітленні діяльності влади та опозиції українськими ЗМІ спостерігалися протягом 2005-2011рр.?

Після Оранжевої революції СМІ почувствовали себе більш вільно – зникли “темники”, зменшилось тиск на владельців.

Об этом, в частности, свидетельствуют данные докладов Международной организации *Freedom House*. До Оранжевой революции Украина оценивалась “частично свободной”, а в 2007г. и 2008г. получила статус свободной страны. Индекс политических прав составил “3”, гражданских свобод – “2” по семи-балльной шкале (где “1” – наибольший уровень свобод, а “7” – минимальный).

Цензура в Украине сегодня, несомненно, не так жестка и бескомпромиссна, как во времена президентства Л.Кучмы, однако есть серьезные поводы для опасений.

С приходом новой власти в СМІ постепенно начал развиваться феномен “самоцензуры”. Свидетельством тому – существование т.н. внутренней цензуры либо экономического давления на издания, в т.ч. и со стороны самих владельцев, когда сотрудникам запрещается тиражировать определенные сообщения либо выпускать в эфир критические по отношению к власти сюжеты.

Телевизионные новости уже давно теряют свое качество. Замалчиваются темы, связанные со снижением различных составляющих благополучия населения либо отдельных его групп; сокращается освещение действий оппозиции и не выходят в эфир публичные заявления ее представителей; отсутствует информация об ущемлении властью бизнеса, о наступлении власти на свободу слова в государстве. Многие журналисты, рискнувшие публично выступить с заявлениями о цензуре, остаются вне эфира либо и вовсе теряют работу. Осознавая возрастающее влияние Интернета и электронных масс-медиа на формирование общественного мнения, власть усиливает контроль над электронными СМІ. Хотя стоит отметить, что контроль форумов и блогосферы все же не такой плотный, как, например, в России.

Сегодня власть всё больше дистанцируется от общества и становится всё более закрытой. В Украине значительно возросло количество сообщений о нарушениях свободы слова с тех пор, как В.Янукович был избран Президентом в феврале 2010г. Если раньше нарушения прав журналистов были вопиющим фактом и обычно завершались скандалом и потерей имиджа для стороны, посягающей на журналиста, то сегодня подобные факты становятся практически нормой.

Расследования многочисленных преступлений против журналистов отсутствуют напрочь. Напротив, прокуратура отклоняет жалобы от пострадавших журналистов, рассматривая при этом обращения нападавшего. Украинское законодательство относительно защиты СМИ не вступает в силу, чтобы защитить права и свободы журналистов и не защищает должным образом в случае вопиющих нарушений по отношению к ним. Даже наоборот – ряд недавно принятых законов в Украине существенно ограничивает работу медиа и подвергает их недопустимым преследованиям, прикрываясь недопущением вмешательства в частную жизнь. Подобные факты могут служить лишь свидетельством того, что руководство страны не намерено брать на себя ответственность ни за гражданское общество в целом, ни за своих граждан, наделивших представителей власти полномочиями принимать ключевые решения в государстве.

Ситуация в информационной сфере существенно ухудшилась, и немало фактов указывают на то, что **причиной послужили именно действия власти.** В Украине произошла эволюция форм давления на собственников СМИ – путём активной эксплуатации бизнес-интересов и давления посредством активов, т.е., не только на владельцев, но и на инвесторов.

Оппозиционные СМИ всё же сохранились, однако сейчас они переходят в плоскость электронных изданий, поскольку телевизионными СМИ оппозиция уже не владеет.

С приходом новой власти в Украине значительно увеличилось количество попыток прямо препятствовать работе СМИ, в т.ч., путём физических нападений на журналистов. Происходящее свидетельствует о враждебной настроенности властей по отношению к журналистам. Несмотря на то, что Президент В.Янукович публично заявил о личном курировании расследований в области нарушений свободы слова, на практике, к сожалению, пока происходят абсолютно противоположные вещи.

Обещанное реформирование государственного телеканала в общественный не реализуется даже на уровне намёка на какой-либо прогресс. Немало вопросов вызывает формирование и деятельность Национального совета по вопросам телевидения и радиовещания. Нацсовет периодически напоминает о себе скандалами то из-за назначения некомпетентных лиц членами совета, то из-за решений о лишении лицензий телекомпаний, транслирующих в эфире программы канала ТВі и ТРК “Черноморская”. Вследствие этого общественность серьёзно обеспокоена наличием почвы для подозрений в заангажированности этого регулирующего органа.

Как следствие всего вышеизложенного, есть все основания заявлять, что **в Украине не создана система независимого регулирования отрасли, напрочь отсутствует свободный рынок СМИ, журналисты подвержены давлению и физическим преследованиям, а пространство плюрализма в медиасфере тотально сократилось.**

Характерно, что в апреле 2011г. компания *Freedom House* заявила, что за последние годы в Украине заметно ухудшилась ситуация со свободой прессы, государство стало менее демократичным

и уверенно движется к авторитаризму. Рейтинг Украины был снова понижен до “частично свободной” страны.

– Які першочергові кроки необхідно здійснити для забезпечення об'єктивного і збалансованого висвітлення вітчизняними ЗМІ діяльності влади та опозиції?

Украина достигла значительного прогресса в сфере свободы слова и права на информацию за последние пять лет. Чтобы сохранить этот прогресс, политические лидеры государства обязаны гарантировать наличие действенного законодательства, приведенного в соответствие с международными стандартами, независимую работу судебной системы, своевременное расследование и разрешение ситуаций с нарушениями свободы слова. Украинское законодательство, касающееся свободы слова, в частности, ст.171 Уголовного кодекса Украины, должно неукоснительно выполняться правоохранительными органами.

Но самое главное – **власть должна минимизировать влияние бизнесменов страны на политическую жизнь и деятельность масс-медиа.**

Должна быть гарантирована независимость органов регулирования СМИ, а их состав – пересмотрен в соответствии с компетентностью членов.

Необходимо сделать систему выделения частот для теле- и радиовещания более прозрачной, а все судебные слушания относительно нарушений – прозрачными и открытыми для общественности.

Необходимо способствовать реформированию украинских СМИ с целью обеспечения создания системы общественного вещания.

Власти необходимо отнестись к нарушениям свободы СМИ со всей ответственностью и принципиальностью, поставив задачу силовым структурам подготовить отчёт о преступлениях против журналистов и действиях этих структур по привлечению к ответственности всех виновных в нарушениях и физических нападениях на представителей СМИ.

Важно способствовать прозрачности власти в Украине путём открытых пресс-конференций, ввести активную ротацию в журналистском пуле для доступа к освещению основных действий власти представителями различных СМИ, а не только лояльных к руководству государства. При этом должен быть гарантирован свободный доступ к публичной информации для журналистов и граждан. ■

ОПОЗИЦІЯ ТА ЇЇ ВЗАЄМИНИ З ВЛАДОЮ В ОЦІНКАХ ЕКСПЕРТІВ

У рамках виконання проекту “Опозиція в Україні: нові умови діяльності, проблеми, виклики” соціологічною службою Центру Разумкова було проведено експертне опитування¹. Нижче наводиться стислий опис результатів згаданого опитування, кількісні дані узагальнені в таблицях і діаграмах.

Експертні оцінки влади та політичних партій

На думку більшості (52,4%) експертів, нинішня влада в Україні в першу чергу захищає інтереси великого українського капіталу. Значно менші частки опитаних відзначили, що влада захищає інтереси всієї України (14,6%), російського капіталу та тіньового бізнесу (6,8% і 5,8%, відповідно).

Політичні партії в Україні, на думку експертів, насамперед служать інтересам фінансових і бізнесових структур (74,8%), партійних лідерів (58,3%). Значно менше експертів обрали варіанти “державної влади” – 21,4% і “виборців” – 17,5%.

За сукупним індексом ресурсів політичні сили розташувалися наступним чином: Партія регіонів, БЮТ, “Фронт змін”, КПУ і ВО “Свобода”, “Сильна Україна”, Блок Литвина, “Наша Україна”, Партія “Удар”, “Громадянська позиція”, ПСПУ.

Партія регіонів посіла перше місце за усіма видами ресурсів, крім ідеологічного, де вона має рівні оцінки з БЮТ і менші, ніж КПУ і ВО “Свобода”.

БЮТ має другі позиції за всіма видами ресурсів, крім адміністративного, де поступається ПР, Блоку Литвина, “Сильній Україні”, та ідеологічного (поступається КПУ та “Свободі”).

За наявністю організаційних, фінансових, медіа, кадрових, PR-ресурсів експерти найвище оцінили ПР, БЮТ і “Фронт змін”, адміністративного – ПР, Блок Литвина та “Сильну Україну”, ідеологічного – КПУ, “Свободу”, БЮТ і ПР.

Оцінки експертів свідчать, що рівень володіння політичними силами всіма видами ресурсів, крім адміністративного, безпосередньо не залежить від перебування цієї сили при владі чи в опозиції.

Характеристики опозиції

Абсолютна більшість (98,1%) експертів вважають, що опозиція є необхідною для нормальної життєдіяльності суспільства, а тому держава має гарантувати її права.

Серед критеріїв опозиційності найбільші частки експертів визначили публічну незгоду з політикою Президента та виконавчої влади (66%) і невходження до складу пропрезидентської більшості у Верховній Раді (65%). Значущим критерієм (37,9% експертів) визнано також відсутність представників партій у президентських структурах, Уряді, керівництві місцевих держадміністрацій.

Інші критерії (координація дій з іншими опозиційними силами, вимоги зміни Президента та відставки Уряду) обрали менші частки експертів.

До опозиційних політичних сил абсолютна більшість (92,2%) експертів віднесли БЮТ, переважна більшість

(79,6%) – “Народну самооборону”, понад 60% – НРУ, ВО “Свобода”, партію “Громадянська позиція”, понад половина – партії “За Україну!” і “Фронт змін”. Дещо менше половини експертів визнали опозиційними партіями “Нашу Україну” та УНП.

До неопозиційних сил майже всі (99%) експерти віднесли Партію регіонів, понад 90% – Блок Литвина та “Сильну Україну”, понад 80% – КПУ та “Єдиний Центр”, понад 70% – СПУ, понад 60% – КІРС (Л.Греч), понад 50% – ПСПУ і ХДС.

Стосовно партії “Удар” 40,8% експертів не змогли визначитися, 37,9% визнали її неопозиційною, 21,4% – опозиційною.

На думку експертів, найпомітнішою є різниця між представниками парламентської більшості (ПР, Блок Литвина, КПУ) та опозиції (БЮТ, НУНС) у таких сферах, як зовнішня, гуманітарна і правова політика (наявність помітної різниці в цих сферах визнали відповідно 60,2%, 57,3% і 55,3% експертів).

Менш виразними експерти вважають відмінності в політиці заробітної плати, доходів для населення, податків з фізичних осіб, а також цін і тарифів для населення. Ще меншою є різниця у таких сферах, як економічна політика в цілому, політика у сфері безпеки і оборони, соціальна політика.

Експерти досить критично оцінили виконання опозицією її суспільних функцій: жодна з оцінок не перевищує три бали за п'ятибальною шкалою². Найвище (3 бали) експерти оцінили виконання такої функції, як стимулювання влади до більш ефективної діяльності, відкритості і прозорості перед суспільством, найнижче (2,3 бали) – сприяння якісному оновленню політичної еліти, появі нових, яскравих політичних лідерів.

Виконання інших функцій – сприяння пошуку конструктивних шляхів розв'язання політичних і соціальних конфліктів, виявлення готовності до діалогу з владою; представлення альтернативних програм розвитку суспільства та шляхів розв'язання найгостріших проблем тощо оцінені експертами в діапазоні 2,5-2,9 бали.

На думку експертів, опозиційними силами в Україні насамперед не вистачає наявності чіткої позиції стосовно розвитку держави (30,1%). На другій позиції – вміння і бажання захищати інтереси простих людей, а також уміння виробити чітку програму дій, на третій – уміння вирішувати конкретні проблеми, що турбують простих людей, а також уміння організувати роботу на місцях.

Найбільш актуальними проблемами опозиційних партій на сучасному етапі експерти вважають політичну корупцію (4,2 бала), залежність від ФПП і невідповідність виборцям (по 3,9 бала), переважно

¹ Експертне опитування проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 26 травня по 3 червня 2011р. Опитано 103 експерти (співробітники науково-дослідних установ, викладачі вищих навчальних закладів, працівники керівництва (апарату) політичних партій, правозахисники, юристи).

² Тут і далі, якщо наводять бали, то за п'ятибальною шкалою від 1 до 5.

регіональний характер підтримки (3,7 бала), слабкість програмно-ідеологічних засад і брак внутрішньопартійної демократії (по 3,6 бала). Дещо нижче експерти оцінили актуальність таких проблем, як відсутність стабільної соціальної бази, слабкість комунікації з виборцями та залежність від зовнішніх чинників.

Оцінюючи доцільність **об'єднання опозиційних сил** у різних форматах, 44,7% експертів обрали варіант об'єднання зусиль у діяльності без створення формальних чи неформальних об'єднань.

Приблизно однакові частки (21,4% і 23,3%) експертів обрали варіанти створення неформального об'єднання опозиційних сил та об'єднання в єдину політичну силу. Лише 9,7% експертів заперечили необхідність об'єднання опозиційних політичних сил.

Експертам було запропоновано визначити чинники, якими **характеризуються ті чи інші підходи в різних сферах влади та опозиції**.

Владу, за оцінками експертів, характеризують такі підходи:

- **у соціально-економічній політиці** – державне сприяння крупному національному бізнесу; посилення прав роботодавців, порівняно з найманими працівниками; підвищення податків для всіх громадян; підвищення комунальних цін і тарифів; підвищення пенсійного віку; посилення прав і засобів впливу комерційних банків на позичальників; запровадження вільної купівлі-продажу землі сільськогосподарського призначення;
- **у внутрішній і правовій політиці** – забезпечення політичної стабільності будь-якою ціною; застосування жорстких, авторитарних методів керівництва заради забезпечення економічного зростання; розширення повноважень Президента та звуження – Парламенту; концентрація і централізація влади; зменшення ролі політичних партій; посилення контролю над діяльністю неурядових організацій; вибіркова боротьба з корупцією; збереження привілеїв для представників влади вищого рівня;
- **у гуманітарній політиці** – збереження України в російському (пострадянському) культурному просторі; надання російській мові статусу другої державної; надання державою переваги певним релігійним конфесіям і церквам;
- **у зовнішній та безпековій політиці** – вступ України до Союзу Росії і Білорусі, ЄС; позаблоковий статус; приєднання до оборонного союзу країн СНД.

Підходи опозиції передбачають:

- **у соціально-економічній політиці** – сприяння розвитку малого та середнього бізнесу; захист громадян з низькими доходами; захист інтересів людей “середнього класу”; захист прав найманих працівників; підвищення податків для найбільш заможних верств населення; утримання споживчих цін і тарифів за рахунок підвищення оподаткування великого бізнесу, “олігархів”; подовження мораторію на вільну купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення;
- **у внутрішній і правовій політиці** – обмеження недоторканності посадових осіб (Президента, депутатів, суддів); сприяння розвитку неурядових організацій; посилення громадського контролю над правоохоронними органами; забезпечення незалежності судів від зовнішнього впливу;
- **у гуманітарній політиці** – поступове входження України до європейського культурного простору; збереження і зміцнення державного статусу української мови; рівність усіх релігійних конфесій і церков у відносинах з державою;
- **у зовнішній та безпековій політиці** – вступ України до ЄС і НАТО в осяжній перспективі.

Відносини влади та опозиції

На думку більшості (55,3%) експертів, відносини між владою та опозицією оцінюються як відкрита конфронтація. 15,5% експертів у цих відносинах не вбачають ні конфронтації, ні співпраці.

Більшість (52,4%) експертів покладають відповідальність за неконструктивний стан відносин на обидві сторони. Понад третина (35%) експертів покладають відповідальність на владу, 9,7% – на опозицію.

На думку майже половини (48,5%) експертів, права опозиції в Україні не захищені, протилежної думки дотримуються 16,5%. Третина опитаних вважають, що вони захищені частково.

Найбільшою мірою, за оцінками експертів, **порушуються права опозиції** на вільний доступ до ЗМІ (відзначають 48,5% експертів), на публічну політичну діяльність серед населення, на організацію масових акцій (42,7%), на зайняття частини керівних посад у Парламенті (40,8%). Обмеження права на участь у виборах відзначили 18,4% експертів. 16,5% експертів вважають, що не порушуються жодні права опозиції.

Захист прав опозиції, на думку експертів, найбільше залежить від прийняття спеціальних законодавчих актів про опозицію та загального рівня політичної культури в країні (ці варіанти обрали по 30,1% експертів). Майже однакові частки експертів пов'язують цей захист з політичною волею вищою керівництва держави (17,5%) та здатності самої опозиції захистити власні права (16,5%).

Більшість експертів підтримали всі запропоновані варіанти прав, якими обов'язково має користуватися парламентська опозиція – за усіма переліченими позиціями частка позитивних відповідей перевищує 50%.

На **відносини між політичними партіями, що відносять себе до опозиційних**, на думку експертів, найбільше впливають інтереси їх фінансових спонсорів (4,2 бала), збіг/конфлікт інтересів у боротьбі за владу (4,1 бала) та конкуренція за фінансові ресурси (4,0 бала).

Менший вплив мають – збіг/конфлікт економічних інтересів керівництва партій (3,7), внутрішньопартійна конкуренція (конкуренція між лідерами певної партії чи блоку) та конкуренція за увагу ЗМІ (по 3,5 бала).

Ще нижче оцінюється зовнішній вплив (2,9 бала), вплив ідеологій та інтересів членів партій (по 2,8 бала), передвиборні програми (2,6 бала).

На останньому місці – вплив інтересів виборців партій (2,4 бала).

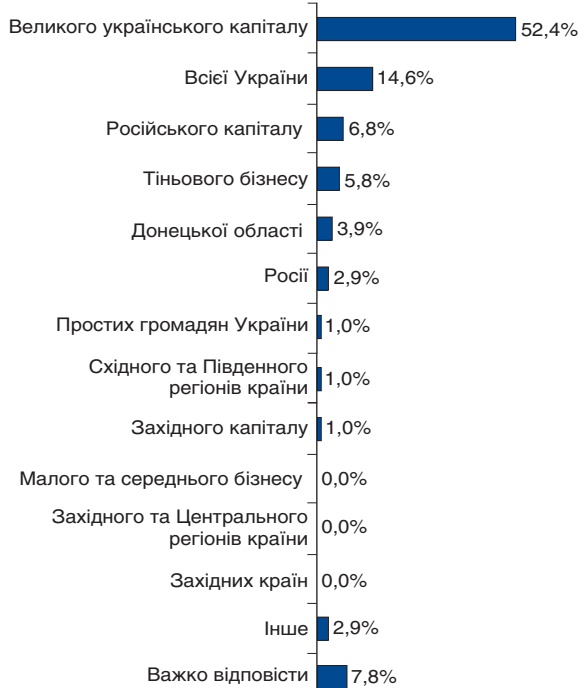
За **рівнем впливу на ухвалення державних рішень** експерти найвище оцінили Партію регіонів – 4,7 бала. Значно нижчим є вплив інших партій більшості – Блоку Литвина (2,8 бала), КПУ (2,7 бала) та “Сильної України” (2,6 бала).

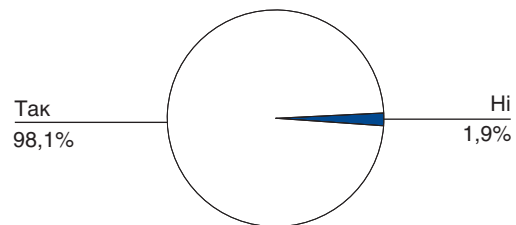
Вплив опозиційних сил оцінюється ще нижче. У БЮТ він становить 2,2 бала, “Фронту змін” – 1,8 бала, ВО “Свобода” – 1,6 бала.

Готовність суспільства до самоорганізації

Найвище експерти оцінили здатність до самоорганізації студентів і представників малого бізнесу (по 3,7 бала), активістів неурядових організацій (3,6 бала) та представників середнього бізнесу (3,5 бала). Дещо нижче оцінюються така здатність представників великого бізнесу (3,2 бала) та робітників великих промислових підприємств (3,1 бала).

Наступні позиції посідають роботодавці, незалежно від розміру бізнесу і сфери діяльності (2,9 бала), працівники бюджетної сфери та представники творчих професій і самозайняті (по 2,8 бала), пенсіонери (2,6 бала), наймані працівники (2,3 бала). Останні, за оцінкою до здатності самоорганізації, – державні службовці (2,0 бала). ■

Чиї інтереси захищає нинішня влада в першу чергу?
% опитаних експертів

Чийм інтересам служать політичні партії в Україні?
% опитаних експертів

Чи вважаєте Ви, що опозиція є необхідною для нормальної життєдіяльності суспільства, а тому держава має гарантувати її права?
% опитаних експертів

Оцінка електоральних ресурсів політичних партій і блоків*, середній бал

Партія (блок)	Організаційний ресурс (чисельність, розгалуженість мережі парт-організацій в регіонах, їх дієздатність)	Фінансовий ресурс (потенційні можливості для залучення коштів на ведення перед-виборної кампанії)	Медіаресурс (наявність власних ЗМІ, можливість доступу до центральних та регіональних, друкованих та електронних ЗМІ)	Адміністративний ресурс (наявність представників партії на керівних посадах у центральних і місцевих органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування)	Ідеологічний ресурс (наявність у партії власної ідеології, яка сприймається електоратом, здатність до розробки на її основі якісних передвиборних програмних документів)	Кадровий ресурс (наявність підготовлених кадрів для заміщення посад у центральних і місцевих органах виконавчої влади в разі перемоги партії на виборах)	PR-ресурс (наявність у партії популярної символіки, "розкрученого" бренду, знакових для певних суспільних кіл постатей, здатності до проведення ефективної рекламної кампанії)	Загальний індекс (наявність різних видів ресурсів)
Партія регіонів	4,6	4,8	4,7	4,8	3,3	4,0	4,4	4,5
Блок Юлії Тимошенко	3,9	3,7	3,2	2,5	3,3	3,5	4,2	3,8
"Фронт змін"	2,9	3,3	2,8	2,1	2,6	2,7	3,1	2,9
ВО "Свобода"	2,6	2,7	2,5	2,1	3,4	2,4	3,4	2,7
КПУ	3,2	2,7	2,7	2,4	3,5	2,5	3,0	2,7
"Сильна Україна"	2,5	3,2	2,7	2,6	2,2	2,4	2,6	2,6
Блок Литвина	2,3	2,7	2,4	2,6	1,9	2,2	2,2	2,4
"Наша Україна"	2,4	2,4	2,3	1,9	2,3	2,3	2,6	2,2
Партія "УДАР" Віталія Кличка	1,7	2,3	1,9	1,4	1,8	1,7	2,2	1,9
"Громадянська позиція"	1,6	1,7	1,7	1,4	2,1	1,8	2,0	1,7
ПСПУ	1,5	1,6	1,5	1,4	2,1	1,6	1,8	1,6

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що ресурс наявний мінімально, а "5" – ресурс наявний максимально.

Яка партія (блок) може вважатися опозиційною?*
% опитаних експертів

* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Які з наведених політичних сил в Україні Ви вважаєте опозиційними?*
% опитаних експертів

	Є опозиційною	Не є опозиційною	Важко відповісти
Блок Юлії Тимошенко	92,2	2,9	4,9
"Народна самооборона" (Ю.Луценко)	79,6	10,7	9,7
Народний Рух України (Б.Тарасюк)	66,0	17,5	16,5
ВО "Свобода" (О.Тягнибок)	62,1	20,4	17,5
Політична партія "Громадянська позиція" (А.Гриценко)	61,2	14,6	24,3
Політична партія "За Україну!" (В.Кириленко)	59,2	14,6	26,2
Політична партія "Фронт змін" (А.Яценюк)	56,3	25,2	18,4
Українська народна партія (Ю.Костенко)	49,5	26,2	24,3
Політична партія "Наша Україна" (В.Ющенко)	45,6	28,2	26,2
Партія "УДАР" Віталія Кличка	21,4	37,9	40,8
Прогресивна соціалістична партія України (Н.Вітренко)	17,5	52,4	30,1
Комуністична партія робітників і селян (Л.Григорук)	14,6	64,1	21,4
Християнсько-демократичний союз (В.Стретович, Д.Жванія)	13,6	50,5	35,9
Єдиний Центр (В.Балога)	6,8	82,5	10,7
Комуністична партія України (П.Симоненко)	4,9	86,4	8,7
Соціалістична партія України (В.Цушко)	3,9	77,7	18,4
Політична партія "Сильна Україна" (С.Тігіпко)	1,9	93,2	4,9
Блок Литвина	1,0	97,1	1,9
Партія регіонів	1,0	99,0	0,0

Наскільки актуальними для сучасного стану політичних партій України, які відносять себе до опозиційних, є наведені проблеми?*
середній бал

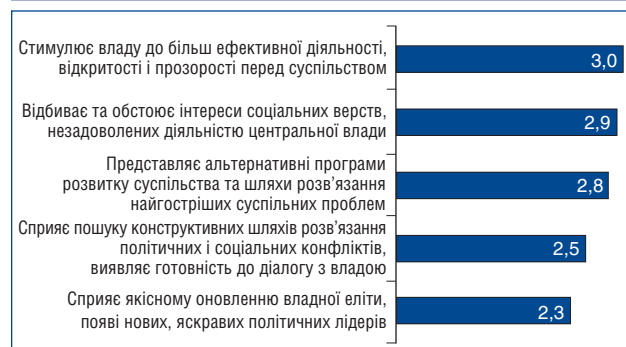

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає мінімальну актуальність, а "5" – максимальну.

Наскільки істотною є різниця між представленими у Верховній Раді політичними силами, що належать до складу провладної більшості "Стабільність і реформи" (Партія регіонів, Блок Литвина, Комуністична партія України) і тими, що декларують свою опозиційність (Блок Юлії Тимошенко, фракція "Наша Україна"), в кожній з наведених сфер?*
% опитаних експертів

	Різниця помітно виражена	Різниця є, але незначна	Різниця майже немає	Важко відповісти
Зовнішня політика	60,2	27,2	7,8	4,9
Гуманітарна політика (освіта, культура, релігія та ін.)	57,3	25,2	12,6	4,9
Правова політика (конституційна реформа, законодавство про вибори, суди та правоохоронні органи і т.ін.)	55,3	29,1	9,7	5,8
Політика заробітної плати, доходів населення, податків з фізичних осіб	45,6	36,9	13,6	3,9
Питання цін і тарифів для населення	41,7	35,0	16,5	6,8
Економічна політика в цілому	40,8	40,8	14,6	3,9
Соціальна політика (пенсійне та соціальне забезпечення, медицина)	36,9	43,7	14,6	4,9
Політика у сфері безпеки і оборони	35,9	37,9	18,4	7,8

Оцінка рівня виконання опозицією в Україні суспільних функцій*
середній бал

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що виконує незадовільно, а "5" – цілком задовільно.

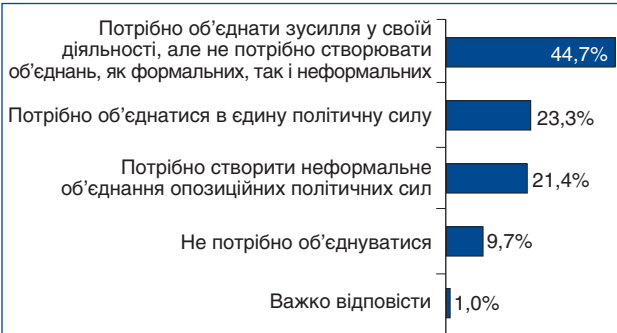
Чого саме насамперед не вистачає існуючим в Україні політичним партіям, які відносять себе до опозиційних?*
% опитаних експертів

Якщо говорити про сьогодишню політичну ситуацію в Україні, то які з наведених поглядів Ви б віднесли до провладних, а які – до опозиційних?
% опитаних експертів

	До провладних	До опозиційних	І до тих, і до інших рівною мірою	Ні до тих, ні до інших	Важко відповісти
Соціально-економічна політика					
Державне сприяння крупному національному бізнесу	71,8	2,9	22,3	1,9	1,0
Сприяння розвитку малого та середнього бізнесу	14,6	53,4	18,4	12,6	1,0
Захист інтересів громадян з низькими доходами	12,6	43,7	22,3	19,4	1,9
Розширення державного сектору економіки, повернення в державну власність раніше приватизованих підприємств	21,4	23,3	13,6	33,0	8,7
Захист інтересів "середнього класу" – людей кваліфікованої праці з середнім рівнем доходів	9,7	48,5	21,4	18,4	1,9
Посилення прав роботодавців, порівняно з найманими працівниками	59,2	13,6	20,4	5,8	1,0
Захист прав найманих працівників перед роботодавцями	10,7	44,7	16,5	24,3	3,9
Підвищення податків для найбільш заможних верств населення	14,6	35,0	18,4	22,3	9,7
Підвищення податків для всіх громадян	61,2	1,9	23,3	7,8	5,8
Підвищення комунальних цін і тарифів	66,0	3,9	23,3	2,9	3,9
Підвищення пенсійного віку	75,7	2,9	14,6	1,0	5,8
Скасування пільгових пенсій	34,0	27,2	14,6	12,6	11,7
Посилення прав і засобів впливу комерційних банків на позичальників	51,5	2,9	26,2	4,9	14,6
Утримання споживчих цін і комунальних тарифів за рахунок підвищення оподаткування великого бізнесу, "олігархів"	11,7	35,9	13,6	34,0	4,9
Запровадження вільної купівлі-продажу землі сільськогосподарського призначення	48,5	11,7	23,3	10,7	5,8
Подовження мораторію на вільну купівлю-продаж землі сільськогосподарського призначення	13,6	48,5	16,5	11,7	9,7
Внутрішня і правова політика					
Обмеження недоторканності посадових осіб – Президента, народних депутатів, суддів	11,7	49,5	16,5	20,4	1,9
Забезпечення політичної стабільності будь-якою ціною, навіть через обмеження політичних прав і свобод громадян	65,0	7,8	12,6	8,7	5,8
Застосування жорстких, авторитарних методів керівництва державою заради забезпечення економічного зростання	65,0	5,8	12,6	7,8	8,7
Розширення повноважень Президента та виконавчої влади, обмеження повноважень Верховної Ради	78,6	1,9	13,6	2,9	2,9
Надання регіонам більшої самостійності, децентралізація	16,5	26,2	18,4	28,2	10,7
Забезпечення концентрації всієї влади в центрі, централізація	68,9	1,0	18,4	5,8	5,8
Боротьба зі злочинністю	19,4	18,4	32,0	25,2	4,9
Підпорядкування судової системи та правоохоронних органів інтересам влади	65,0	5,8	24,3	1,9	2,9
Федералізація України	27,2	1,9	13,6	37,9	19,4
Зменшення ролі політичних партій у політичному житті	51,5	2,9	15,5	16,5	13,6
Сприяння розвитку неурядових організацій	5,8	45,6	18,4	21,4	8,7
Посилення контролю з боку держави над діяльністю неурядових організацій	68,9	4,9	12,6	6,8	6,8
Жорстка боротьба проти корупції, не зважаючи на посади чи політичну належність	12,6	19,4	18,4	43,7	5,8
Посилення громадського контролю над правоохоронними органами	9,7	43,7	13,6	31,1	1,9
Забезпечення незалежності судів від зовнішнього впливу	13,6	40,8	13,6	25,2	6,8
Вибіркова боротьба з корупцією, звільнення влади та наближених до неї осіб від антикорупційних заходів	51,5	6,8	28,2	5,8	7,8
Збереження привілеїв (пільгових пенсій та ін.) для представників влади вищого рівня	52,4	3,9	29,1	7,8	6,8
Скорочення державного апарату	25,2	23,3	17,5	24,3	9,7
Гуманітарна політика					
Поступове входження України до європейського культурного простору	13,6	46,6	30,1	7,8	1,9
Збереження України в російському (пострадянському) культурному просторі	78,6	1,0	8,7	5,8	5,8
Збереження і зміцнення державного статусу української мови	6,8	66,0	14,6	8,7	3,9
Надання російській мові статусу другої державної	65,0	1,0	8,7	20,4	4,9
Рівність усіх релігійних конфесій і церков у відносинах з державою	11,7	41,7	26,2	13,6	6,8
Надання державою переваг певним релігійним конфесіям і церквам	53,4	5,8	26,2	10,7	3,9
Зовнішня політика та безпека					
Вступ України до ЄС в осяжній перспективі	14,6	45,6	31,1	5,8	2,9
Вступ України до Союзу Росії і Білорусі, вступ до Єдиного Економічного Простору	57,3	0,0	7,8	23,3	11,7
Позаблоковий статус України, її невходження до існуючих воєнних блоків	43,7	8,7	22,3	12,6	12,6
Вступ України до НАТО в осяжній перспективі	1,0	58,3	12,6	13,6	14,6
Приєднання України до оборонного союзу країн СНД	44,7	1,9	8,7	25,2	19,4

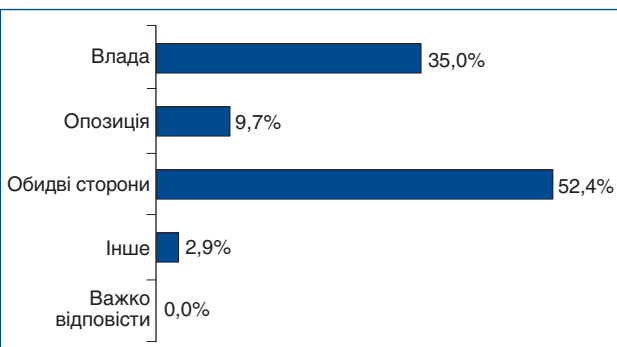
Чи потрібно різним опозиційним силам об'єднуватися?
% опитаних експертів

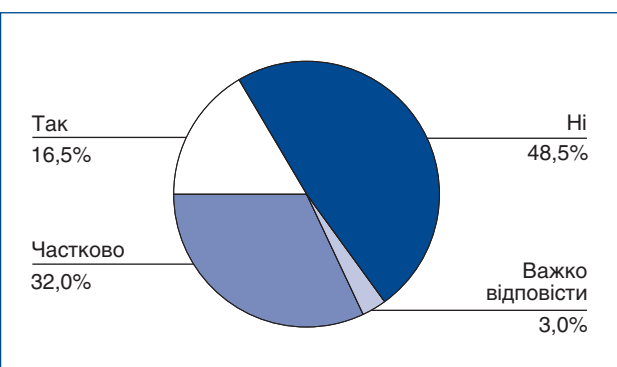
Оцінка характеру відносин між владою та опозицією в Україні,
% опитаних експертів

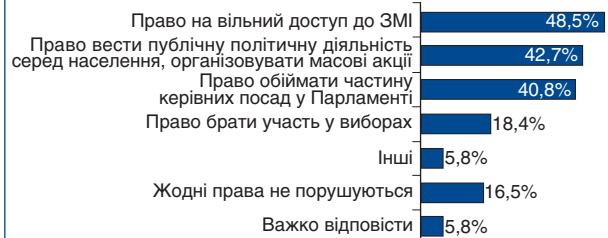
Хто має нести відповідальність за неконструктивний характер відносин між владою та опозицією?
% опитаних експертів

Чи захищені права опозиції в Україні?
% опитаних експертів

Які права опозиції в Україні порушуються найбільшою мірою?*
% опитаних експертів

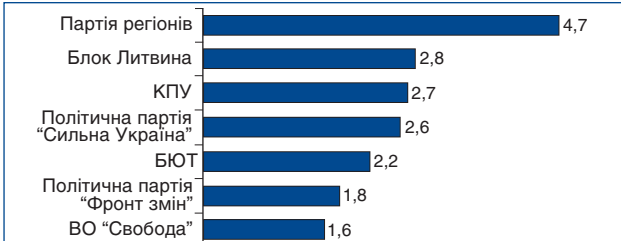
* Експертам пропонувалося відзначити всі прийнятні варіанти відповіді.

Наскільки наведені чинники впливають на відносини між політичними силами, які відносять себе до опозиційних?*
середній бал

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що впливу немає, а "5" – вплив максимальний.

Наскільки впливають на ухвалення державних рішень наведені політичні сили?*
середній бал

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає, що зовсім не впливає, а "5" – впливає максимально.

Наскільки наведені суспільні групи здатні до самоорганізації і колективних дій для захисту своїх прав?*
середній бал

* За п'ятибальною шкалою від 1 до 5, де "1" означає "зовсім не здатні", а "5" – "здатні значною мірою".

Чи повинна парламентська опозиція обов'язково користуватися наведеними правами?
% опитаних експертів

	Так	Ні	Важко відповісти
Право на виступ уповноваженого представника парламентської опозиції на пленарному засіданні з питання порядку денного пленарного засідання Верховної Ради	95,1	1,0	3,9
Право вимагати скликання позачергової сесії Верховної Ради, якщо така вимога підтримана не менш ніж третиною народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради	90,3	7,8	1,9
Право вимагати проведення додаткового пленарного засідання Верховної Ради, якщо така вимога підтримана не менш ніж третиною народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради	90,3	6,8	2,9
Право на гарантоване представництво (сторінку) на офіційному Інтернет-ресурсі Верховної Ради України	82,5	11,7	5,8
Право на співдоповідь уповноваженого представника парламентської опозиції під час розгляду наведених питань:			
• про щорічну доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини в Україні	94,2	2,9	2,9
• про відповідальність Кабінету Міністрів України	91,3	4,9	3,9
• про стан виконання Державного бюджету України	89,3	6,8	3,9
• про щорічний звіт Рахункової палати України	87,4	6,8	5,8
• про загальнодержавну програму економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля	86,4	3,9	9,7
• про засади внутрішньої і зовнішньої політики України	86,4	7,8	5,8
• про програму діяльності Кабінету Міністрів України	86,4	8,7	4,9
• про щорічний звіт Національної Ради України з питань телебачення і радіомовлення	82,5	9,7	7,8
• про висловлення недовіри Генеральному прокурору України	81,6	13,6	4,9
• про імпічмент Президенту України	79,6	13,6	6,8
• про вето Президента України на ухвалені Парламентом закони	68,0	22,3	9,7
Право на формування порядку денного Верховної Ради на один день протягом чергової сесії	80,6	8,7	10,7
Право на заяву тривалістю до 30 хвилин один раз протягом чергової сесії щодо офіційного політичного курсу парламентської більшості та/або Кабінету Міністрів України, діяльності Президента України, інших органів державної влади (крім судів) та їх посадових осіб	80,6	8,7	10,7
Право на представництво у складі частин, що призначаються Верховною Радою України, в наступних органах:			
• Національній раді з питань телебачення і радіомовлення	84,5	13,6	1,9
• Конституційному Суді України	76,7	18,4	4,9
• Вищій раді юстиції	74,8	20,4	4,9
• Раді Національного банку України	66,0	25,2	8,7
Право на заміщення посад голів комітетів Верховної Ради, до предметів відання яких віднесені питання:			
• свободи слова та інформації	87,4	7,8	4,9
• боротьби з організованою злочинністю та корупцією	73,8	18,4	7,8
• бюджету	70,9	21,4	7,8
• свободи совісті	66,0	19,4	14,6
• соціальної політики та соціальних стандартів	66,0	22,3	11,7
• законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності	63,1	24,3	12,6
• судочинства, судустрою	62,1	27,2	10,7
• діяльності державних монополій, національних акціонерних компаній, управління державними корпоративними правами	61,2	23,3	15,5
• освіти і науки	56,3	33,0	10,7
• організації і діяльності Верховної Ради та її органів	54,4	36,9	8,7
• прав національних меншин і міжнародних відносин	54,4	24,3	21,4
• охорони здоров'я	52,4	35,9	11,7
Право на фіксовану газетну площу в кожному номері газети "Голос України"	79,6	14,6	5,8
Право на фіксовану кількість часу для виступів на державних радіо та телебаченні протягом кожного дня пленарних засідань Парламенту	76,7	13,6	9,7
Право на заміщення посади першого заступника голови Верховної Ради	75,7	16,5	7,8
Право на внесення питань до порядку денного сесії Верховної Ради позачергово без голосування, з дотриманням вимог Регламенту	72,8	14,6	12,6
Право на виступ уповноваженого представника парламентської опозиції тривалістю до 5 хвилин на пленарному засіданні Верховної Ради з будь-якого питання порядку денного	72,8	16,5	10,7
Право на призначення за поданням парламентської опозиції Голови та членів Рахункової палати та Уповноваженого Верховної Ради з прав людини	70,9	20,4	8,7
Право на заміщення посад перших заступників голів усіх комітетів Верховної Ради, крім тих, які очолюють представники парламентської опозиції	68,0	27,2	4,9
Право на внесення підготовлених в установленому Регламентом порядку проектів законів, інших актів Верховної Ради без голосування до тижневого порядку денного пленарних засідань Верховної Ради	58,3	21,4	20,4

ОПОЗИЦІЯ І ВЛАДА В УКРАЇНІ: ЧИ Є ШАНС НА ПОДОЛАННЯ КОНФРОНТАЦІЇ?*

ОПОЗИЦІЯ ЗОБОВ'ЯЗАНА ВЖЕ
НАЙБЛИЖЧИМ ЧАСОМ СІСТИ
ЗА СТІЛ ПЕРЕГОВОРІВ

Арсеній ЯЦЕНЮК,
народний депутат України,
лідер політичної партії
"Фронт Змін"

Насамперед, хто сьогодні представляє владу? Парламентська фракція Партії регіонів не є владою, вона сьогодні є одним із підрозділів Адміністрації Президента України. Після неконституційного рішення Конституційного Суду про повернення до старої редакції Конституції саме Президент і президентська Адміністрація стали владою, і більше ніхто.

Треба відверто сказати, що історичних традицій опозиційної діяльності в Україні як таких не було, в силу того, що Україна – молода держава. Той, хто не при владі, завжди кваліфікується як опозиція.

Що таке опозиція? **Опозиція**, в першу чергу, **не тільки ті, хто проти, а ті, хто виступає за щось**. Наприклад, одні підтримують певні позиції з пенсійної реформи, реформи системи охорони здоров'я, освітньої системи, кримінальної юстиції тощо, інші – протилежні позиції. Саме в цьому напрямі має змінитися підхід до визначення опозиції у суспільній свідомості.

Зараз усі розбіжності між опозицією і владою звелися до банальних речей. Головна відмінність – хто не у владі, той в опозиції, тільки тому, що до влади не може дійти. Інша відмінність – це ті класичні ідеологеми, що були створені протягом останнього десятиліття: Схід – Захід, російська – українська мови, НАТО – не НАТО, Росія – ЄС і ще декілька речей, які не мають жодного змістовного навантаження, і найважливіше, якісно ніяк не змінюють життя країни.

Для опозиції важливо бути готовою прийти до влади, оскільки саме змінюваність влади і опозиції є основним демократичним принципом. **Будь-яка опозиція раніше чи пізніше стає владою.** Тому вона повинна мати людей, які здатні очолити уряд і проводити реформи, та чіткий план дій, який пропонує здійснити.

Як працювати нинішній парламентській опозиції? *По-перше*, Парламенту як такого немає, він не буде працювати. Починаючи з вересня, Верховна Рада стане місцем не політичних баталій, а політичної агітації. Будь-які розмови про реформи потрібно забути, тому що єдине, що провладні сили робитимуть протягом найближчого часу – це протягнуть пенсійну реформу, щоб отримати кредит МВФ. На цьому всі історії з реформами закінчаться, далі ми готуватимемося до парламентських виборів.

По-друге, парламентська опозиція не має жодних механізмів захисту. Я кілька разів вносив зміни до чинного Регламенту щодо встановлення діяльності опозиції, але провладна більшість відмовлялася це робити. Можу нагадати, що під час мого перебування на посаді Голови Верховної Ради Партія регіонів отримувала адекватний захист як опозиційна фракція. Принаймні, коли вони блокували трибуну з приводу відносин із НАТО, їх ніхто не бив. На відміну від того, що вони робили з опозицією рік тому під час ратифікації Харківських угод.

Тому насамперед **україні необхідно законодавчо забезпечити права парламентської опозиції**. Дискусії про те, що в Конституції не передбачена опозиція, я вважаю порожніми. Основний Закон передбачає існування більшості, а якщо передбачена більшість, яка призначає Прем'єр-міністра, це означає, що є й меншість.

Як визначати опозицію в сучасних умовах? Повернення до старої редакції Конституції означає лише одне – критика Президента є прямим свідченням опозиційної діяльності, тому що тільки Президент уособлює владу в Україні.

Що відбувається в країні зараз? **Влада дуже слабка в публічних дискусіях**. Через свою інтелектуальну слабкість вона бореться з опозицією зовсім іншими методами, починаючи від політичних

* Круглий стіл відбувся 15 червня 2011р. Тексти доповідей підготовлені за стенограмою дискусії, наводяться у скороченому вигляді, подаються в порядку виступів учасників під час дискусії, мовою, якою послуговувався доповідач.

переслідувань і закінчуючи несвободою преси, формуванням цілих передач, що мають політичний зміст, роз'яснювальною роботою з журналістами, адміністративним тиском. Тобто влада в боротьбі з опозицією перейшла від публічного виміру до непублічного, де вона сильніша.

Шанси на те, що вибори 2012р. будуть демократичними, як на мене, є мінімальними. Влада намагатиметься законсервувати ситуацію через нову, змішану виборчу систему. Чудово розумію, що формування єдиної опозиційної партії сьогодні є неможливим і більше того – недоцільним. Але **опозиція зобов'язана вже найближчим часом сісти за стіл переговорів з метою координації діяльності на парламентських виборах 2012р.**

Якщо цього не станеться, то парламентська опозиція в Україні буде налічувати максимум сотню депутатів. Це буде така опозиція, якій відведуть певне місце, дадуть мікрофон і декілька можливостей виступити на телебаченні, щоб показати, яка ми демократична країна.

Я готовий до переговорів між опозиційними силами, які призвели б до формування у майбутній Верховній Раді нової більшості. Вона врівноважить той центр влади, яким зараз є Президент. Лише таким чином ми зможемо відновити баланс влади в Україні, відновити сам поділ влад, якого сьогодні немає. Велика відповідальність за це лежить саме на опозиції. ■

КОНСЕНСУС МОЖЛИВИЙ ЛИШЕ ЧЕРЕЗ КОМПРОМІСИ

Сергій ГРИНЕВЕЦЬКИЙ,
перший заступник голови
Комітету Верховної Ради України
з питань національної
безпеки і оборони

Опозицію і владу можуть об'єднати виклики та загрози національній безпеці України – у зовнішньополітичній, економічній, інформаційній, екологічній сферах, державній безпеці. Всі вони перелічені в Указі Президента про рішення РНБО України від 18 листопада 2010р. Проти цього документа ніхто не виступає і навіть його не коментує. Але, якщо говорити про владу і опозицію, спираючись на результати соціологічних досліджень, то пригадується така фраза М.Жванецького: *“І власть, и оппозиция – это осадок народа сверху”*.

Справа в тому, що влада і опозиція змінюються залежно від кон'юнктури зовнішнього чи внутрішнього ринку: або бізнес імпорту, або бізнес експорту. Сьогодні при владі бізнес експорту, ще півтора роки тому був бізнес імпорту. Найголовніше, що **відбувається різке скорочення простору взаємної довіри**. Але опозиція в Україні буде завжди тому, що так склалося цивілізаційно, ментально, культурно. Особливо

це видно після відомої передачі “Великі Українці”, коли ми почали ставити різні пам'ятники за бюджетні кошти, що означає наявність різних ідеологій, поглядів.

У той же час, на мій погляд, опозиція в цьому році зробила цікаву річ, коли запропонувала провести парламентські слухання стосовно перспектив розвитку економічних відносин з ЄС (зона вільної торгівлі) та Митним союзом. Як підсумок, вийшли на постанову, що консолідувала політиків, а відтак і суспільство. Вектор визначено. Це перші паростки подолання саме тих загроз національній безпеці, які поставлено першими в Указі Президента – зовнішньополітичних.

Чи зможемо ми знайти консенсус? **Консенсус можливий лише через компроміси. Компроміси можливі тоді, коли є політична культура, державницька відповідальність і фаховий підхід.** Боротьба у форматі “влада – опозиція” – це боротьба за демократію, а боротьба у форматі “влада – влада” – це боротьба за “дерибан”.

Як пройти між узурпацією влади і хаосом? Мені здається, треба підвищувати рівень і держави, і громадянського суспільства. На жаль, **ми нині спостерігаємо моральну кризу, що доповнюється інтелектуальною.** В умовах демократії не треба брати пошту, телеграф, телефон, достатньо взяти виборчкоми, і все стане на свої місця. На мій погляд, **основні проблеми, що існують сьогодні – це відсутність політичної культури та елементарної дисципліни в суспільстві.** Цим повинна займатись і влада, і опозиція.

Наступна проблема полягає в тому, що **корупція стала засобом управління в державі**, а рішення в економіці приймалися з політичних мотивів, що робило їх неефективними. Так створювалося підґрунтя для політичної корупції.

І останнє. Влада і опозиція, на жаль, не хочуть змінювати головне – систему грошового обігу, а це означає, що **необхідно змінювати алгоритм взаємодії між виробництвом і кредитно-фінансовою системою та енергетичними системами держави.** ■

У НАС ВІДСУТНІ СТИМУЛИ ДЛЯ ПЕРЕБУВАННЯ В ОПОЗИЦІЇ

Вадим КАРАСЬОВ,
директор Інституту
глобальних стратегій

На компроміс ідуть тоді, коли є не просто політична культура, а коли бачать силу. **Компроміс із опозицією може бути тоді, коли буде сильна опозиція.** Від того, чи буде опозиція сильною залежить, чи зробимо ми прорив у європейське майбутнє, до демократії, чи вийдемо з нинішньої пострадянської сталості.

Якщо в Україні є сильна опозиція, здатна виграти вибори 2012р. і 2015р., то що тоді залишається Партії регіонів? Або далі тиснути, знищувати опозицію, або домовлятися з нею про гарантії на випадок поразки. А які можуть бути гарантії, коли сьогодні до опозиції застосовується прокуратура, силові органи, вся пострадянська правоохоронна машина і весь залишковий ГУЛАГ?

Необхідно домовитися про правову державу, громадянське суспільство, правові та інші гарантії. Якщо опозиція буде сильною, тоді Партія регіонів може піти на компроміс. Це може бути компроміс в інтересах усієї країни. Тоді ми зможемо зробити ривок із пострадянського суспільства та держави економічних, правових привілеїв і судових рент.

У 2000-х роках було п'ять виборчих циклів: вибори 2002р., 2004р., 2006р., 2007р., 2010р. На всіх перемогу отримувала опозиція. Це свідчить, що в країні панує **“демократична гра”**, опозиція перемагає владу, влада відходить в опозицію. Але в 2010р. прийшла нова влада, яка не хоче бачити опозицію. Ця влада не хоче йти в опозицію у 2012р., й робить все, щоб не було реальної впливової опозиції, яка зможе її змінити. І головне, що владі легко вдалося це зробити, буквально за лічені місяці. У 2010р. опозиція фактично перестала існувати: в Парламенті – формально вона є, але її немає як опонуючого фактора.

Чому так сталося? Тут проявилася головна структурна проблема української політики та опозиції, зокрема: відсутність стимулів бути в опозиції, коли влада забирає в тебе привілеї. В політиці дуже багато бізнесменів. Не всі вони можуть залишатися в опозиції, ризикуючи бізнесом, економічними привілеями, доступом до ринків, контрактів і т.ін. Тому виникає проблема “тушок”. Коли влада починає тиснути на таких політиків, у них виникає альтернатива: або приєднуватися до влади – ставати опозиціонерами-опортуністами, або йти на війну – бути радикалами.

Отже стимулів, щоб бути в опозиції, підготуватися до приходу до влади, провести інвентаризацію помилок, виробити нові програмні продукти, у нинішньої опозиції немає. Тому вона й починає розсипатися. Хто приймав рішення про повернення до старої Конституції? Хто приймав рішення про зміни в коаліції? Це робилося голосами опозиціонерів.

Що хоче влада від опозиції? Зрозуміло, що влада не хоче її знищити. Їй це не потрібно. **Владі необхідна іміджева опозиція**, це має бути бренд, дорогий аксесуар, яким можна похизуватися в Європі, особливо на фоні інших пострадянських держав. А головне – **опозиція має легітимізувати цю владу, не загрожувати, а навпаки – підсилювати її.**

Така модель опозиції існувала в 1990-х роках, за напівавторитарного політичного режиму. Опозиція була, але вона не була небезпечною. Флангову опозицію – правих, лівих, можна нацьковувати один на одного, а самим бути в центрі, виглядати прогресивними на тлі радикалів. Тож **завдання влади – знищити реальну, загрозливу опозицію, і створити таку, яка постійно буде в меншості.**

Круглий стіл, 15 червня 2011р.

Це нагадує економічну модель. Є великий олігархічний бізнес і є малі підприємці, які стоять на базарах. Це теж ринкова економіка. От і опозиція має бути такою: це мале політичне підприємництво, яке має бути і в парламенті, і за його межами. Воно не загрожує великому капіталу, котрий уособлює Партія регіонів і ця владна команда.

Ця опозиція називається конструктивною. Але вона конструктивна лише з точки зору влади. Насправді вона нічого не конструює, не працює на майбутнє, вона живе у своїй опозиційній ніші – на телебаченні, шоу, форумах, не претендуючи на реальну владу.

Опозиція має бути конструктивною в тому сенсі, що повинна конструювати майбутнє країни і влади. Сьогодні перед опозиційними силами постає дилема: або влада знищить реальну опозицію і створить свою, конструктивну, або сама опозиція має знищити себе в тому стані, в якому зараз перебуває, і створить нову, реальну опозицію, що претендуватиме на владу у 2012р. і 2015р.

На це є певні шанси. *По-перше*, влада не є популярною і тримається тільки тому, що опозиції фактично немає. Непопулярна влада за такої її концентрації створить можливість для формування нової лінії розколу: “влада і не влада”. Всі, хто невдоволені владою, можуть об’єднатися проти неї, як це було на початку 2000-х років. Тоді всі були невдоволені владою Л.Кучми. Опозиційні сили вимушені були об’єднатися, об’єдналися й перемогли.

По-друге, я погоджуюся з думкою, що Партія регіонів – це не влада. Вона не стала і не стане партією влади. Крім того, вона вже не є електорально масовою партією. Люди у Криму, на Півдні, на Сході України вже не вважають ПР своєю партією. І загалом, з чим Партія регіонів піде на вибори? Знову з антиінатівською програмою або з російською мовою як другою державною? З грошиками? Але вже і грошей не вистачить.

Третій момент. Це обмежені можливості для формування патерналістських авторитарних режимів, для формування “розподільчих коаліцій”. Бюджет слабкий, доходів немає. Жалюгідні податки у вигляді підвищення зарплат на 50 грн., про які говорить Уряд, виглядають смішно і навіть гидко.

Тому зараз неможливою виглядає коаліція тих суспільних сил, на яких тримались авторитарні режими в Україні й Росії наприкінці 1990-х років – залежних від держави бізнесу, буржуазії, та залежних від держави робітників, лікарів, учителів, шахтарів, бюджетників. **Сьогодні влада не має такого бюджету, щоб утримати людей від соціальних протестів і невдоволення.** Навпаки, саме опозиція має об'єднувати всі бюджетозалежні прошарки, а також ринковий середній клас – підприємців.

З огляду на це, під час формування такої коаліції необхідно працювати з новими протестними рухами, новими активними групами, які невдоволені владою, станом суспільства. Опозиція це робить, але поки неефективно.

І на завершення. Дуже важливо, щоб до 2012р. у суспільстві ствердилася думка, що опозиція має шанс виграти вибори, і щоб вона відповідала дійсності. Тоді буде або тиск на опозицію і пат у країні, або пакт “про права”. Тоді Партія регіонів буде думати, що можливо прийде нова влада і застосує проти них самих прокуратуру разом з усіма силовими структурами. Тому, щоб знизити ризики від поразки, **краще все ж створити правову державу, коли опозиція отримає всі права для того, щоб діяти вільно, спокійно, інноваційно, готуючись до нових перемог і до приходу до влади.** ■

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОЛІТИЧНІ РЕПРЕСІЇ НЕСЕ ПЕРША ОСОБА ДЕРЖАВИ

Сергій МИЩЕНКО,
голова Комітету
Верховної Ради України
з питань правової політики

Відповідаючи на питання Круглого столу, хочу сказати, що конфронтація – це обоюдне протистояння, а в нашому випадку йдуть репресії і знищення опозиції. Питання в тому, як це все зупинити та повернутися до тих початків демократії, що існували: свобода слова, права опозиції.

Те, що зараз відбувається в Україні, дуже непокоїть. Можливо, завтра дійсно буде якась кишенькова опозиція, чи взагалі опозиції не буде. Тому необхідно дати відповідь на питання: **“Як змусити владу повернутись обличчям до опозиції?”**. Але не з оскалом, а так, як це відбувається в демократичних країнах. Щоб на це питання відповісти, необхідно залізти у “шкіру” тих, хто це робить. Немає нічого вічного, і якщо опозиція у 2012р. чи 2015р. виграє вибори, це не означатиме, що вона правитиме вічно, цього ніколи не буде.

На жаль, мета всього, що відбувається сьогодні, це постійна, нескінченна влада тих, хто до неї прийшов. Зараз є одна людина, яка відповідає за репресії. Й те, чи вони припиняться, залежить від політичної волі Президента, особливо після зміни Конституції. Всі накази, що зараз віддаються, залежать від слова першої особи держави.

Як же примусити Президента проявити політичну волю, сівши за стіл переговорів із опозицією? Є два чинники – внутрішній і зовнішній.

Внутрішній чинник – це активна позиція громадянського суспільства та опозиції. Для цього потрібні об'єднані зусилля всіх опозиційних сил, які дійсно хочуть виграти парламентські вибори у 2012р., а потім президентські – у 2015р. Якщо ж опозиція буде розбалансованою і діятиме за прислів'ям “де два українці – там три гетьмани” (а я вважаю – п'ять), то зрозуміло, що ця опозиція гратиме на руку сьогоднішньому Президенту й владі.

Чим більше буде опозицій, тим легше буде ними маніпулювати, розводити в різні боки. Коли ж опозиція буде об'єднаною й сильною, це дасть поштовх акціям протесту проти того, що сьогодні відбувається з лідерами опозиції і невдоволеними громадянами, яких репресують. Тому я вважаю, що об'єднатися потрібно було давно.

І зовнішній чинник. Зрозуміло, що зараз багато залежить від світової політики, від того, як європейські та міжнародні інституції реагуватимуть на те, що відбувається в Україні. Ми вже бачимо, що Європарламент прийняв відповідні резолюції. Це один із тих кроків, які дають надію, що влада, у першу чергу Президент, зрозуміють: так робити не треба. Такі кроки зможуть дати Президенту політичну волю, щоб круглий стіл між владою і опозицією відбувся. В іншому випадку ситуація може зайти дуже далеко. ■

ПОЛІТИКИ З ВЕЛИКИМИ СТАТКАМИ Є ВРАЗЛИВИМИ

Станіслав НИКОЛАЄНКО,
голова партії
“Справедливість”

Перш за все, хотів би нагадати різницю між політиком і державним діячем. Видається, що представники нинішньої влади більше ідентифікують себе як політиків, бо завжди думають про вибори, і жодної секунди – про майбутнє держави. Це видно з усіх заяв, дій і кроків влади. Здавалося б, п'ять років можна без популізму розбудовувати державу, робити конкретні справи. На жаль, цього ми не бачимо.

Круглий стіл, 15 червня 2011р.

Тут говорилося, що або влада знищить опозицію, або опозиція знищить сама себе. Я хотів би сказати, як опозиція зробить нову опозицію. Ми сьогодні серйозно працюємо над створенням класичної опозиційної сили, яка дійсно буде конструктивною, вироблятиме комплекс програмних заходів – від економіки та соціальних питань до зовнішньополітичної та конституційної сфер.

Ми маємо розуміти, що опозиція повинна боротися не за представництво в двохсотці журналу “Фокус” чи в сотні журналу “Кореспондент”. Підтвердженням є результати соціологічних досліджень, де зазначається, що громадяни не довіряють ні владі, ні опозиції. Тому що сьогодні в Україні 80% людей – це люди найманої праці. У нас найнижча в Європі заробітна плата. За проклятого всіма Радянського Союзу фонд заробітної плати становив \$73 млрд., а зараз – \$47 млрд. Ми кажемо, що тоді було недемократично. А зараз демократично? **Політика низької зарплати веде Україну в нікуди!**

Вважаю, що поки ми не розділимо політику та бізнес, говорити про нормальну опозиційну діяльність і співпрацю з владою неможливо. Дійсно, коли люди мають величезні статки і знаходяться в політиці, вони є вразливими. Ми бачимо це сьогодні. З’явилися політики, які невразливі й не бояться щось сказати, а інші – поховалися або перетворилися на “тушок”.

Наступний крок, який необхідно здійснити, щоб опозиція виконувала ту роль, яку їй відведено в усіх цивілізованих країнах – це децентралізація влади. Якщо глави місцевих адміністрацій призначатимуться згори, то вони з першого дня думатимуть не про воду, хліб чи благополуччя свого округу чи області, а лише про нормальний відсоток для влади на виборах.

Думаю, що адміністрації повинні однозначно піти з районів. Всю владу необхідно передати радам та їх виконавчим органам в областях і районах. Лише тоді місцевий керівник, який обирається, сидатиме за стіл переговорів, підтягуватиме до себе розумних людей із різних політичних сил, і разом з ними братиме програми та шукатиме раціональне зерно для вдосконалення своєї регіональної політики. А сьогодні йому це не потрібно, його завдання давити, тиснути тощо.

Перенесення передвиборної боротьби у практику життя, що відбувається постійно, руйнує сьогодні

Україну. **Політизація всіх сфер є великою проблемою.** Прикладом є освіта, де ми продовжуємо політичну боротьбу, знищуємо все, що робили попередники, і будуємо заново з відповідними результатами. Це надзвичайно тривожить.

Я вважаю, що нам потрібна система взаємодії влади й опозиції, нам потрібно працювати через інститути громадянського суспільства, посилювати співпрацю з громадськістю, і це буде початком серйозного діалогу. ■

МЫ СЕЙЧАС ИМЕЕМ СИТУАЦИЮ, КОТОРАЯ БЫЛА В 2002г.

Олександр ТРЕТЬЯКОВ,
перший заступник голови
Комітету Верховної Ради України
з питань транспорту і зв'язку

За полтора года существования нынешней власти я не могу понять, чего она хочет, какая у нее идеология. Куда движется страна? Украина – это часть Европы, России, или это независимое государство, которое само является центром и должно объединить Европу и Россию? То, что происходит сейчас – это полная дезориентация: утром бежим в одну сторону, вечером в другую. Мы вернулись в ту же ситуацию, которая была в 2002г. Власть сегодня делает то же, что и тогда. Мне это не нравилось и не нравится, поэтому я – в оппозиции.

Мы говорим об отношениях оппозиции и власти. А их быть и не может. Потому что мы, образно говоря, так глубоко друг друга не любим, что не можем быть в каких-то отношениях. **У нас крайне высокий уровень недоверия друг к другу.** В.Ющенко попытался в 2005г. подписать Универсал национального единства, чтобы этим показать, куда страна должна двигаться. В результате ничего не вышло. Кстати, БЮТ наотрез отказался его подписывать, но сегодня говорит, что нужно подписать какой-то пакт. **Сегодня Партия регионов и БЮТ поменялись местами.** Выходит, невозможно учиться по книжкам, нужно учиться на собственных ошибках.

Мы говорим о легитимности власти. **Сейчас всех волнует одно – выборы 2012г.** Кто же у нас будет гарантом честности проведения выборов 2012? В.Янукович, который был назван главным фальсификатором выборов 2004г.? Можем ли мы верить этому гаранту, что выборы будут честными? Даже в Донецкой области никто этому верить не будет. Следующий шаг, который будет сделан – это переназначение Центризбиркома, в котором будет большинство от Администрации Президента, и этим легитимность выборов будет еще больше подорвана.

Тогда останется один выход – Майдан. Другого выхода из конфликта уже не будет. Вопрос в том, будет ли этот Майдан кровавым, или нет. Бескровный уже был, не дай Бог, чтобы был кровавый.

Банковая пытается легитимизировать новый Закон о выборах, отдав его в Венецианскую комиссию, и этим втянуть европейцев в процесс легитимации самих выборов. Я не знаю, как в этой ситуации поведут себя представители европейских институтов, потому что закон – законом, а выборы – выборами. Выход я вижу в том, что **власть все-таки поймет: нужно принимать оппозицию во внимание**. Если мы увидим, что в ЦИК будет 90% представителей власти, я могу точно сказать: выборов в стране не будет. ■

ПЕРСПЕКТИВИ НИНІШНЬОЇ ОПОЗИЦІЇ ЗАЛЕЖАТЬ ВІД САМОЇ ОПОЗИЦІЇ

Володимир ФЕСЕНКО,
голова правління Центру
прикладних політичних
досліджень "Пента"

Суспільний інтерес й інтерес самої опозиції насправді полягає в побудові цивілізованих і демократичних відносин між владою та опозицією, щоб такі відносини ґрунтувалися на демократичних стандартах, на повазі до прав і свобод людини.

Навколо поняття "конструктивна опозиція" можливі певні маніпуляції, і ми це бачимо. Взагалі опозиція, якщо вона такою є, повинна насамперед опонувати і пропонувати щось інше. Інша річ, **коли йдеться про певні національні й суспільні інтереси, то можна і треба співпрацювати з владою**. Але головна функція опозиції – це опонування і розробка альтернативних рішень.

Коли ми говоримо про нинішній статус і права опозиції, справа не лише в конкретних законодавчих актах, які захищають чи мають захищати права опозиції. Справа, перш за все, в характері політичної системи і в середовищі, в якому працює опозиція. Були роки, коли це середовище було сприятливішим, а зараз воно стало більш жорстким і складним. Йдеться не лише про вибіркове правосуддя. Є проблеми з проведенням акцій опозиції, є неповага до парламентської опозиції і штучні перешкоди її роботі і т.ін.

Для опозиції, на превеликий жаль, основні проблеми – інші. *Перше* – це високий рівень недовіри до неї. Парадоксальна ситуація: у 2005-2006рр., коли падала довіра до влади, зростали рейтинги опозиції. **Зараз довіра до влади впала, а довіра до опозиції не зростає.**

Круглий стіл, 15 червня 2011р.

Друге – невдоволення діяльністю опозиції. Це серйозна проблема, яку опозиція не бере до уваги. Навпаки, захопившись, опозиція стала телевізійною. Не вуличною, не системною, не парламентською, а телевізійною: вона присутня на ток-шоу, там її місце. Так її і сприймають. **Телевізійна опозиція – це ігравкова опозиція, що влаштовує владу.**

Ще одна ключова проблема – це низький рівень активності опозиції у захисті соціально-економічних прав людей.

Є ще проблема єдності опозиції. Тут ні про яке об'єднання опозиції в єдину політичну силу йтися не може – це суворая реальність. Є різні інтереси, опозиційні сили конкурують між собою: БЮТ, "Фронт Змін", "Свобода" та інші. Це нормальна ситуація і для Європи. Інша річ – **опозиції треба домовлятися**. Тут постає питання лідерства в об'єднаній опозиції. Більшість не довіряють нікому: ні Ю.Тимошенко, ні А.Яценюку, ні О.Тягнибоку. Тому об'єднуватися навколо когось немає сенсу. І тут я погоджуюся, що **треба думати про координацію діяльності опозиції**.

Знову ж таки, зверніть увагу – найбільш резонансні протестні акції за останній рік не були пов'язані з опозицією. Підприємницький майдан, акції вчителів, студентів – це акції громадські. **У нас громадська опозиція працює серйозніше, ніж опозиція політична.**

Наступна проблема – підготовка до парламентських виборів, але не тільки на ток-шоу. Є реальна проблема, критика закону про вибори, але де спільна конструктивна позиція, де спільний проект опозиції? Крім того, опозиції треба координувати діяльність і в захисті демократичних інститутів. **Якщо будуть нормально працювати демократичні інституції, будуть захищеними і права опозиції.**

Владу треба підштовхувати до того, щоб вона поважала демократичні права і свободи, включно з правами опозиції. Тут, можливо, головна функція громадських організацій і громадянського суспільства в цілому – контроль над дотриманням демократичних стандартів у діяльності влади, зокрема, у відносинах із опозицією. Очікувати, що влада сама по собі вирощуватиме опозицію чи дбатиме про неї, наївно.

Чи можливі точки дотику між владою і опозицією? Думаю, що так. Я не вважаю, що у нас є вибір лише між конфронтацією і конструктивною опозицією. Головне – опонування, але коли йдеться про національні й суспільні інтереси, можуть бути точки дотику. **Коли опозиція все відкидає, все критикує – це неправильно.**

Зараз проводиться пенсійна реформа. Я чую лише тотальну критику, що, на мій погляд, є не дуже конструктивно. Даваймо згадаємо: Балтійські країни, країни Східної Європи робили пенсійну реформу ще в 1990-х роках. Опозиція має пропонувати свою альтернативу. Тому, що за допомогою суспільства необхідно, як мінімум, оптимізувати той закон, що зараз пропонується.

Інший приклад. Закон про доступ до публічної інформації. Важливо те, що його ухвалили під тиском громадськості. Нехай влада це робила з тактичних міркувань, але є результат. Думаю, є сенс восени проаналізувати, як цей закон працює.

Перспективи нинішньої опозиції залежать від самої опозиції. І перше її завдання – це боротьба за демократичний характер майбутніх парламентських виборів, боротьба за демократичний контроль над виборчими процедурами, щоб не повторилася ситуація, яка була на місцевих виборах.

Наступне завдання – **навчитися координувати свою діяльність і домовлятися між собою, зокрема після виборів.** Деякі опозиційні діячі кажуть, що перемоги можна лише на майбутніх президентських виборах. Я переконаний, що насправді зараз у опозиції є шанс суттєво змінити ситуацію і під час, і після парламентських виборів, враховуючи нинішні низькі рейтинги влади. Зрозуміло, якщо вдасться зберегти демократичність парламентських виборів.

У 2002р. опозиція виступила непогано. Інша річ, що помилки при складенні списків, зокрема в “Нашій Україні” та інших опозиційних силах, призвели до того, що частина депутатів перебігли до Л.Кучми. Таких помилок сьогодні не можна допускати. **Якщо опозиція не продемонструє свою дієздатність, спроможність домовлятися і координувати діяльність, тоді суспільство рано чи пізно буде формувати нову опозицію.** ■

Круглий стіл, 15 червня 2011р.

НЕ БАЧУ ЗАРАЗ БАГАТО МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ДІАЛОГУ З ВЛАДОЮ

Андрій ШЕВЧЕНКО,
голова Комітету Верховної Ради
України з питань свободи
слова та інформації

Я бачу просте завдання для опозиції – це зміна курсу держави, або точніше, спрямування її на курс європейського вибору, ринкової економіки з чесною конкуренцією, дотримання прав людини. Мені здається, що ця платформа є достатньою широкою, щоб об'єднати представників різних політичних сил і гарантувати в майбутньому зміну режиму.

Три конкретні завдання на майбутнє.

Почну з довгострокового. Я зараз аналізую досвід Польщі та Чехословаччини 1980-х років, коли режим у цих країнах був міцним, була комуністична партія, був військовий або напіввійськовий стан у Польщі. Але “Солідарність” у Польщі і “Хартія – 77” у Чехословаччині цілеспрямовано готувалися до майбутньої зміни влади. На момент, коли ця можливість з'явилася, в обох країнах були кадри, готові взяти на себе відповідальність за державу, і були підготовлені пакети рішень.

Дещо про конструктивізм опозиції. Думаю, що можливості проведення стратегічних рішень у нинішньому Парламенті та, боюся, в наступному є дуже обмеженими. Я не бачу зараз багато можливостей для діалогу з владою. Приклад Закону “Про доступ до публічної інформації” є щасливим винятком і в найближчому майбутньому таких подарунків не намічається. **Тобто довгострокове завдання одне: підготовка пакетів рішень і кадрів, які братимуть на себе відповідальність.**

Друге, середньострокове завдання – вибори. Вважаю, що **треба зосередитися на практичному питанні – узгодженні кандидатів в округах.** У нашої команди, БЮТ – “Батьківщина”, точно є настрій на те, що ключові позиції в мажоритарних округах повинні бути узгоджені. Тут є лише одна реальна проблема – формування комісій. Якщо у партії немає кандидата в певному окрузі, то постає проблема захисту інтересів цієї партії в цьому конкретному окрузі. Решту питань можна вирішити, зокрема принцип узгодження кандидатів. Можна відштовхуватися від результатів місцевих виборів, а можна попрацювати з соціологією, було б бажання.

Але що необхідно зробити в найближчому майбутньому, то це визначити уповноважених на переговори, очевидно, це будуть не перші особи. Ці представники змогли б опрацювати різні сценарії, різні формули такого узгодження, а потім запропонувати лідерам політичних сил можливі варіанти.

Третє й останнє. **Короткострокове завдання – це опір політичним репресіям.** На сьогодні не бачу найважливішого завдання для опозиції. На цей момент представники опозиційних сил, незалежно від партійної належності, в цьому солідарні. Наша фракція повинна бути вдячна партнерам по опозиції – НУНС. Якщо опозиційні діячі будуть позбавлені (через підписки про невіжд і т.ін.) можливості вести діяльність, то про все інше можна забути. Досвід Польщі й Чехословаччини, про який я згадував, дуже надихає. Він показує, що навіть у ситуації, коли темрява густа як ніколи, за горизонтом може бути світанок, і треба бути готовим до нього. ■

НА ЦЮ ВЛАДУ ЧЕКАЄ СОЦІАЛЬНО-НАЦІОНАЛЬНА РЕВОЛЮЦІЯ

Ігор МІРОШНИЧЕНКО,
член політради
Всеукраїнського об'єднання
“Свобода”

Не хочу повторювати концептуальні речі, з якими згоден, а зупинюся на тому, що є відмінним у нашому баченні.

По-перше, на моє переконання, питання протистояння влади й опозиції залишатиметься важливим доти, доки не відбудеться зміна української еліти та якісна зміна українського суспільства. Сьогодні ми говоримо про протистояння влади та опозиції, але, якщо говорити про парламентську опозицію, то загалом вона мало чим відрізняється від влади. **Парламентська опозиція – це вчорашня влада.** Вона здебільшого не має ідеологічного підґрунтя і відстоює, як і влада, інтереси великого капіталу. Ми називаємо це кримінально-олігархічними кланами та інтересами, що їх представляє діюча влада й вчорашня влада в особі опозиції.

Тому головною проблемою українського істеблішменту є, безперечно, зміна влади, і рішенням цього питання, про яке “Свобода” говорить вже давно, є люстрація. Люстрація влади можлива у три способи.

Перший, я думаю, абсолютно нереальний – законодавчий. Лідер нашої партії О.Тягнибок, будучи народним депутатом, вносив до Парламенту законопроект про люстрацію. Але у цього законопроекту немає шансів навіть бути винесеним на обговорення, оскільки під люстрацію підпадають багато народних депутатів і представників нинішньої влади.

Другий спосіб люстрації – це безперечно вибори. Але у світлі того проекту Закону про вибори, який влада сьогодні пропонує суспільству й Україні, ми розуміємо, що шансів провести люстрацію є катастрофічно

мало. Тут говорилося про проблеми, які можуть виникнути з представництвом у виборчих комісіях у партій, які не висуватимуть кандидатів у мажоритарних округах. У позапарламентських партій ці проблеми у стократ серйозніші, ми сьогодні взагалі не бачимо, яким чином зможемо брати участь у формуванні виборчих комісій.

Навіть справедливий і чесний підрахунок голосів не означатиме, що суспільству будуть названі правильні результати. Ми переконані, що у 2012р. вибори будуть фікцією і вони будуть сфальсифіковані.

Залишається *єдиний* спосіб люстрації – революція. “Свобода” говорить про соціально-національну революцію як про неминучу дійсність, що чекає на цю владу. Безперечно, нам би не хотілось такого сценарію, але він є цілком реальним. І якщо суспільство повірить у власні сили й у ті позапарламентські партії, які можуть представляти його інтереси, то соціально-національна революція абсолютно неминуча, і вибори 2012р. можуть настати для влади значно раніше.

Безперечно, люстрація у жорсткій чи м'якій формі викине з політичного життя представників тієї влади, що сьогодні сподівається або домовитись, або керувати вічно.

Щодо координації й об'єднання. Для об'єднання у спільну опозицію є необхідними кілька передумов, про які завжди говорили “Свобода” та українські націоналісти. **Головний принцип об'єднання – це ідеологічна спільність, питання люстрації і спільна програма соціально-економічних реформ.** Сьогодні я не бачу політичних сил, із якими можна об'єднуватися на основі хоча би цих трьох чинників.

Але “Свобода” як відповідальна і небайдужа до того, що відбувається в країні, сила, готова до координації дій. Ми координуємо свою діяльність з політичними силами, які підтримують наші позиції, зокрема у протестних акціях. Ми сьогодні готові сідати й домовлятися стосовно координації виборчої кампанії, роботи в мажоритарних округах. Але ми маємо чітко зрозуміти: за стратегічною метою, змінюю неукраїнської влади, йде інша, **важливіша мета – не розчарувати суспільство тими змінами, що можуть відбутися.** Сьогодні українці не довіряють політикам саме тому, що не бачать принципової різниці між опозицією і владою. Тому ми хочемо показати нове лице української політики.

Стосовно спротиву політичним репресіям і переслідуванням. Це надзвичайно важливе питання. Але не треба зводити поняття опозиції до вузького кола окремих персон. Ми підтримуємо тих людей, з якими влада зводить політичні рахунки, зокрема Ю.Луценка, Ю.Тимошенка, але водночас наголошуємо, що сотні українських громадян зазнають незаконних переслідувань з боку влади, вони місяцями перебувають у слідчих ізоляторах без жодного вироку і судових дій. **Ми маємо об'єднуватися не навколо окремих політиків, а навколо того, що влада переслідує і пресує практично все суспільство, яке виступає проти неї.** ■

МЕТОЮ УКРАЇНИ ПОВИНЕН БУТИ ПРОРИВ ДО КРАЇН “ЗОЛОТОГО МІЛЬЯРДА”

Юрій БУЗДУГАН,
голова Соціал-демократичної партії України

Хотів би спочатку звернути увагу на назву Круглого столу “Чи є шанс на подолання конфронтації?” і висловити своє здивування. Кому потрібні влада й опозиція, між якими немає конфронтації? На цьому тримається демократія. Конфронтація – це природні відносини між опозицією і владою. Питання в іншому, є зона, що має бути поза конфронтацією. *Перше* – мета країни. Це має бути певним спільним надбанням влади й опозиції, *друге* – це правила гри. Ці дві речі мають бути поза конфронтацією.

Отже, що ми маємо з метою країни? Скоро незалежній Україні буде 20 років, але якою є її мета? Справа не в тому, що вона не сформульована, дискусія не про це. Одні кажуть – НАТО, інші – анти-НАТО, Росія, треті – Європейський вибір. Це все не може бути метою. Навіть членство в Європейському Союзі не може бути метою України.

Я бачу таку мету України. Сто років тому весь світ був поділений на колонії й метрополії. Було сім колоніальних імперій, все інше – колонії. Сьогодні світ поділений на 29 країн “золотого мільярда”, всі інші – “бананові республіки”. Ось вам і **мета для України – прорватися до “золотого мільярда”**. Це те, що може об’єднати і владу, і опозицію під якими б прапорами вони не знаходилися. Але **мета має бути спільною для всіх**.

Щоб пробитися до “золотого мільярда” необхідно подолати три бар’єри.

Перший – це бар’єр свободи. Не можна бути країною “золотого мільярда” без свободи. Добре, що Україна цей бар’єр подолати. **Помаранчева революція** дала нам не В.Ющенка, не Ю.Тимошенко, вона **дала нам свободу**. Ми зараз можемо це втратити, але ми цей бар’єр уже долали, народ вже знає, що таке бути вільним.

Другий – бар’єр справедливості. В тридцятих роках минулого століття Дж.Кейнс вивів баланс споживання: **на зарплати має йти 60-80% ВВП**, щоб люди купили всі товари, зроблені у країні. В Німеччині приходять до влади християнські демократи – зарплати складають 65% ВВП, приходять соціал-демократи – 75% ВВП, але в цьому діапазоні. В Україні в 1991р. було 59%, коли В.Янукович був Прем’єр-міністром зарплата складала 31,8% ВВП,

коли його змінила Ю.Тимошенко – стала 32,6%. Чи є принципова різниця? Тобто немає справедливості. Хто щось робить у цьому напрямку? І це не завдання партій – це завдання країни.

Наступне – правила гри. З часів Конституційного договору в нас є хороший національний спорт: поміняй правила гри. Щось не подобається, змінили – і ми знову на коні, й так із року в рік. У пакт про правила гри ніхто не вірить: хто прийде до влади, той і писатиме під себе правила гри. Завтра можуть змінити і цей закон про вибори. Ця зона повинна бути поза конфронтацією.

Вважаю, що стосовно правил гри можна домовитися. Але більш фундаментальною, я вважаю мету країни, про яку ніхто не говорить. ■

НИНІШНЯ ВЛАДА ГЕНЕТИЧНО НЕ СПРИЙМАЄ ОПОЗИЦІЇ

Ігор ЖДАНОВ,
президент Аналітичного центру “Відкрита політика”

Ще півтора роки тому, тобто за часів президентства В.Ющенка, проведення такого Круглого столу було б неактуальним. За цей час змінилися дві суттєві речі. Насамперед змінився політичний режим у країні. Тобто від режиму неконсолідованої демократії ми перейшли до режиму з яскравими ознаками авторитарних тенденцій. Якісно змінилися відносини між владою та опозицією. Якщо в останні роки президентства В.Ющенка вони будувалися на більш-менш конкурентній основі, то **зараз представники влади розглядають опозицію як ворогів, яких необхідно знищити політично**, хоча опозиція теж іноді відповідає владі взаємними почуттями. Влада генетично не сприймає опозиції!

Сенс політики нинішньої влади – здобути ще більше влади й отримати політичні та фінансові вигоди для самозбереження, тобто **влада заради влади**. Це яскраво показали минулорічні події, коли влада не мала пакета економічних реформ, проте добре знала, що робити в політичній сфері заради концентрації повноважень у руках Президента.

Зміна реалій призвела до того, що опозиція обмежена в доступі до ЗМІ. До епохи темників ми не повернулися, але повернулися до часів, коли власники ЗМІ не хочуть ставити під удар свої відносини з владою. Тому здійснюється м’яка цензура. Політичні репресії визнані на міжнародному рівні, що підтверджує надання Б.Данилишину політичного притулку в Чехії.

З приводу прав опозиції. Хто її слухав, коли ухвалювалися Харківські угоди, бюджет на 2010р. підняттям рук, бюджет на 2011р. – за 20 хв., Закон про місцеві вибори, коли опозицією було запропоновано 500-600 поправок, жодна з яких не була внесена, чи коли приймався Податковий кодекс, до якого було внесено 6 000 поправок і жодної не враховано? Лише після Податкового майдану прийняли рішення дещо змінити одіозні норми Кодексу. Тут є питання до влади, яка не сприймає альтернатив. Це владу може й погубити.

Стосовно єдності опозиції. Є теза відносно демократичних держав: чим більше опозиції – тим краще, й ні про яку об'єднану опозицію там не говорять. У країнах з авторитарним режимом опозицію спонукають до об'єднання тому, що мова йде не про нюанси державної політики, а про виживання опозиції загалом. **Чим більше в Україні набиратимуть силу авторитарні тенденції, тим сильнішим буде стимул до спільної опозиційної діяльності.**

Стосовно конкретних форм діяльності опозиції: я не вірю в жодні об'єднання (формальні чи неформальні), але є річ, про яку треба думати. Перекоаний, якщо опозиція не домовиться про погодження кандидатів у мажоритарних округах на наступних виборах, то її позиції в майбутньому Парламенті будуть суттєво послаблені.

Щодо закону про вибори. Дійсно, ми критикували закриті списки та вибори в мажоритарних округах через наявну там корупцію. Був вихід – відкриття партійних списків, запровадження преференцій. Про це говорили і провладні, і опозиційні політики. Зараз одну корупцію множать на іншу.

Це відбувається тому, що стоїть питання про забезпечення перемоги влади у 2012р. Ситуація може бути такою ж, як і на виборах 2002р. Тоді “Наша Україна” набрала найбільше голосів за партійними списками, але влада за рахунок депутатів-мажоритарників сформувала більшість, яка обрала провладного кандидата на посаду спікера. Відомо, що влада вже поділила мажоритарні округи по всій країні, вже визначені єдині кандидати від неї. На жаль, опозиція цього поки не зробила, і тут влада її переграє.

Тому 2012р. буде не кінцем світу, як багато хто прогнозує. Він може стати остаточною крапкою в демократичному розвитку країни, якщо вибори будуть фальсифіковані. Передумови для цього є.

Я не вірю, що буде серйозний соціальний вибух, за аналогією з 2004р., оскільки немає такого персоналізованого фактору, як на президентських виборах. Але те, що це буде етапом подальшого зростання протестних, уже не соціальних, а політичних настроїв, очевидно. **Чим більше затискати клапани, які дають шанс на випуск соціальної енергії, тим більше ситуація може раптово вибухнути.** Це вже буде не як у 2004р., коли всі один одному руки подавали і вибачалися, а буде сплеск насильства. Сподіваюся, цього не станеться. ■

СЬОГОДНІ У НАС НЕ ПРАЦЮЮТЬ ІНСТИТУТИ, ЯКІ Б ГАРАНТУВАЛИ ДІЯЛЬНІСТЬ ОПОЗИЦІЇ

Віктор ЧУМАК,
директор Українського
інституту публічної політики

З точки зору існуючої у нас форми правління, суперцентралізованої президентської республіки, за великим рахунком, опозицією мав би стати весь Парламент. Але так не сталося. Сьогоднішня наша опозиція має такі ж права, як і опозиція Франції, тобто жодних. При цьому ніхто не ставить під сумнів демократичний устрій Франції, але можливість демократичного розвитку України викликає серйозний сумнів у всіх. Чому так відбувається?

Говорячи про неможливість опозиції бути дієвою, ми звертаємо увагу на симптоми проблеми, а не на причини. А вони відомі.

Перша причина стосується характеру й змісту діяльності влади. 43,8% громадян України вважають, що влада в Україні відстоює інтереси великого бізнесу, і лише 1,8% – що влада піклується про простих громадян. Таким чином, **зміст дій влади формує характер діяльності опозиції.**

Я згоден з тезою, що зараз у нас відбувається конкуренція по лінії “влада – влада”, а не по лінії “влада – опозиція”. Йдеться не про формування стратегічних напрямів розвитку держави, а про доступ влади і опозиції до державного та публічного ресурсу. Зміна місцями влади і опозиції не дає жодних стратегічних поштовхів для розвитку держави, вона дає лише можливості доступу до всіх державних ресурсів тій чи іншій ФПП. **Якщо не зміниться характер діяльності влади, то відповідно буде формуватися і характер діяльності опозиції.**

Друга причина – це якість політичного класу. Вона визначається “пологовою травмою”, що є характерною для способу рекрутування цього класу. Якщо ми підніmemo резюме більшості політиків, то побачимо дві основні форми рекрутування – партійно-комсомольську та бізнесову. 2004р. дав невеликий сплеск рекрутування політичного класу з представників певної частини громадянського суспільства, але, підкреслю, він був незначним. Тому ми зараз маємо залишки радянських за своєю ментальністю політиків, які є пролетаріями, але дуже багатими.

Жоден президент чи партія не дадуть можливості функціонувати діалогу “влада – опозиція”. Проблема в тому, що на сьогодні у нас не працюють

інститути, які б гарантували діяльність опозиції. Саме тому **потрібно зосередитися на збереженні хоча б деяких з цих інститутів**, насамперед, інституту виборів. І не варто думати, що ситуація тут вирішена. Закон про зміни виборчої системи має розглядатися так само, як і Закон “Про доступ до публічної інформації” – за об’єднання зусиль усіх зацікавлених сторін.

Інший інститут, без змін якого працювати опозиції буде дуже важко – це інститут політичних партій, оскільки в нинішньому вигляді партії є джерелом недовіри громадян. Інституційні зміни обов’язково мають відбутися у судовій владі, до якої абсолютно немає довіри, і правоохоронній системі, яка, за великим рахунком, є інструментом боротьби влади проти опозиції.

Без зміни інституційних спроможностей говорити про відхід від конфронтації між владою та опозицією нам не доводиться. **Необхідно, щоб політики зрозуміли: влада – не навечно.** ■

ОПОЗИЦІЇ ТРЕБА БІЛЬШЕ СПИРАТИСЯ НА ЕКСПЕРТНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Юрій МИРОШНИЧЕНКО,
член фракції Партії регіонів,
Постійний представник
Президента України у
Верховній Раді України

Велика заслуга Центру Разумкова та інших аналітичних інститутів у тому, що вони порушують фундаментальні питання розвитку української демократії. Тема Круглого столу є на сьогодні надзвичайно актуальною, оскільки **демократія не може існувати без конкуренції за правилами і на користь суспільства, з прозорими і зрозумілими з точки зору суспільних інтересів мотиваціями суб’єктів, які змагаються за владу і реалізують її**. В цьому контексті роль опозиції є надзвичайно важливою. Тим більше, що вона має виконувати в системі демократичної організації влади дві надзвичайно важливі функції.

Перша – це контроль над владою. Хоча суспільство через громадські організації (аналітичні центри, ЗМІ і т.ін.) здійснює контроль над діями влади, але найякісніший контроль все ж таки в руках опозиції. Адже вона має більше інформації, долучена до підготовки та ухвалення тих рішень, що їх від імені суспільства приймають на тому чи іншому рівні.

Вона користується підтримкою, а відтак її діяльність є легітимною. **Не може існувати демократична держава без потужної, інституційно-розвиненої і впливової опозиції.** В цьому контексті контроль над владою повинен бути в рамках політичної

культури, але **не влада має визначати межі діяльності опозиції.** Питання викриття різного роду оборудок влади, корупційних діянь, критика політичного курсу влади – це речі, що повинні бути гарантовані та забезпечені в будь-якій демократичній країні.

Про ті речі, які повинні бути забезпечені. Пригадаємо ініціативу сьогоднішньої опозиції – представників БЮТ і НУНС, про ухвалення Закону про опозицію. Ця ідея, на мій погляд, є такою, що має право на існування, хоча потім ми, на жаль, відійшли від неї. Деякі експерти та науковці вважають, що положення про опозицію мають міститися в Регламенті й цього буде достатньо. Але я іншої думки. В умовах молоді демократії особливо треба дбати про те, щоб політична конкуренція була гарантованою, тобто необхідно посилити правові гарантії діяльності опозиції. Тут, як кажуть, право законодавчої ініціативи за опозицією. Вони досить активно порушували це питання, а потім чомусь не довели його до завершення. Разом із тим, я вважаю це викликом для неї.

Друга надзвичайно **важлива функція опозиції – це формування альтернатив.** Альтернатив політичних, альтернатив розвитку суспільства, позиціонування нашої держави у світі і т.ін. На жаль, зараз дискусія у нас обмежується взаємними звинуваченнями. Це не є хвороба сьогоднішньої опозиції, я сказав би ширше – це проблема українського політикуму.

Я згоден з тим, що нам треба розвивати політичні інститути, насамперед, партії. Тут опозиції треба більше спиратися на експертний потенціал, а він в Україні є. Активніше залучати тих представників аналітичних центрів, які бачать системні проблеми і шляхи розв’язання цих проблем. Саме такого роду підтримка повинна бути базовою для опозиції, коли вона формує альтернативу. Тоді дискусії на теми “хто більше вкрав” або “хто більше скоїв злочинів”, чи “хто більше або менше любить український народ” перейшли б у площину конкретних кроків, які б мала зробити влада. А якщо вона їх не робить, то суспільство має вибір, в нього формується свідомий підхід під час виборів, як відрізнити курс однієї політичної сили від іншої.

Щодо системи виборів. Вибори – це один із основних видів соціального ліфту і засіб зміни політичних сил у процесі конкурентної боротьби. Я вважаю, що нам потрібно дуже уважно підходити як до виборчої системи, так і до процедур, пов’язаних із нею. Наголошую саме на процедурах, оскільки адекватність відбиття волі виборців у тому, хто буде представлений у представницьких органах на локальному, регіональному та центральному рівнях, залежить багато в чому від процедур. Ми маємо надзвичайно велику проблему, пов’язану з корупцією під час проведення виборчих кампаній – підкуп виборців. Це явище притаманне здебільшого мажоритарній системі, за що її критикували і зрештою скасували. Згадаймо про проблеми, пов’язані з пропорційною системою із закритими списками.

Я є співавтором закону про пропорційну виборчу систему з відкритими регіональними списками.

На жаль, сьогодні предметом політичного компромісу в Парламенті є змішана система. Проте ми все одно маємо вдосконалювати процедури настільки, щоб унеможливити викривлення волі виборців. Це найголовніше, що ми спільно маємо забезпечити. В цьому питанні ми з опозицією однастайні, оскільки виграти вибори – це лише половина справи, головне – забезпечити легітимність влади. **Без легітимності влади неможливо провести реформи, а без реформ в Україні немає майбутнього.** ■

КОЖЕН ОПОЗИЦІОНЕР ОБОВ'ЯЗКОВО БАЧИТЬ СЕБЕ У ВЛАДІ

Світлана БАРМАТОВА,
директор Аналітичного центру
вивчення суспільства

Щоб відповісти на питання Круглого столу, слід звернути увагу на ряд факторів, що визначають або пояснюють стан справ в українському політичному просторі.

В Україні переважає один тип опозиції – парламентська опозиція, а, як відомо, цей тип – не самий активний, оскільки ця опозиція більшою мірою, ніж будь-яка інша, перебуває “біля влади”. Така близькість, як правило, призводить до того, що опозиція орієнтована не на боротьбу за ідею, а на боротьбу за владу. Разом з тим, це закономірно, оскільки в кожного типу опозиції – парламентської і позапарламентської – свої функції, ресурси, способи й можливості самореалізації. Кожна з груп доповнює дії іншої у чітко визначеному соціальному та політичному сегменті.

Опозиціонери традиційно будують свої очікування на тому, що їх більшою мірою, ніж політичні еліти, які перебувають при владі, підтримує електорат. Це – помилка, яка свідчить, що опозиція не дуже орієнтується в електоральних настроях і очікуваннях, а відтак – не може запропонувати привабливої для електорату мотивації дій.

Більше того, у середньостатистичного українця не викликає ентузіазму заклик до дій, що ведуть до революції або хаосу, оскільки будь-який індивід прагне стабільності, а стан “вічної (безперервної) революції” можуть дозволити собі або дуже багаті, або дуже фанатичні люди. Середньостатистичний українець не відноситься ні до тих, ні до інших. Отже, **опозиція ідеологічно не здатна бути реальною альтернативою діючій владі.** При цьому вона роз’єднана, а лідери різних політичних партій не шукають шляхів до об’єднання. ■

В опозиції немає практики конструктивної боротьби із владою. Вона використовує або передвиборчу, або революційну риторику, спрямовану на “швидкий” результат. Це, як правило, або риторика “очорнення” конкурента, або риторика “телевізійної” опозиції, яка мало що може запропонувати в “живому” форматі, а працює в режимі “рекламної” матриці – слогана.

Для опозиції є вигідним культивування теми патерналістських очікувань від влади. При цьому опозиція втрачає симпатиків саме тому, що при формуванні повсякденних практик громадян індивід усе більше орієнтується на свої можливості, а не на гарантовані державою.

Опозиції бракує постійного контакту з незалежними експертами й бажання їх почути. Складається враження, що в опозиційних політичних сил немає аналітиків, які здатні “донести” до своїх лідерів дійсний стан справ. Тому найчастіше політичний лідер продовжує існувати в “системі координат”, що відрізняється від тієї, в якій існує все суспільство.

Досить часто опозиція аналізує та критикує рішення влади, висуває на першу позицію інтереси окремого громадянина, а не інтереси держави. Та без наявності сильної держави задовольнити потреби індивіда практично неможливо. Але й без громадської підтримки державного будівництва – державу неможливо зробити сильною. Тому **опозиційна боротьба у нас має дуже небезпечний ухил – вирішується питання не як зробити Україну сильнішою, а хто в ній керуватиме.**

Жоден з учасників політичного життя не має бажання ухвалювати виважений та дієвий закон про опозицію. Чому сьогоднішні опозиціонери, перебуваючи свого часу при владі, такого закону не прийняли? Відповідь проста: кожен опозиціонер обов’язково бачить себе у владі, отже, не прагне при цьому мати сильну опозицію.

У демократичній державі влада повинна бути зацікавлена в сильній опозиції, адже саме її наявність допомагає владі якнайдовше залишатися легітимною.

Отже, основними пріоритетами діяльності опозиції на сучасному етапі могли б стати:

- формування системи діючих організацій (інституцій громадянського суспільства), що дозволяють залучити до процесу опонування владі більше число громадян, ніж політичні гасла й використання риторики передвиборчої боротьби;
- розробка й реалізація публічної політики, що дозволила б “звільнити” середньостатистичного члена суспільства від необхідності співробітництва з державою;
- розробка й популяризація механізмів представництва інтересів соціальних груп. Цим питанням серйозно жодна з політичних сил не займається. ■